

ПБб 430/
178

178 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 178

ПЛАВА ГОСПОЂА

РОМАН

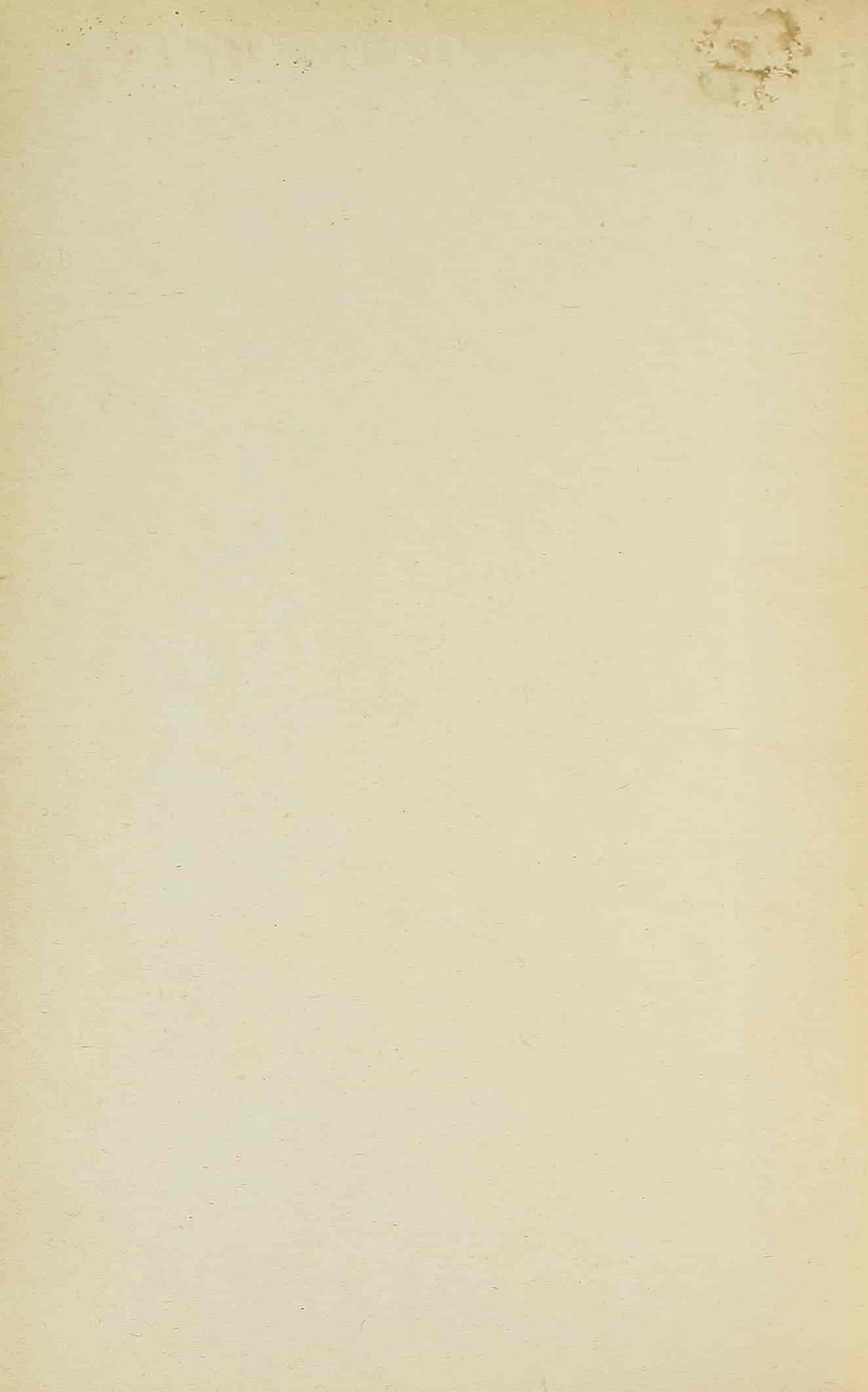
НАПИСАЛА

МИЛИЦА ЈАНКОВИЋ

0

6701886 = 011

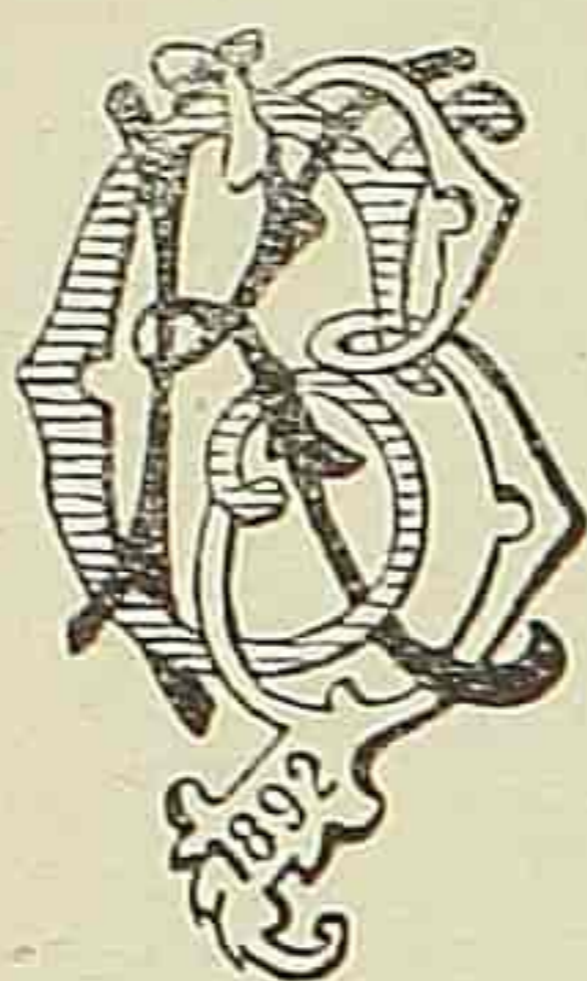
Б6 430/178

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
КЊИЖЕВНА БР. ЗАПИСНИЦА 18
КОЛО XXVII БР. 178.

ПЛАВА ГОСПОЂА

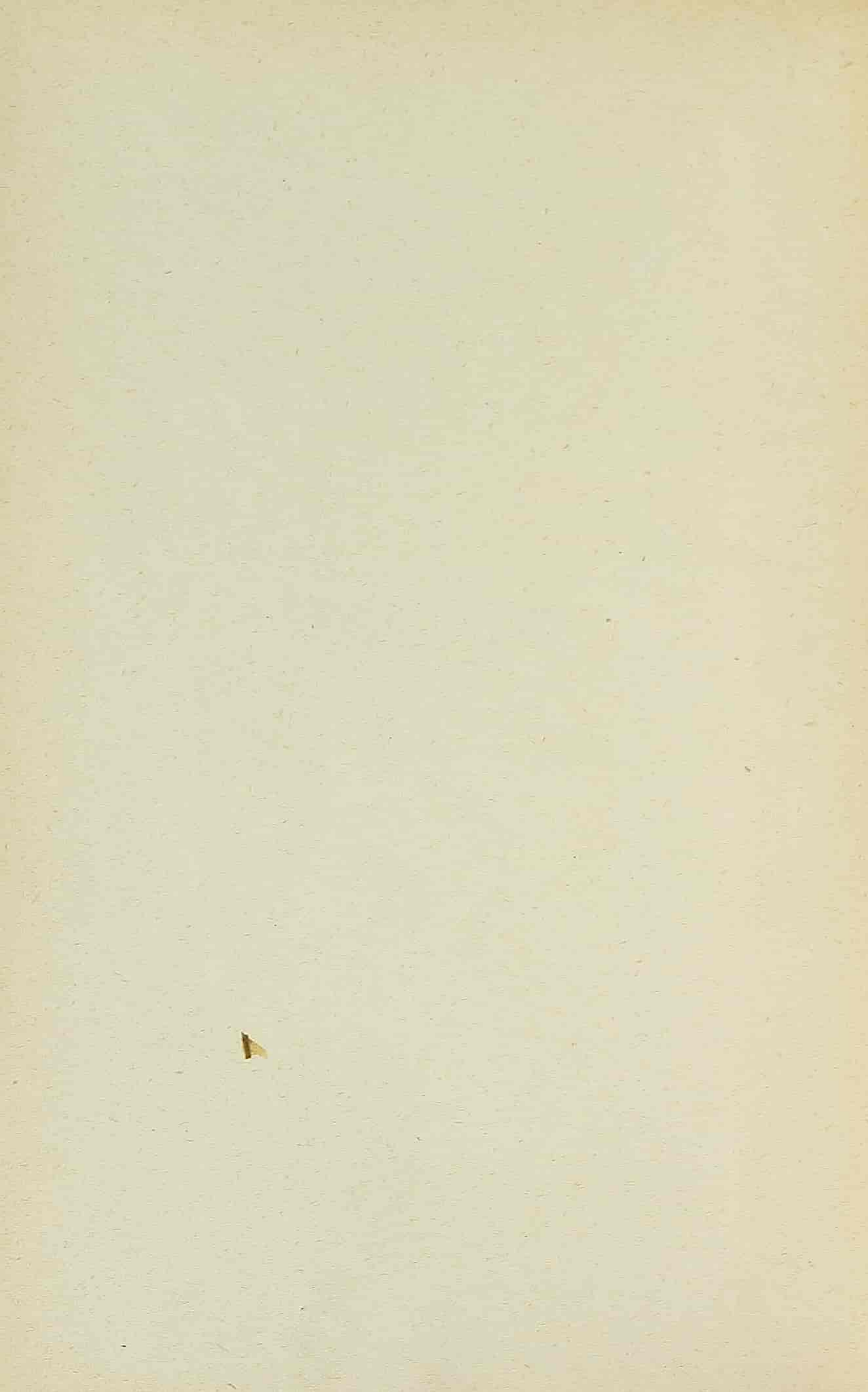
РОМАН

НАПИСАЛА
МИЛИЦА ЈАНКОВИЋ

БЕОГРАД
ШТАМПАРИЈА „МАКАРИЈЕ“ А. Д. БЕОГРАД—ЗЕМУН
1924.

ПРВИ ДЕО.

Дувао је »југо«, сунце је залазило и, као узнемирено његовим одласком, море се ваљало јаче и стресало своје пене на камење ниског бедема испред опустелог купатила.

Ниоткуда људскога гласа. Море је хујало, земља је ћутала, притајила се као да ослушкује. Ниједног пролазника по прашљивом путу који води од купатила у град.

Подаље, на стени коју није покварила човечија рука стајала је млада жена и гледала у море. И док су се ветар и сунце забављали њеном косом, она је жудно упирала поглед у даљину, тамо где се из залива излази на отворену пучину.

Сунце је зашло, море је упило све боје заласка и онда побледело, утулило се и златно треперење око њене главе, и она је још стојала и гледала тамо, као да чека лађу која ће јој довести давно невиђеног драгог, или можда љубљенога мужа.

Одједном, као да је напустила свака нада, нагло се окрете и, лепршајући белом хаљином, готово утрча у једну суседну вилу, као да хоће што пре да побегне у своју собу, да плаче.

Није плакала. Села је и нервозно журно написала ово писмо:

Мила моја Олга,

Кад би моје мисли могле да полете преко мора као галеб и да долете к вама; кад би талас мојих осећања могао да вас запљусне као што морски талас запљусне лепотом и свежином мене и кад ме не додирне, кад се само распадне испред мојих ногу, — ја бих данас била сасвим срећна.

Отргла сам се силом од широкога мора и дотрчала у тамну собу, да пишем вама. Да ме то ваше мисли и ваша љубав нису тако неодољиво позвале к себи? У очима ми се још љуља море; хартија трепери пред мојим погледом и ја не ви-

дим речи које хоћу да пошаљем вама. Заслепиле се моје очи од нагле промене, али су оне данас виделе толико лепоте, да никакве помрчине, ни године, не могу учинити да се те слике истару. Усталасала се моја душа и учинила ми се дубока.

Стојала сам читаве сате на стени над морем и осећала сам се поносита као орао и тужна као најнесрећнија жена. Чини ми се да сам лежала на његовим моћним таласима и да ме је љуљало и носило кроз вечност и односило до бескрајности, иза којих су друге плаве бескрајности. Љуљало ме је и певало ми, али не да ме успава, већ да разбуди све што, као мирис у пупољку, спава у мојој души, све што још није никло и што никад можда неће процветати. Има у мојој души нешто лепо што хоће да живи, али ја не знам од чега оно живи и расте и плаче и вене, па ће тако можда и умрети. Мала моја Олга, да ли ви разумете ове лудости које ваша пријатељица ни сама не разуме и ако је ви заједно са »господином«¹ убеђујете да је врло паметна?

Свему је томе криво море. Мени се чини да оно двоструко даје: да има и тело и душу. Тело му је божански лепо и ја му се дивим у сваком покрету, у сваком изразу. Душа му је дубока и моћна; ја је не разумем, али лудим од љубави за њом. И срећна сам и мучим се. Осећам се богата пред овим сјајним сликама стварности и бедна под својим болним жељама које не знам шта желе.

Кад се ближи залазак сунца, слике се тако нагло мењају да то скоро изгледа неприродно. Из далеке плаве даљине долази барка и приближује се луци. Ветар дубе једрило и сунце улази у бело удубљење, обоји га седефастом бојом, те изгледа као да каква крилата шкољка клизи врх таласа. Људи веслају. Складно као у песми спуштају се и подижу весла и блистају се на сунцу и просипају се у плаво¹ море сребрне капи. Ивица барке сија као позлаћена. Одједном барка се окрене на- супрот сунцу које малаксава и седеф и злато пре-

творе се у угаљ, једрило пада и видим само црне силуете чамца и људи и једноставне, механичке, као безживотне покрете црних руку и црних весала и хвата те нека страшљива мисао да то нису живи људи, већ сенке, мрачна привиђења која су дошла са дна мора. Ах, не! Барка брзо пристаје, препланули рибари савијају платна, довикују се са својима на обали, долазе жене и односе на глави пуне корпе рибе у рибарницу.

А јутра су тако нежна као што би требало да буде моје дете кад бих га имала. И ја их, мислим, тако и волим. Мирна величина, блага топлота, немом срећом испуњена тишина, као да лебдиш над сном најмилијега бића. Бледо плаво небо, јасно плаво море и загасито плава брда далеких обала. Све је плаво и да ми очи нису плаве, чини ми се поплавиле би од оволикога гледања у плавило.

Тако сам срећна што сам овде и тако тужна што сам сама овде. Мој муж ме је, као што знате, довео, посаветовао ме да се лечим као какво добро дете, у чију послушност он не сумња, и после два дана отпутовао на свој посао. Понекад се љутим на њега: он је увек тако ведар, тако много верује у мене и тако је задовољан својим радом. Дође ми понекад жеља да му помутим ту ведрину. Видите, драга моја, како сам рђава. Томе су криви нерви. Јер ви врло добро знате да је мој муж најбољи човек кога познајем. Па шта онда хоћу? Ах, мала моја, кад се будете удавали, удајте се само из љубави; од поштовања се не може живети.

Ви ми много недостајете! С вама бих била овде срећна. Биле би саме и опет имале би једна другу. Ми не би једна другој сметале, јер је наше пријатељство тако душевно, тако лепо, тако добро, да ништа не намеће и ништа не изискује, оно само даје, као сунце, као море, као маестрал. Мало пре сам хтела да плачем што немам да стегнем нечију руку кад ми се срце препуни узбуђења и да погледам у нечије дубоке црне очи, пошто сам се нагледала мора.

Чини ми се да не болујем од плућа, већ од чежње за животом, од неурољиве жеље за неким душевним покретом, за неком значајном активношћу. И чини ми се да су ове брдовите обале што се преко мора назиру, као сенке, далеке али постижне обале среће. Зашто мени живот није дао нешто што не знам шта је, али што знам да ми треба? И зашто ми судба не пошаље вас коју знам зашто волим?

Слушајте, Олга, дођите к мени! Хоћу! Да вас видим, да вас пољубим, да ускочим с вама у барку, па да јуримо по мору. Хоћу да се смејем са вама! Ето видите, сам човек не може да буде радостан; ја овде немам на кога да се осмехнем. Пристајем да будем сама кад сам несрећна. Дођите! Шта вас везује за Београд? Да тамо некога волите, не бих вас ни звала. Али ви сте сами казали да највише волите свога брата и мене. Знам већ, више њега, али док он није с вама и док се спрема да постане славан, ходите к мени. Дођите брзо!

Ето та ме је жеља одвојила од мора и довела у потамнелу собу. Да видите море и једрилице како одлазе као моје мисли и наде, да видите ципресе, витке и тамне и тужно узнемирене као ви. Море је широко и добро, оно све воли; моје је срце узбуђено и само, оно воли море и вас, има море и жели вашу душу која је такође пуна тајне. Дођите!

В а ш а
Зора.

После неколико дана добила је овакав одговор:

Драга моја добра госпођо, Ваше писмо ме је и обрадовало и бол ми причинило. Ви ме зовете; мене сте се, окружени лепотом, зажелели. Како бих радо долетела, да вам се захвалим и да видим море! Не могу, не могу. Ето отуда и бол. Дошао ми је брат. Зовем и њега, а он неће. Због њега сам у великој бризи. Опростите што у вашу лепу атмосферу хоћу да пошаљем део свога узнемирења.

О другоме не могу да говорим сада, а треба да вам објасним колико желим и колико не могу да дођем. А после ви сте мој пријатељ, мој заштитник и саветник, — па коме ћу се у невољи обратити ако не вама?

Мој брат се много променио: ослабио и некако остарио, и није више леп. Он је свега четири године старији од мене. Још је сувише рано за старост. И душевно није више онај мој мили, предраги брат: за свакога има по један ироничан осмех, подругљиву реч или равнодушно слегање раменима.

Био је код куће. Каже да је код нас страховито досадно: вечито тандркање машина, пуна кућа туђих глупих лица, и неисцрпних саветовања о некаквим тричаријама. (Ви знате да ми се удаје сестра, а код нас се мало претерује са спремом). »Код тебе је — каже — много пријатније; ти бар умеш да ћутиш«. И онда опет један ироничан осмех.

Не знам шта да мислим. Уплашена сам и збуњена. Хтела бих да говорим са њим о томе, а не смем. Како ћу говорити кад не умем ни да мислим? Да га питам шта је то, он ће се чинити зачуђен и подругљиво питати о чему то говорим. Ах, најтеже је то кад у животу одједном наиђе међу људе нешто што им не да, да се разумеју; најболније је то, јер човек онда гледа како све што је било најдраже пада у бездан, а он нема снаге да га спасе.

Мене обузима очајање кад гледам пред собом свога брата кога не могу да познам, који као да жели да ми буде туђ и успева, и кога ипак тако много волим. Да ли је то нека болест? Или какво разочарење, последица неког великог страдања, или просто промена на горе? И хоће ли то тако остати? То би било страшно. То би било тако као да он има смртну, неизлечиву болест и ја га волим још увек исто, али више никад мира и среће не могу да нађем у њему и у мислима на њега.

Ви знате да сам ја имала веру у свога брата, веру у његов таленат и ум, веру да је он један од оних којима је суђено да воде друге и да им се

други диве. Он је и сад сликар, мислим са нарочитим даром. Али душа му се променила. Изгледа ми да он више никога не воли и трпи само оне који му не сметају. Почео је да ме слика. Првог дана било је тако лепо да сам осећала срећу због њега и задовољство због себе. Слика је била много идеалисана, а опет је много личила на мене, као да је извадио нешто најлепше од мене и додао му нешто најлепше од себе — мислила сам његову љубав према мени. Сутрадан је покварио све то, наљутио се и оставио. »Има у теби неки ђаво који се не да насликати — или анђео« — додао је затим иронично.

Али да видите његове слике предела! Тако лепих и нежних слика ја нисам видеала и мислим да нису обичне ни тамо где има много лепога и где ја на жалост нисам још била. Професори у Паризу су му казали да има један оригиналан таленат и да га чека лепа уметничка будућност. Мени се чини као да ти предели мисле и тужно се осмехују. Изгледају као гледани кроз светлост опала или кроз пролетње зорине магле.

Каже да га другови тамо зову »плави сликар«, не што је он плав, већ што неки плав ваздух веје кроз његове слике у којима има нешто од сна младости и од идеалности душе.

Само кад ми је показивао те слике био је исти као и пре и мислим да му је било мило што сам их осетила онако како их је и он осетио. Он ми увек говори да разумем сликарство док међутим ја ништа не знам, само волим лепо, волим га до бола.

Ах, како бих ја волела, драга моја госпођо, да сам крај вас; знам да бисте ме умели утешити и убедити да је то пролазно нерасположење. Он кашље. Зовем га, молим га да се одмори крај мора, а он каже: »То не би било рђаво: купати се, лежати на сунцу, нерадити ништа, гледати у море и у небо. Ишао бих с тобом, ти просто имаш талента да никоме не сметаш, само да није тамо та твоја госпођа. Дама! Хвала лепо да будем кав-

љер! Да идемо кад се она врати«. И онда опет један проничан осмех, као да хоће да ме једи. Опростите му; он вас никад није видео.

У вече плачем за мојом сликом и она ми се чини као симбол моје вере у њега и моје среће због те вере. Шта мени вреди уметник ако изгубим брата у њему!

Пошто вам не могу доћи, пишите ми још пуно о себи и о мору и кажите му да га волим и ако га не знам.

Ви видите да не умем да пишем ни близу као ви. Жао ми је, јер осећам потребу да вам кажем шта сте ви мени, колико вас волим и колико вас поштујем.

Ваша одана
Олга.

Млада жена која је живела сасвим сама на мору у вили близу купатила одмах је одговорила својој пријатељици.

Драга моја Олга, ви не знате шта значи за мене ваше писмо. Тако сам се узбудила као да сте за тренутак дошли и одмах отишли. Али су остале ваше мисли. Мила моја мала је тужна и цело писмо све о томе неваљалом брату, због кога не могу да вас видим. Не волим га и ако сигурно много личи на вас, и љубоморна сам на њега. И завидим вам што сте тако млади и смејем вам се што сте тако наивни.

Ништа није вашем брату. Он се само, можда, уморио од парискога живота. А ако је немирна уметничка душа, можда га још мучи каква неиспуњена жеља или какав неуспех. То је баш зато што је и он млад и још нема искуства. Мени је доста ваш суд, па да верујем у његов дар, а кад знам да је тај човек ваш брат, онда ми се чини да га потпуно познајем и разумем.

Смејем се кад вас замислим како сте се запрепастили што он неће вашој госпођи да буде кавалер.

Ето ја нисам уморна, осим од празнине живота у Београду, па ипак сам често тако зловољна и јетка. Ви имате права што волите и жалите свога брата: човек је тако често рђав према другима само зато што је незадовољан собом. Чините се невешти и будите нежни као увек.

Пре три дана нека господа из Београда тражила су стан у нашој вили. Верујте да сам се уплашила да им вратар не обрати пажњу на мене и да они не сматрају за патриотску дужност да се упознају са својом земљакињом. Но, хвала Богу, нису нашли шта су хтели и отишли су. Тај страх од непознатих људи је једна врста културе: не треба ми нико нов, умем да живим и сама. Увек је боље бити сам, него у рђавом друштву. Волим да се не упознајем, да бих избегла беду досадних људи.

Али ваш брат нема право. Он ће бити кажњен тиме што неће насликати мноштво божански лепих плавих слика и што неће видети једну лепу плаву жену. Ја сам лепа, зар не? Чак и овде где има тако много лепих девојака погледају ме са осмехом задовољства.

Ништа он мени не треба, ни он, ни његово кавалерство; вас сам се ја зажелела овде. Лепа жена, моја мала, увек може имати кавалера колико хоће, али су они досадни. Зато и опраштам вашем брату; значи да није ограничен. Да сте дошли, ја бих свуда ишла са вама, а он нека лежи на песку, то би му добро чинило. Али кад неће, морам се помирити. Уосталом да сам знала да је господин код вас, не бих вас ни звала, нити се толико загревала том идејом.

Ипак ако се некад упознам са њим, бићу врло горда. А сад до виђења — идем на купање!

Вратила сам се и после подне настављам писмо. »Купалиште« је тако занимљива велика слика какву ваш брат сигурно неће насликати. Овде је нека врста спорта поцрнети. Не, ваша бела пријатељица се није много одушевила том модом. И ако идем гологлава — вила ми је ту близу — носим

сунцобран, а купам се, разуме се, у шеширу. Лако је овим приморкињама да поцрне кад имају класично правилно лице и дивно гипко тело. Што је правилно лепо то је лепо и од мермера и од бронзе; ја пак којој половину лепоте сачињава нежност и белина коже морам се добро чувати тога приморскога спорта, јер не волим нимало да личим, као овде понеке даме, на Индијанку.

Опростите: то вас не занима. Чини ми се као да видим ваше лице пуно стрпљења и толеранције за све што се тиче сујете ваше старије пријатељице.

Добро, писаћу вам шта волите. Море. Пружило се бескрајно, плаво и мирно. Љупко ћути као да ништа не зна осим да се осмехује неким својим нејасним мислима као дете које још не уме да говори. Данас тако мирно и кротко, а синоћ је лупало таласима у стену као да се хиљаде коњаника у непрестаном касу сјурују у подземне ходнике испод стене и јуре у неку титанску борбу.

Ја сам последњи пут била на мору још као сасвим млада девојка. Чини ми се да ми је онда нешто рекло и да ме сад пита јесам ли запамтила. Осећам се као да сам му се нешто заверила, као да сам му нешто обећала, па се сад са кајањем чудим како сам могла то да заборавим, како сам могла толико година да живим далеко од њега.

Волим талас морски. Волим провидни велики талас морски који је позајмио своју гипкост риби, киту, лађи, свему што воли море и живи у њему и на њему. Волим морски талас који је позајмио боју очима и краљуштима сирениним, свој облик и заводљивост њеноме телу и музику њеноме гласу. Разумем витезове који су на позив сирена сишли на дно мора, и волим храброст свих морнара који се не боје смрти и поверавају свој живот тој дубокој и опасној лепоти. Волим морски талас који је са људском маштом створио кентауре, најаде и русалке, и из кога се родила Зевсова кћи највећа лепотица, богиња и жена—Венера.

Море! Волим га толико да га се нимало не бојим и ако је понекад страшно. Ви знате да је мене страх да пређем по брвну преко реке. Овде се човек тако одушеви да заборави опасности, или још боље пристаје да тој лепоти жртвује живот.

Знате, мала, да ми се првога дана учинило чудно што нема оних митолошких бића у мору, а после сам почела да их проналазим и тако сам се утешила.

Море! Оно нагони човека да силази у дубину материје и да се пење у висину духа, као да хоће да измери просторе од сунца до морскога дна. Поред њега појимам и зашто су људи веровали и зашто нису веровали. Оно је и непрестано сазнавање и вечита тајна. Море је здравље и поезија. Моја је душа болна. Она обожава снагу која има тако исто велику душу. Осећам у себи песме које неће бити испеване, осећам сузе којима не дам да се исплачу док не знам кога жале. Као да у мени има неки инструменат и нека мелодија, али ми нешто недостаје, нешто врло важно. Као да имам вијолину, све четири жице затегнуте, брује од додира и даха, а немам гудала да превучем по њима. Јесте ли то ви, Олга, је ли то душа која разуме?

Седим на стени и гледам како залази сунце иза сивих планина, сивих као да су начињене од челика, гвожђа и снега, и вечних као море. Море постаје загасито плаво, ваздух тамни, а у даљини нејасне обале добијају мрачнији и стварнији облик. Сунце на заласку баца неколико косих зракова на једну плаву масу далеко преко залива и гле, као под чаробном речју, забели се у плавом камењу бело камење и као из маште роди се село са белом црквицом и белим кућама и издалека изгледа као гробље са каменим плочама. Тамо живе »оточани« који долазе у град на једрилицама које ја тако волим да дочекујем и испраћам, као да су то моје галије, као да сам нека владарка из старих векова. Ах, једна мисао те одвела на другу страну, а дотле се сунце сакрило за стену и на супротној страни

бело село се изгубило са својом црквом као слика снова и остале су само плаве далеке обале као слике чежње.

Али доста, доста, мила моја, уморићу вас. Дакле, за брата се немојте ништа кидати, проћи ће то, та он је још тако млад. Ја мислим да је он зато нервозан што се његов таленат бори са природом и његовим темпараментом и што се можда његов дух бори са животом који га окружује, привлачи га и смета му у раду. Мени се допадају они људи који почињу нову бразду понова баш на оном каменитом месту где су један плуг скрхали. И верујем (пошто је то ваш брат) да ће вас он још који пут сликати и придобити анђела у вама и победити демона у себи и убеђена сам да ће та слика бити исто тако лепа као што сте ви и какву вас ја много волим.

Зора.

Мада је писмо које је после овога дошло било кратко, учинило је да су се белој госпођи зажарили образи од радости. Она се одмах бацила на некакво припремање. А Олгино писмо остало је отворено на столу:

Драга моја госпођо, луда сам од одушевљења, не могу много да вам пишем, имам пречих послова: кроз неколико дана долазимо — мој брат и ја. Јао, немојте бити горди према њему, опростите му. Захваљујући вама, он се мало повратио.

Али ја стрепим: страшно сам се огрешила о вас: дала сам му да прочита ваша писма, оба — тешко мени! Ако се много љутите, јавите депешом да не дођемо. Или да ја вама јавим кад долазимо? Крива сам, али, мила моја госпођо, — иначе не бисмо дошли. Ја сам после вашег другог писма добила такву вољу да дођем, да сам покушала опет да га молим иако се нисам надала успеху.

Био је добро расположен, јер је дивно насликао теткину башту и у позадини тетку код леје келе-

рабе и купуса. Да га приволим, прочитаћу му део вашег писма. Он се заинтересовао. Каже: — Дај цело. Прочитао. Смеши се. Пита: Има ли још које? Ја од радости заборавих шта све тамо има и дам му и прво. — Слушај — вели — па она је занимљива и поетична! Па што ми не кажеш? — Видиш ја то нисам знала — рекох ја, смејући се. — А је ли збиља лепа? — Не знам, разни су укуси. — Добро, хајде да идемо кад толико волиш. Изгледа да је тамо заиста лепо. Ја ћу студирати оне што смеју поцрнети, јер волим класичне ствари и не верујем много у лепоту твоје госпође иако ми се њена нескромност допада, а вас две идите куда хоћете и радите шта хоћете. Твоја пријатељица нека пише мужу писма о мору и нека нам даје да читамо. Све то још може бити пријатно кад не морам да будем кавалер. Не знам који је лудак то измислио да човек треба лепо одевеној жени да буде слуга.

Видите како је неваљао. Па ипак ја га волим и не љутим се, а ви сте бољи од мене. Причала сам му нешто о вама. Он се смешио, помало и иронично — на мој рачун — али је много лично на мога пређашњег брата. Дакле, до виђења! И мору кажите до виђења! Воли вас

Олга.

PS. Тако бих волела да у вашој вили добијемо две собе. Моја може бити сасвим мала, само да је близу ваше и да гледа на море.

* *
*

И они су дошли. Зора је ишла са вратаром виле да их дочека. Била је у црном костиму. На глави је имала црну свилену капу (са жутом кокардом) која јој је сву косу покривала. Лице је увила лаким црним велом. Она се тако обукла са рачуном. Истински радосно је загрлила своју младу пријатељицу и пријатељски отворено пружиола руку сликару. Он је разумео да је он за њу Олгин брат и

било му је нешто као нелагодно, непотпуно, мало празно. Она се њему одмах допала. Он се њој одмах није допао.

Дошли су у вилу и пошто су се записали и мало поразговарали о путу, она их остави и посаветова да се одморе. Лађа је дошла око једанаест, а тада је већ била поноћ. После пола сата она куцну на врата суседне собе.

— Олга, јесте ли сами, јесте ли легли?

— Јесам. Нисам.

То је била Олга што отвори врата, загрли је јако и уведе у своју собу. Није се могло чути шта су њих две разговарале. Сликара бар није то још занимало. Он је прво помислио: — Ала ова већ командује! Али ја нисам Олга. Затим се осмехнуо на мисао да она зна шта је говорио о њој и обећао себи да то мало поправи, мало, не сасвим. Лепа је — рече у себи — али још више елегантна. Смео бих се кладити да се одева у Паризу! — помислио је напоследку, предајући се сну, јер је збиља био уморан и никога није волео више него себе.

Јутро. Десет часова. Море глатко и мирно и бледо плаво као опал. Ветар пирне и дотакне се површине и набере је као лаку свилу. Не изгледа дубоко, али се тако бескрајно далеко разлило његово бледо плавило да се човечија душа шири према тим видицима и у њој нешто пуца од милине и боли као слатки бол љубави.

Сликара седи на тераси и очекује сестру и њену пријатељицу. Њему није досадно без њих. Међутим осећа се пријатно узнемирен као да га спопадају неке сликарске визије, што је бивало пред часове најозбиљнијега рада кад је заборављао цео свет и кад је његов таленат био обожавани деспот његовога живота.

Кад су се појавиле, није могао да сакрије узбуђење. Његова лепа црномањаста сестра у сивој хаљини изгледала је као нека скромна, готово сирота, девојчица према елегантној дами у белој хаљини са љубичастим сомотом око појаса и око

белога врата. Како је лака хаљина била нежна као кожа њенога лица, како је љубичаста трака имала исти кадивасти сјај као и њене невине детињске очи. Ова је жена или опасна кокета или је рођена са једним савршеним укусом — помисли сликар и погледа у њену косу, јер тада сунце паде на њену главу, и збуни се толико, да се наљути на себе и да би то све сакрио рече својој сестри у шали:

— Је ли то она иста госпођа од синоћ?

— Не, ово је друга — рече Олга, смејући се радосно.

— Сасвим друга, она је синоћ била црномањаста. Сад имамо да видимо да ли је и душевно друга — говораше сликар сад већ сасвим поуздано.

А велике плаве очи лепе жене која је била старија од њих обоје гледале су зачуђено и полунасмејано. Она се правила да не разуме, а знала је врло добро. Она је намерно хтела да покаже сву своју лепоту тек при светлости сунца на плавој позадини мора. Била је то заиста чудна лепота и састојала се од неизмерне нежности и разних промена израза. Није било ничега неправилнога на томе лицу, али је она имала право што се чувала да не поцрни, јер је њено лице било свеже као у најљупкијега детета.

Било је неких супротности које су једне другима повећавале драж. Имала је густе црне обрве и врло дуге трепавице које је радо обарала тако да јој баце сенку на доње капке и сасвим сакрију плаве очи. Синоћ са сакривеном косом под црном капом са белим лицем у црној хаљини изгледала је заиста црномањаста. И те обрве и трепавице давале су јој неки строг, мало хладан израз. Изгледала је поносита и неприступачна као на снежним висовима јелова шума под снегом. Зато је она, кад је хтела, једним осмехом и погледом својих азурних очију могла да учини да срца младих људи затрепте од љубави и запиште од туге. Али она синоћ није хтела сликара тако да погледа. Она је хтела данас да га задиви и успела је.

Села је за сто над којим је ветар нијао разапето платно које јој није сасвим заклањало косу од сунца. Густе плетенице плаве, гдегде готово кестенасте косе на неки девичански начин биле су лако обавијене око главе. Цео један свет боја трептао је ту пред њим на сунцу на тој глави која му се чинила још и врашки паметна. И сликар је гледао боје кестена и жита, бакра и злата, заласка и рађања сунца и одмах, разуме се, зажелио да узме ту лепоту, да је метне на платно, да буде његова као што је њена, да задовољи жељу и да осети мир после борбе. Предосећао је да ће борба бити двострука, но то га се у овај мах није највише тицало.

Гледао је како седа, како креће рукама, како пије кафу и све му се чинило поезија, слика, музика, као да је природа од уметности позајмила све најбоље елементе да сачини један овако леп створ. Он је сањао, гледајући је, и дивио јој се, не обазирјући се нимало на њу, којој се то гледање могло учинити непристојно. Не, није било непристојно иако је било безобзирно, јер није било дрско. Он је сликар. Он је гледао кроз своју уметност,

Мада се он њој није нимало допао и мада ју је то гледање мало стешњавало и кочило јој слободу покрета и мисли, ипак јој је било пријатно. Није истина да жена жели свакоме да се допадне. Њена сујета није тако глупа. Она воли прво да се допадне ономе ко се њој допада и после ономе за кога зна да нешто вреди и да има укуса. А у брату своје пријатељице, као човеку, као мушкарцу, она се врло разочарала. Спољашњост, бар за прво време, код жене игра велику улогу, а његова спољашњост се њој нимало није допала. Она је хтела да он личи на Олгу, дивно дете са црним очима, бледим лицем, густом црном косом, нежном брадом и линијом врата и устима болно извијеним која се не смеју често. Дубока озбиљност, готово туга на сестрином лицу као да је чинила брата несимпатичнијим: он се

често осмехивао некако лажно само мишићима и кожом и тада би му се по образима правиле дугачке боре као у старих, мршавих глумаца и лакрдијаша. Био је блед и лице му је било мало сувише узано и дугачко. Црте су му биле правилне, нос мало орловски, имао је чак нечега класичнога у челу и обрвама, па ипак није био леп, јер није изгледао добар. Њој као да је највише било жао Олгиних очију. Она је хтела да и он има такве чудне, пуне душе и пуне питања очи и понекад се мало за последњих неколико дана заносила мислима о младићу који много личи на њену Олгу, бојала се чак помало да га не заволи и смејала се одмах затим својој бојажљивости.

Његове су очи биле доста лепе, бледо плаве и мирне као море тога дана, а понекад су изгледале сиве и хладне као челик и стење код мора. Огромна је разлика била између његових очију и њених иако су обоје биле плаве. Њене крупне влажне, као росно цвеће, примале су и задржавале слике и отиске као да их огледају: у њином треперавом загаситом сјају као у дубоког мора хватала се као у мрежу и нијала радост и преносила на онога кога она погледа; или је туга и суморност била из њих као гласи из љубавне песме. Њене су очи говориле искрено, топло, нежно, понекад страшно. Она је знала да очима не уме слагати и кад је хтела што сакрити она их је заклањала трепавицама.

Његове су очи гледале увек право и ћутале су; оне су само хтеле да узму, ништа да даду. Мирно ведре, или сиво хладне, оне би се само за тренут узмутиле кад приме нов утисак који се њему свиђа. Изгледало је да све лепо пада одмах на дио његове душе као тешки предмети у море и да се пучина опет одмах склапа и мирно чува благо које не да никоме. Није се нимало снѣбивао да покаже своје презирање кад би наишао на људску глупост које је много у свету. Тада би му очи затрепталe неким

зеленкастим сјајем као да се презирући једи што га је судба довела међу будале.

Па ипак! Она се готово обрадова: имао је иста уста: иста контура, исти болан израз, као да на њима стоји неко ватрено питање, као нека трагична загонетка, преисконска, вечна, наслеђена можда од далеких предака, о којима се ништа не зна.

Док је он њу посматрао, дивећи се душевности њене физичке лепоте, она је у њега гледала да одгонетне и нађе душу налик на Олгину и кад је најзад опазила уста која је у Олгиној тајанственој лепоти волела исто као и њене очи, она се некако утешила и осетила неко мило узбуђење од кога је чак мало поцрвенела.

Изгледало јој је да је учинила једно откриће. Осећала је да се боји од његовога ћутања, а знала је да ће ако проговори говорити о глупостима. Дакле, он је лажан. Он се лажно и смеје. Значи он је друкчији. Он се крије. Ово што хоће да покаже, њој је немило. Али тај други, његова душа, та туга маскирана осмехом, то крваво питање на уснама тако лепим и тако болно живим на мртвоме лицу?...

Она се нечега уплаши и зато што се загледала у његове усне, она га упита истим тоном као да пита Олгу:

— Шта мислите?

И они се сви троје мало зачудише томе питању. Он се осмехну пријатно и рече:

— Проклињем судбу.

— Зашто? — питаше лепа жена.

— Што вас није створила сиротом девојком, служавком, рибарком, продавачицом цвећа, свеједно. само не госпођом важнога господина из Београда.

Она га погледа уплашено и запита:

— Зашто?

Али чим је изговорила реч, сетила се и осмехнула се, а он је упијао очима ту промену израза у њеном погледу. Видео је да више није потребно

да одговори, али му је било пријатно да разговара са њом и рече:

— Зато што бих вас онда могао богато платити и узети за модел. Сликати вас крај мора...

Преко његових мирних очију пређе нека сенка и њој се учини да он већ види ту слику. И она порумене од радости и од жеље да и она види ту слику. Но не рече ништа.

Олга која је желела да покаже дар свога брата и да поправи рђаво мишљење о њему, због кога се осећала кривом, рече:

— Баш си ти чудан. Зашто не замолиш госпођу? Можда би ти седела као модел.

Он је ћутао и гледао је.

— Јесте, зашто ме не замолите, већ проклињете судбу? — питала је и смешила се она пронично својим плавим очима и поруменелим образима и белим зубима и црвеним уснама, а он се, не знајући зашто, сећао детињства и своје куће и баште под снегом и првих љубичица и пролећа и јагода и руменог лета са ружама и златне јесени и белих бресака са црвеним месом.

— Ја не волим да молим. Нећу да просјачим лепоту. Ја узимам што ми се само понуди, или отимам што се не да — рече полагано и као пркосећи некоме.

Она се смејала мало кокетно.

— Ви сте много охоли. Онда мене нећете сликати. Ја се нећу попудити, нити се дајем отети.

Олга којој је то све изгледало љупка шала и која је била у екстази због мора, свога брата и своје пријатељице, рече весело:

— Обоје ћете изгубити. Боље да се помирите.

— Видите како је моја сестра паметна.

— Хоћемо ли да је послушамо?

— Кад ћу, госпођо, да вас радим?

— Ја сам спремна. Кад зажелите да ме сликате, изволите, Само једна реч молбе.

— Не, ја ћу радити друге. Ако видите да сам сликар достојан ваше лепоте, ви само изјавите жељу и бићете насликани.

Тако су они у шаљивоме тону започели борбу. После подне доста рано она оде сама негде и брзо се врати.

— Олга, нашла сам барку и једног доброг веслача. Хајдете брзо! — викну својим звучним гласом Олги под прозор.

— Одмах! — одговори глас из собе радосно и ужурбано.

На другом прозору појави се сликарева глава.

— А мене не примате? — упита он, смећећи се.

— Не, вас само не зовемо — рече она — а примамо вас.

Он слете низ степенице и рече мало узрујано:

— Био сам се уплашио да ме нећете повести. Молим једно место у барци крај ваших ногу. И ако је могућно претплаћујем се на то место стално докле год смо овде.

— О, ми ћемо се возати често, а ви треба да лежите на песку.

— Ах, ви сте злопамтило, Моја је сестра боља од вас: она ми је опростила.

— Она је боља од мене. Али она је ваша сестра. И ја бих можда опростила брату; туђем човеку се не опрашта лако.

Он се угризе за усну и рече некако искрено болно:

— Онда ја треба да се повучем...

Она му се осмехну тако мило, и пружи му руку, да он устрепта.

— Немојте бити дете — рече. — Мало шале није забрањено.

— А ви немојте кокетовати са мном и светити ми се, молим вас, јер ћу бити врло несрећан. Откуд сам ја могао слутити да сте ви тако лепа? Олга је крива што ми није о томе ништа говорила.

— Па ја сам се сама похвалила.

— Ах, а ја вам нисам доста поверовао!

— И допала вам се моја нескромност?

— Олга, Олга, шта си учинила са мном! — узвикну он, правећи се очајан. — Јесте, госпођо, готово све жене се претварају да не знају да су лепе и то није скромност, већ лаж, а ви сте ми се допали што сте били искрени. Будите великодушни, имајте на уму да сам ја сликар и допустите ми да вас гледам бар толико колико Олга.

— А ви сте много жена познавали кад знате да је већина лажно скромна?

— Доста сам их познавао. Досад сам само једну знао која је заиста скромна.

— А та је?

— Олга.

— Ах, наша Олга! Она као да и не зна за себе. Па ипак: зар се не чини свакоме брату да је његова сестра најбоља?

— Не знам за друге. Ја имам још две сестре: једна је дама и то је код ње цео живот, а друга ће бити жена мога зета и то је све, а то је доста. Обе оне нису то што је Олга. Али ево ње. Олга, — рече он најљубазнијим гласом — ти си крива што госпођа неће да ме прими са вама у барку. То није лепо од тебе: ти си одрнула свога рођенога брата. Могла си бити мало мање искрена. То се тако не ради. Зашто си ме после тога довела?

— Јесте, госпођо — рече Олга која се за чудо често смешила откад је на мору — мој брат има право: ја сам се преварила. Учинило ми се да се променио. Ето сад је исти, сасвим исти као и пре, само мало блећи и слабији. Немојте бити строги према њему. Треба да се удружимо нас две, да му чинимо по вољи, да се поправи. Та ви сте то сами говорили.

— Ех, Олга. Сад си заслужила да те пољубим, али пошто они глупаци што тамо пију пиво не знају да си ми сестра, пољубићу те два пута кад пођем у Париз. Потсети ме ако заборавим.

Он је осећао да га хвата неко лако весеље, као да је пио шампањца и кад је барка полетела преко плавих таласа учини му се да је то најбољи начин да се то одушевљење потроши. Гледао је у њу и радост која је, као са сунца светлост, пљуштала из њених очију прелазила је на њега и он је осећао да воли и море, и Олгу, и лепу жену, и себе, и веслача једном истом љубављу, љубављу којом човек воли природу и уметник лепоту.

Изгледало му је да се сав претворио у душу, да је та лака душа полетела у свет сама без тела, без увек немирних нерава, без срца чак. Али не: негде је унутра, баш као на срцу, притискало. Две су речи пале на дно срца и једна као да је уједала једно место, а друга као да је љубила баш то исто место и он није знао да ли га још боли, или је већ прошло. »*Туђем човеку*« и »*наша Олга*« — то су биле те речи сасвим обичне и сасвим наивно речене.

Он је обећавао себи да мора њу разумети, а није знао да више ни себе не разуме. Обећавао је себи да предузме »тактику« и одмах затим се питао: — Каква природна наивност у очима те жене која изгледа паметна толико да задаје страх и кокетна и искусна толико да готово изазива на двобој!

Тога дана било је све мирно и добро, јер је човек био под влашћу уметника и он се само дивио. Доцније човек је захтео да осваја, захтелео је да буде вољен од те лепоте и да јој буде господар и узео уметника као саветника, као оруђе да дође до победе.

У почетку му се чинило да се одмах заљубио у њу одушевљено дечачки као кад му је било седамнаест година и почео је да је обасипа хвалама и ласкањем. Она је то све примала као шалу са неке краљевске висине. Њени љубазни осмеси су говорили: Добро, причај, ја знам где је граница детињарији и нећу допустити да приђеш ближе.

Кад би његов поглед пун дивљења постајао страстан и кад би јој се учинио да он сувише близу до ње хоће да седне, онда би нестало осмеха са њеног лица, њене би се очи сакриле под густе трепавице и њему би се учинило као да му бело брдо са јеловом шумом испод снега из даљине гордо каже: Ја сам сувише високо, не пењи се; уморићеш се, а нећеш стићи. Гледај ме само издалека; тако је лепше.

Он је знао да тако мора и треба да буде, па ипак се једио. А кад се једио, он је постајао пакостан и подругљив. Више свега њега је узрујавао неуспех, уопште неуспех.

Олга је понекад упитно погледала своју пријатељицу кад би опазила да се симптоми болести коју није разумела појављују понова. Он би опазио те погледе и онда би се дуго савлађивао и уздржавао своју зловољу.

Понекад би одлазио од њих и читаво пола дана није их виђао. Цео дан није могао издржати. То је са једом сам себи признавао. Толико му је потребно било да гледа ту жену, да је студира, како је он сам себе лагао. И његов савезник, уметник, није му био искрен и веран пријатељ. Обично је одлазио љут и једак и желео да их напусти и да им буде досадно без њега, али је убрзо њему бивало досадно и он би скраћивао своје одсуство и долазио њима пун радости и духовитости.

Олга која је одмах страшно заволела море није још ништа опажала. А госпођа? Она бар није показивала да је опажала.

— Куда то идеш? Где налазиш то добро расположење? Има ли тамо какав извор добра? — питала га је једном сестра.

— Тражим инспирације и налазим их. Враћам се богатији и задовољнији. Има, има извор добра.

— Зашто некад не поведеш и нас?

— Ја зато баш и идем да побегнем од вас. У самоћи се стварају слике и илузије. У самоћи се купам у извору истине. И тада ми не треба нико.

— Зашто? — питала би госпођа заинтересована

— Зато што се у томе извору човек купа без костима.

— Пошто је реч о души, онда значи да се он стиди да је покаже без одела лажи — настављала је млада жена озбиљно и смело, пошто се прво за тренут намрштила.

— Тако је, премудра госпођо — смејао се он својим здравим белим зубима и у тим тренуцима изгледало је као да ти зуби желе нешто да загризу. — Од вас се ништа не може сакрити. Човек кад пред вама почне да лаже тек онда изда истину. Али ја бих врло волео да видим жену која би пристала да некоме покаже своју голу душу. Дакле ја се бојим да вам не постанем досадан и да се сувише не навикнем да сам увек с вама, па бежим у самоћу. Пошто је овде околина ма где коракнуо божанска, ја свуда налазим слике, покупим их и понесем и, кад дођем к вама и уобразим да сте ме се зажелеле и видим да ме љубазно дочекујете, ја се онда осећам двоструко богатији, него кад сам пошао.

Кад јој се не би допао правац његовога говора, она би се постарала да га вешто отклони, обративши му само пажњу на какав леп предмет, који би одмах заинтересовао уметника. Понекад би он сам застајао у половини реченице и загледао се у тамно плавило испод стене, са које је алоје суноврат висило над водом као да хоће да се утопи, или би се занео гледајући у најдаљу даљину. И тада се није претварао: знао је да је она ту, али је друго било прече. Његов таленат као да је био у исто време и физичка и душевна потреба његовога живота.

Олга је нашла једну раздробљену стену на висини која је сама од природе изгледала као велики сто и висока клупа. Тамо је она заборављала цео свет и остављала многе часове своје нежне младости.

Они би оставили Олгу и шетали полагано обалом. Млада жена почела би мало несташно да се пење уз стене које је море лупало и гризло, затим би јој се у глави замутило и она би готово несвесно тражила руку сликареву.

— Молим вас дајте ми за час руку, енервирам се. То је глупо, јер се ништа не бојим — говорила је, правдајући се.

Он би јој пружио руку и повео је. Стали би где он хоће. И она је осећала као да му је својом малом шаком дала неко велико весеље. Он би постао мио као дете и мало, врло мало, нежно стискао, више миловао њену руку.

— Шта то вама смета? — рекао би.

— Шта?

— То што се један мали сликар одушевио вашом лепотом. Та ви знате да ћу кроз два месеца отићи.

— Ништа ми не смета, само будите добри и — без лудорија.

— Ах, а ја сам тако расположен за лудорије — говорио би обесно, мазећи се, и био тако мио да је осећала да и њега воли, готово као Олгу, али се добро чувала да то и једноме каже.

— Хоћете ли да скочим у море?

Она би га инстинктивно јаче стегла за руку. А он би се још више одушевио.

— Верујте ништа ми не би било, допливао бих до виле. Да се опкладимо у вашу слику. Ако не допливам да вас молим; ако допливам, добио сам.

— Олга, он је неваљао! — викала је млада жена Олги која није чула, јер се дубоко и предано разговарала са морем, пуштала би његову руку и силазила низ камење сама. Он би пожурио за њом хотећи да јој понуди помоћ коју је она одбијала.

— Дајте, дајте руку, ето пашћете, па ћете ме ипак натерати да пливам — шалио се он, а кад је то било узалуд рекао је одлучно: — Дајте руку, или одмах скачем!

— Ви сте луда глава — казала је она мало зловољно. И замислила се.

Прекоревала је себе да је неозбиљна, да је свему сама крива, јер се понаша такве да му даје све већу слободу. И питала се зашто. Зато што има у њему нешто необично. А то је његов таленат. Још од ране младости осећала је неко готово идолопоклоничко поштовање према људима од талента, према великим људима, како их је она звала. Она је знала да они имају и мана, али је њима мање опраштала. Они су бесмртни, они су друкчији него ми; не могу они бити ситничари и обазирати се на наш ситничарски морал. Њој се чинило да су њихове погрешке нешто неважно, површно, само спољашње, а да је садржина, њихова душа чиста као злато које се не може окаљати.

Осећала је да је нешто одбија од њега, и да је нешто привлачи томе човеку, готово дечаку, кога би она исмејала да није уметник. Њен муж, честит, свестрано образован, племенит и фини, њој је изгледао обичан човек, јер није умео да слика, да свира и да пише романе.

Ћутала је поред њега замишљена. А он је стојао и загледао се у два једрила тамна, висока и узана која су далеко на пучини дрхтала као две ципресе. И чинило јој се да он више не мисли на њу и да је не осећа поред себе и није знала да ли је то боли или јој је мило. Она се варала. Он се погледом могао одвојити од ње, али је њено присуство осећао сад већ и тамо далеко где су оне две једрилице које је желео да наслика при месечини,

Неколико дана он је био братски нежан и уметнички одушевљен. Затим се одједном променио. Постао је опет лажно љубазан, подругљив, понекад чак неучтив, управо он је бивао или сувише учтив као сасвим туђ човек, или мало неучтив, као искрен човек кога се ништа сем истине не тиче. Међутим баш онда су Зора и Олга осећале нелагодност и бол, јер су знале да тада није природан.

Олгине су очи са страхом и болом погледале у Зорине и говориле су: Ето почиње понова. Знате ли ви шта је томе узрок? И мислите ли да има лека? Зорине очи нису давале одговора и само су се у недоумици шириле, хотећи да сагледају суштину ствари.

Он је видео њихово узнемирење и правио се равнодушним. Међутим оно му је и годило и мучило га.

Пре подне су се обично купали. Он би крадом пратио погледом младу жену да се насити њене слике, а после би је се клонио целог дана. Он је себе убеђивао да уметник њу воли и да би се смирио чим би је насликао. Није ништа радио. Упознао се са неким младићима и одлазио ноћу у варош. Покаткад би сасвим наивно као узгред казао:

— Што је јутрос рано било лепо море кад сам се враћао.

— У колико сати? — питала је Олга.

— Тачно у три. То је сувише рано за вас, па ипак вреди видети.

Обе пријатељице су жалиле што он не ради и Олга је почињала да стрепи за његово здравље и да пати због те незнане муке која га је морала мучити откад се опет променио. Зора га је осуђивала за тврдоглавост и толико желела своју слику да је помишљала да се понуди за модел. А ако је одбије? Та он је понекад способан за све.

— Зашто ви ништа не радите? — питала га је једном пријатељски озбиљно.

— Ко каже да не радим! Радим. И то више него икада.

— Шта? Имате атеље у вароши? Тамо идете и радите? — обрадова се она. Хоћете ли нас једаред одвести да видимо?

— Не, — рече он хладно — немам атеље и још се ништа не може видети. Прибирам се, госпођо, прикупљам материјал, а то је понекад најважнији рад. Оно што ја носим у души то се ла-

јика не тиче; он хоће четку, платно, боје, или готову слику, њему је рад само оно што се види, физички рад. То је као кад би прекоравали писца који, кад ништа не штампа у последње време, да ништа и не пише.

Она је мало поцрвенела од те наглости — и оћутала. Није хтела да се брани, ни њега да напада. Није хтела да га доводи у ватру, да га вређа и да изазива нове увреде. Помало га се бојала. И хтела је пре свега да га проучи, да га позна. После ће знати како треба да се понаша. Осећала је неку нелагодност и непријатност од тога што се пред њим колеба њена увек поносна и мирна поузданост и што он не личи ни на једног од људи који су се њоме одушевљавали и којима је било тако лако владати. И упркос томе, и баш због тога, он ју је привлачио; и она и он, и поред њеног искуства у које су веровали, нису успели да примене своју тактику и зато су бивали незадовољни и једно другим и сами собом.

Седећи на тераси, увече, обично би говорили о сликарству и књижевности. Можда их је слика мора на то побуђивала. Млада жена је била најобразованија међу њима. Она је доста путовала са својим мужем и умела је доста да каже о лепим стварима. Једном тако запита мало радознало тога чуднога младића:

— Кога сликара највише волите?

— Рембранта.

— Од старих?

— И од нових и од старих.

— Никако се не слажем са вама. Од сликара највише волите Рембранта, а једном сте казали да од књижевника највише волите Мопасана. Највише их ценити то разумем, јер они су дивови. Ја их се чак помало бојим. Али њих волети највише то не могу да схватим.

— Искрено вас сажаљевам — рече он ласкаво.

— Не, шалу на страну — поче она да пада у ватру. — Један човек са чудотворним талентом, непостижном техником, божанским светлостима и сенкама слика закланог вола, много ружних људи и жена које не изгледају да имају у глави више мисли него на лицу, а на лицу су им нижи инстинкти. Он је генијално сликао баналност.

— Он је генијално сликао здравље овога живота које је пуно и прозе и поезије.

— А он је могао стварати светове, певати песме, изводити музичке комаде од тога што је имао. И Мопасан је геније. Боље него ико он ствар из живота из највеће површине извуче на светлост и из најдаље даљине изнесе пред нас који у мраку не видимо и даљине не посећујемо. Изволи види и мисли сам! А шта ти мислиш о томе, велики човече, и шта ти осећаш? Ти само знаш и равнодушан си. И Рембрант и Мопасан су боље можда него ико на свету копирали природу и живот. Пристајем да им се за то дубоко поклоним. Али да ја волим некога треба да ми он да још више од онога што он види, разуме и уме да каже или наслика, да ми да себе. Да унесе своју љубав и свој живот у онај туђ живот што је дао. Човек може да падне у очајање кад чита Мопасана, јер је у свету зло и Мопасан изгледа и не мисли да га поправи. А кад човек чита Достојевскога он не пада у очајање иако и у његовоме свету има много зла, јер Достојевски воли те своје људе, хоће да им помогне и верује да се зло може смањити. За Мопасана је све као ствар и он стоји високо и гледа одозго — сасвим равнодушно. Достојевски, створен да стоји високо својим духом, тражи у злу међу људима људску душу, налази је у блату и хоће да је уздигне до своје, јер верује да је душа божанско дело. Ја се дивим Мопасану као творцу, као природи, али волим више Дикенса, Додеа и моје руске писце. То је можда стога што осећам да и они мене воле, а мени то највише треба.

Олга је гледала у Зору са тако озбиљном симпатијом да је било дирљиво. Њен је израз говорио као да кори свога брата: Ето, ја то нисам знала, а кад она каже, осећам да је тако и чини ми се да сам и сама то некад знала.

Сликар је спорио. Он је мало падао у контрадикције, јер је говорио ватрено. Било му је криво што је она са сликарства у коме је он био најјачи прешла на литературу где је она била најјача. Најзад као да се ватра у њему угаси, он постаде хладан и несимпатичан и рече:

— Ви волите у уметности нежност и сладуњавост, а ја волим снагу и истину. О укусима се не може спорити. Изволите ви сажаљавати мене, а ја ћу вас. Моје је мишљење да је истина кориснија од поуке и да је природа већ сама по себи љубав — ко уме да је осети. Мени се чини да је сликарство код нас уметност која се најмање разуме. Треба само да чујете разговоре публике на нашим сиромашним изложбама у Београду. Или се говоре глупости, или они који су паметнији говоре речи које су од сликара чули. Код нас се доста зна књижевност и музика се осећа ако се не разуме, али се сликарство још и не разуме и не осећа. Ви сте дивно говорили: човек ми осветли помрчину и приближи ме ономе што ми је далеко и каже: види! Али је мени то мало. Из свега тога вашег лепога говора ја сам разумео само једно: да ви Рембранта не разумете.

А она је ћутала и једила се. Зашто је дошао овај човек да поремети њен мир. И зашто она трпи ту дрскост, готово тиранију? Олги за љубав? Не, већ зато што је он уметник и што га сматра за нешто више од себе.

Покушавала је и она да се покоји пут склони, да оде у варош, или да побегне раније обалом далеко, или да остане под изговором слабости у соби и да гледа кроз прозор у море. Онда би он постајао добар и нежан и искрено брижно питао би Олгу како јој је и молио да је сме и он посетити.

Она то никако није допуштала, различито се изговарајући. Себи је говорила да неће да га навикне; хоће бар у својој соби да буде слободна од њега. А није се питала зашто јој тако годи та његова брига.

Она је била паметна жена, али није разумела шта се то с њом дешава, јер се то сад први пут с њом дешавало. Зашто је тако боли свака његова увреда и зашто јој тако годи свака његова љубазност? Од природе романтична она је обожавала уметност и љубав. Врло млада удата за човека доста старијег она није досад у животу имала оно што је звала тајанственим именом љубав. И она је некад несвесно, а некад чак и свесно очекивала да и њој једном дође права љубав. И сад ево пред њу је искрснуо човек, непознат и чудан, и мрзак и мио и она није умела да аналише своја осећања, ни да разуме њега. А он? Он је био од оних младића »из добре куће« који су тражени у женском друштву, а којима је то друштво досадно. Није био довољно образован, али је био врло интеллигентан и то га је увек спасавало, и у озбиљнијем друштву. Људи су га ценили. Девојке су га звале на посела, а жене на састанке, а он се готово увек изговарао неким важним послом и узимао лажно љубазну маску да сакрије досаду и презирање. Он је био сит онога што су оне могле дати. Иако још врло млад он је доста живео. Имао је авантура и са удатим женама. Девојке је избегавао, јер је тврдио да неће да се жени и јер се сматрао за поштенога човека, а душевне забаве њихове биле су му наивне и досадне. Умео је да оцени људе чим баци један поглед међу њих. Само себе није умео тачно да оцени: веровао је да је добар. Но макако избегавао досаду и друштво, није их могао сасвим избећи, јер је дуго живео у родноме месту, омањој паланци, где су сви људи познаници, а трећина рођаци. Најдосадније му је било кад би му они који пома нису имали о сликарству говорили у очи ласкаве речи о његовом таленту. И тако се лажна маска

полагано одомаћивала на његовоме лицу. Он је нашао да му је она корисна: њоме је од света заклањао своју душу пуну егоизма и јачине. И сасвим је усвојио. Облачио се у њу кад би пошао у свет. Навикао се на њу и она му је постала друга природа. Па ипак је тај блазирани човек имао две светиње: своју уметност и домаће огњиште, али само своје огњиште. Своју мајку и сестру он није стављао у ону општу категорију која се називала мало презривим именом »жене«. Олгу је од свих својих највише волео и био њоме задовољан некако тако као да је она, пошто је његова сестра, била дужна да управо таква буде.

И сад се ето појавила ова лепа жена која стоји пред њим као неко више биће, као нешто сасвим ново. Она не личи на друге које му се нуде да им да заувек своје име, или тренутно задовољство. Она се брани од његовог искреног одушевљења, љути се на покушаје његове дрскости, понекад га и мрзи, али је он ипак привлачи. Он то осећа и зна и зашто. Јер и он у себи више цени уметника, него човека. И он једва савлађује своју жељу да јој покаже своју уметност, да своју уметност крунише њеном лепотом, једва, али савлађује. Он не зна јасно шта хоће али он ипак жели оно што не сме да жели. Испитао је вешто Олгу о Зориноме мужу. То је било лако. Олга је одушевљено све испричала. Да ли је њему падала на ум жеља да триумфује над тим човеком то он није знао, али је с радошћу схватио да она још није знала шта је љубав и предосећао да она чека љубав. Зашто не би он био та њена љубав? Луде тренутне наде. Затим је долазило поуздано уверење да својим удварањем неће код ње успети као код других. Мучио се и осећао да је све више воли што се више мучи. И то као да му је давало права да мучи и њу. Он се сам чудио својој дрскости. А после је говорио у себи да и она има права на љубав и на срећу. Чак као да ју је сажаљевао што је лишена тога, а није се питао да ли је заиста

љубав и срећа то што јој он може дати. Он се мучио и њу је мучио и баш из тога мучења почела је да се рађа њихова љубав.

Олга, незадовољна братом који није, како јој се чинило, довољно поштовања указивао њеној госпођи, покушавала је ипак да га брани.

— Он је у суштини добар, и ја сам убеђена да вам се диви, али ето нарав му се променила, понаша се врло рђаво.

— У његовој души није све исправно, али зато ја нисам ништа крива и није право да трпим.

— Ах, боље да нисмо дошли! — уздахну Олга. — Да идемо?

— Олга! — и она је ухвати за руку и пољуби нежно.

О, колико је пута Олга после помишљала на на тај тренут и жалила што нису отишли.

Сутрадан су две пријатељице седеле на Олгином балкону и гледале у широку слику које се никако нису могле нагледати.

С мора је долазио он ведар и мио и скидао им шешир са пуно поштовања и љубави. И оне су се погледале и њихове су очи говориле: какво је ово чудо? Као да у њему имају два сасвим различита човека.

— Како сте, госпођо? — питао је он, рукујући се срдечно и гледајући је пажљиво као да је испитивао има ли какве промене на њеноме лицу.

Она је, не знајући зашто, поцрвенела и била још лепша. Осећала је да јој је близак кад је такав. Он је причао о неком догађају из града и о једном »типу« који ће узети да слика и онда ућутао. Смркавало се. Море као да је осећало сваку промену дана, као да га је осећало осећањем. Он се загледао, загледао. Пирио је ветар. Зора је била у белој батистаној хаљини.

— Хајде да се играмо искрености! — рече изненада он умиљатим гласом.

— Каква је то игра? — ушита Олга.

— То је игра коју сам ја овога часа измислио. Ми ћемо једно другоме рећи све што мислимо да код њега не ваља и нико се не сме наљутити.

Зора га погледа раширеним очима. Олга рече:

— Хајде.

— Твоја госпођа се већ уплашила искрености — рече он, смешећи се.

— Нисам се уплашила искрености уопште, ве се ја никад не бојим, али сам се уплашила *ваше* искрености која тако често може да нам поквари најбоље расположење.

— Врло добро! Ви сте почели игру. Молим само даље. Предосећам да ми ваља проналазак — говорио је он нежно.

Она га је посматрала. И мислила како грудном мушком гласу лепо стоји та нежност која као да те као дете изазива да га помилујеш. Он је мислио нешто. Одједном окрете очи њој и осмехну се као нехотице, као да је решио неки проблем душе и хоће да га саопшти њој. Не, не даде јој ништа, само тај осмех. Боже, како он може бити леп! зачуди се она у себи и рече:

— Чудни сте ви.

— Сваки човек је чудно или чудесно створење. Ја сам чудан, а ви сте оно друго.

— Не, није сваки — рече она озбиљно. — И после има чуда јасних и тајанствених. Ви мене студирате по спољашњости, и ја вас студирам. Ви ме занимате и као уметник и као Олгин брат.

— Олга, — рече он изненада неким тоном пуним пажње и бриге — донеси госпођи ону плаву мараму; мало је свеже.

— Не, Олга, није ми хладно.

— Ипак, боље... — и она оде.

— Ви нисте задовољни мноме?

— Не. Ја вас не разумем и желим да вас разумем. Верујем да иза овога што ми се не допада има друго боље, лепше, дубље. Кад ћутите, ја осећам да то што мислите вреди, да има дубине. Ви као да непрестано себи постављате неко питање

које бих ја волела да чујем. Јер чим почнете говорити, ви сте други човек: или говорите детињарије, или конвенционалности, или...

— Дрскости?

— Да, кад већ говоримо истину. И то не вређају речи и мисли већ тон, ваша намера да увредите. Међутим ви много личите на Олгу, а то је дете тако дубоко. Она ћути и осећа. А ви осећате нешто друго, нама непознато и мора бити лепо, а говорите сасвим друго. И што је најглавније она је добра, а ви нисте.

— И зато ви њу волите, а мене не?

Она је ћутала. Велике плаве очи су казале: да. Њему се учини да су осим те кратке речи оне још нешто говориле. И он упита озбиљно, заборавивши да је све то шала:

— А кад бих и ја био добар?

Она га је гледала мало значајно и ћутала. Ипак, ипак мало се смешила. Најзад рече:

— Ја бих и вас волела као Олгу.

Олга дође. Он јој нежно оте велику, лаку свилену мараму и огрте госпођу пажљиво као што сликар удешава свој модел. Мало се измаче и рече:

— Добро је.

— Шта је добро: како стоји марама или игра искрености? — упита Олга.

— Обоје. Дакле, госпођо, хвала. То не би могло бити, јер ја нисам то што је Олга, и кад бих био добар.

— А шта је она?

— Фантазија — како се то код нас каже.

— Мој муж тако често и мени каже ту реч — осмехну се она.

Он се начини да то није чуо и продужи:

— Олга је сентиментална идеалисткиња.

— А ја? — упита млада жена искрено заинтересована и рада да чује истиниту и лепу реч.

— Ви? Ви сте сентиментална материјалисткиња — рече он, осмехујући се љубазно и притворно наивно.

Она се осмехну тако исто притворно да сакрије увреду. Али тога тренутка, кад је осетила да је побледела, зажелела је да му заврти главу, да га залуди, да га намучи, да му се освети. (Како јој се после осветила та освета!) Она је мислила да је тада то први пут зажелела. Жена ништа јаче не жели, него да је заволи онај који ју је увредио. Она се савлада и у приморском сутону просу одједном све сјајно плавило из дубоких својих очију на њега и умилно рече:

— Кад сте већ данас тако изузетно мили и искрени, обогатите нас са још једним сазнањем: кажите шта сте ви?

Њему се учини да је осетио само шта би све она могла дати и од тога се толико обрадовао да му је лице постало надахнуто и лепо. Говорио је као да њу брани од некога.

— Ја сам бруталан материјалиста на језику којим сам досад говорио, а на моме језику ја сам природан човек. Не, госпођо, ви сте толико велики да знате да вас нисам увредио ни нехотице, ни хотимице. Ви сте насликали пандан, или како се то код нас каже повукли паралелу између мене и Олге, сасвим искрено. И ја тако исто. Ми смо брат и сестра, мало личимо, много се разликујемо. Ви сте од скоро пријатељице; ви сте апсолутно различите. Ви сте најлепша стварност, а она је само машта. Ви сте једна поред друге као дан и ноћ, као радост и туга, као светлост и сенка, као вера и сумња.

— Не, — рече Олга — већ као ведре невера и мучна сумња у веру.

Она се смешила. Њему се учини да мало триумфа блиста у њеним очима и као да га је ђаво подбадао поче:

— Па ипак поред свих тих ваших земаљских особина због којих ја више волим земљу него небо, ви имате једну крупну ману.

— А та је?

— Мало сте хладни. Ви одушевљавате, а ви се не умете одушевљавати. Волите у Олги осећање, а ви сте под влашћу разума.

Њој се чинило да то није тачно: али у тој игри искрености није хтела да то призна; њој је било право да он тако мисли. Олга која је у присуству брата увек стрепила од олује, уплаши се да није лепа игра пошла у тешку збиљу и рече:

— Чекај, и ја хоћу да се користим том игром и да ти кажем што ти не волиш чути и што ја иначе не смем рећи.

— Смеш, Олга. Сваки увек сме мени све да каже. Дакле?

— Ти се смејеш, а ниси весео. Ти си интеллигентан, а ниси паметан. Себичан си, а све на своју штету радиш. Имаш добро срце, а нарав ти ништа не ваља.

— Је ли то све? Продужи, има још: бистар си, а ниси образован; васпитан си, а ниси учтив; волиш ме, а једиш ме; волиш живот, а упропашћаваш здравље; талентиран си, а ништа нећеш урадити. Је ли тако?

— Бојим се да јесте — рече Олга која се радовала овоме разговору и надала нечему од њега.

— Урадићу, урадићу Олга. Ако ни у чему, у томе ћеш се преварити. Знаш како сам се зажеleo рада. Све су слике око мене и у мени; треба само да их извадим из душе и узмем из природе. А то је најлакше. Осам је дана, Олга, како сам овде. Живот је кратак, а ми дангубимо. То је дангуба од живота, од љубави, од среће. Нећу више да дангубим, Олга... Насликаћу све што хоћу...

Он је говорио у екстази, обраћајући се Олги, а млада жена је осећала како јој јаче лупа срце и чинило јој се да се он обраћа само њој и да јој његов глас нешто обећава и нешто прети. И осећала је страх који је падао као талог на дно душе која се вечерас испунила неком чудном милином. И она је некога у себи варала како јој је

мило што ће Олгин брат почети да слика ову лепу природу коју она тако много воли.

— Питам вас као сликара: шта више волите: светлост или сенку?

— Сасвим несликаарско питање. Волим обе подједнако, једну поред друге, јер једна истиче другу.

— Као ваш Рембрант?

— Да.

— Питам вас као уметника и као човека: шта више волите дан или ноћ?

— Обоје. Дан што ми врати оно што ми је ноћ узела; ноћ за оно што ми је узела и што ми је дала.

— Онда ипак више ноћ.

— Можда.

— Волиш ли више радост или тугу? — упита Олга.

— Такво питање само ти можеш да поставиш. Радост волим што је супротна и потребна моме карактеру, а тугу што је морам волети, што сам то ја. Радост да је попијем и уништим, а тугу што је она мој живот. На пример, кад смо овако настроје у друштву, ја волим више госпођу, а кад сам сам, ја волим више тебе.

Олга је побледела. Зора се пажљиво загледала у једно жуто једрило које је личило на лептира што се зове ластин репак и као да није слушала разговор. Затим се као прену и устаде.

— Занимљива је донекле ваша »игра искренности«, али ја сам се уморила. Збогом.

Она журно оде, готово побеже. Бледа Олга пажљиво и дуго гледала је у брата који се занео у мисли и као да то није опажао. Најзад тужно молећиво проговори:

— Шта ти је, Мишо? Јеси ли болестан, или због нечега несрећан? Ми смо некад били тако блиски пријатељи. Зашто вређаш госпођу? Шта ти је она крива?

Он ју је гледао. Њена болећивост и њен глас га дирнуше. Његове очи као да се разбистрише и њој се учини да ће у њиховој дубини угледати његову душу и срце јој затрепта. Он ју је гледао са љубављу и румене усне покренуше се као да хоће да јој кажу тајну. Но у тај мах на његовом лицу показа се нешто налик на гњев, и он поцрвене и усне рекоше речи:

— А зашто неће да је сликам?

Олга је ћутала. Она је сад мислила да је добила одговор и да је све разумела. Знала је колико је тврдоглав и није хтела ништа да му говори. Међутим мислила је да он стога не ради што га мучи жеља да прво њу наслика.

Зора је вечерала у својој соби. Кад је Олга по обичају отишла к њој, нашла ју је уплакану. Она је загрли и исприча јој свој кратки разговор са братом. Млада жена је мислила: можда још сутра, први пут кад буде добар, понудићу му се за модел. Али рече само:

— Ваш је брат лудо створење. Али зато што је сликар и што је нервозан морамо имати обзира према њему.

— Како сте ви добри! — уздахну Олга и гледаше је са дивљењем.

Зора обави својом лепом руком њен врат, привуче је себи и топло и страшно пољуби је у уста.

Био је то чудан дан. Све је ћутало као да чека срећу или смрт под пљуском сунчаних зрака које је небо просипало на земљу. Море се умирило и постало некако ваздушасто, нематеријално; бескрајно плавило било је као плавило неба пуно ваздуха, пуно душе. И купатило, и стење, и далеке обале, и далека пучина, све је изгледало нестварно као сан, лепо као сан и пролазно као сан. Чинило се човеку да ту горостасну слику плавила и злата може неки дах стварности да одува и да збрише, као што се може одувати прах са слике рађене пастелом. Било је нечега нестварнога у тој

бескрајности и изгледало је да је и сунце хтело да се скруни у прашину и море да се испари у прашину. Ено тамо на хоризонту то ћутљиво трошење природе као да је отпочело и плава магла мешала се са златном маглом.

Сликарева сестра утонула је у немо посматрање. У њеним очима била је екстаза и страшно дивљење, а на уснама питање и бол.

— Ви сувише волите море, мала; ја сам љубоморна — прекиде најзад плава жена то ћутање које није знало за време.

Црне очи се лагано окретоше плавима и поврх туге која је владала у њима засија се зрак осмеха и она као у сну рече:

— Љубоморна? Не знам шта значи та реч... Ето, седим ту и гледам; уживам, а патим. Шта је то што ми растеже и цепа душу, зашто патим кад је ово и за мене срећа досад незнана?

— Ви патите што сувише волите, што сувише осећате. Све што је сувише јако — боли...

Један ведар искрен глас прекиде је:

— То је врло тачно, госпођо.

Сликаре је стојао иза њених леђа. Она се опет запита: зашто мени годи свака похвала овога ћудљивог младића? Али пре него што одговори на то питање, дође јој друга ужурбана, радосна од своје великодушности, мисао: данас је добар, одмах ћу му се понудити да ме слика и тако ћу све ћудљивости победити.

А он је међутим говорио Олги:

— То што те распиње, сестро моја, то је твоје незнање, слабост, сићушност пред овим што је велико и силно. И уметници осете тај бол пред величином природе, али се они ослобођавају тога бола сликајући и опевајући. У теби има нешто узбуђено што ти не умеш да изразиш, и због тога патиш. И ти као да имаш сликарске крви од некога нашега претка »из даљине о којој ништа не знамо«. Прави сликар и песник не би осетили дубоку тугу и немоћ пред овом сликом. Они би знали

шта осећају и они би то изразили. Они би осетили моћ. Природа би им била потстрекач, а узбуђење које она даје било би само потстицање на рад, на стварање. Уметник је тада такмац природин, није само подражавалац, он је такође творац. И кад замислите да је уметник свестан, да уме сам своје дело оценити и радовати му се, излази на крају крајева да је уметник већи од природе која му даје инспирације — доврши сликар, смејући се весело и ругајући се самоме себи.

— Да, рече Олга озбиљно — али ја ипак више волим природу. Код уметника та свест одмах довлачи и мане: код њега има сујете и позирања и жеље да задиви, а природа је љупка и дивна као... као жена која не зна да је лепа.

— Покажи ми такву лепу жену која не зна да је лепа! — узвикну он, смејући се и гледајући плаву жену. — Чак и ружна мисли да је лепа, а лепа је још лепша од тога што зна да је лепа и што хоће да је лепа. Уосталом и жена је уметница: она се такмичи са природом и поправља је, она готово поново ствара себе.

Он је говорио весело, ругајући се, чак мало се умиљавајући и тај тон му је давао неке благости изразу. Госпођа није хтела да се наљути; данас јој се допадао. Смешила се и чекала згуду да му се понуди да је слика. Она је знала да он види да она на лице не меће ни прашак од пиринца, нити увија своју скупоцену косу; сва њена вештина била је у облачењу, а она је знала да он цени њен укус толико исто као и она сама. Упита га само:

— А ваша сестра?

— Моја сестра, јесте, она је увек изузетак. Она би збиља могла бити лепа кад би хтела. Она је као слика без рама: има своју вредност иако јој се људи још не диве. Али, госпођо, моја сестра још и није жена; она је сувише млада.

Госпођа поцрвене.

— О, њој је деветнаеста година. У тим годинама су девојке већ кокете ако то имају да буду.

— Ви сте били већ у тим годинама кокетна девојка?

— Ја сам била већ удата.

Сад он поцрвене.

— Нисам казао да је сувише млада по годинама, већ је *ош*ако она сувише млада, а можда ће таква и остати.

Олги је то било непријатно, мада је више волела да њу вређа, него госпођу. Она рече:

— Мој је брат сувише брзо остарио, а ја сам остала сувише млада. Не ваља ни једно, ни друго.

— Боље је твоје — осмехну се он.

— Много боље — рече госпођа. — Баш зато што је таква каква је ја је много волим.

— О, не, ви њу не волите зато!

Упитан поглед.

— Зашто? — и онда опет поглед.

— Зато што она вас обожава.

— А зашто она мене обожава? — упита госпођа и сва поцрвене од гњева тако да се њему учини да неким чудом бела ружа постаде црвена ружа.

— Зато што сте леци, што сте паметни, што сте хтели да се допаднете и да вам се диве — рече он пакосно.

Она побледе.

— То је неистина... Ви врло добро знате да само хоћете да вређате. Или можда сте љубоморни?

— На кога, на вас, или на Олгу? — упита он таквим тоном као да збиља врло жели то да сазна.

Зора поцрвене као ватра, устаде и без речи пође од њих.

— Драга госпођо — промуца Олга — опростите мени; ја сам свему крива. Довела сам вам неваспитаног, грубог и дрског брата. То се заиста више не може да сноси. Не молим за њега и не могу га ничим правдати...

Она беше бледа толико да се једва држала на ногама. Млада жена заборави себе и приђе јој са саучешћем.

Сликара стајаше један минут, посматрајући их. Био је блед као Олга и са напором је задржавао болно грчење уста. Најзад проговори:

— Опрости, Олга. Ја сам заиста арогантан. Видиш, боље је било да си дошла сама. Збогом.

Он дубоко скиде шешир, поклони се обема и нагло се удаљи. Њих две се погледаше и задрхташе једним трепетом, јер су се држале за руку.

Нису га виделе целог тога дана. Олга је осећала страховити бол, а Зора разочарење и гњев и страх.

Тога вечера била је месечина. Млада жена стојала је на прозору и гледала како се по тамном мору ствара златно језеро. Она је чекала Олгу која никад није пропустила вече, а да јој не дође. И заиста зачу се куцање. Млада жена се окрете вратима и рече:

— Уђите, Олга.

На вратима се показа Олгин брат, и наслони се на њих, као да се не усуђује да коракне напред.

— Оппростите, госпођо... — рече и ућута.

Она је стојала као нејасна слика у сјајном оквиру прозора и била лепа неком новом лепотом. Она је неколико секунда ћутала запрепашћена и није умела да нађе речи којима ће да га отера.

— Оппростите, госпођо — рече он поново.

— Шта хоћете? — упита она охоло.

— Смем ли да уђем, да вам кажем...

— Не, — рече она гласом леденим и отсечним као фијук ветра.

Он се загледа у њу, тренут, два, затим се нагло окрете и оде журним кораком. Њој се учини да је страшно побледео. Њој се учини да се машио руком у џеп, у коме као да је било нешто обло и тешко. Она сва претрну, зграби велики црни шал и несвесно се увијајући у њега готово потрча за сликарем. Стиже га пред морском обалом и рече гласом пуним очајнога прекора:

— Слушајте, господине! Кажите ми, тако вам Бога, с каквим правом ви мене мучите? Шта хоћете

од мене? Шта сте хтели да ми кажете? — додаде мало мирније.

Он стаде и као да одахну.

— Хтео сам да вам кажем истину, па да одмах отпутујем. Мислите да не знам колико се рђаво понашам према вама и да не патим због тога двоструко? Та ја сам Олгин брат, ми смо у истој кући васпитани, међу нама има много сличности. Али ја не могу да савладам неки очајни бес у себи који ме гони да вас вређам. Ви сте тако леви и ја не знам да ли се љутим на вас што сте удати, или на себе, коме би хтео да забраним да се заљуби у вас. Кад вас гледам да патите мојом кривицом, мени се чини да само смрћу могу себе достојно да казним. А опет да то учиним, — како би било вама и Олги? Знам, тај вас је страх и навео да пођете за мном кога презирете. Не госпођо, ја ћу само да побегнем кући, — а ви, молим вас, доведите доцније Олгу; и објасните јој.

Чудна је ствар срце женино. Све увреде му опрости после ових речи. Да ли што је признавао кривицу и што се кајао? Да ли што је њу волео? Она је била узбуђена. Је ли било сажаљење или самољубље то што ју је тако тронуло? Није имала времена да анализира своју душу, само је осећала велику нежност према њему. И сву је обузе жеља да буде племенита.

Она поче да се шета поред мора по месечини с њим и да му говори.

Говорила му је са заносом и с музиком у гласу. Њене су га речи опијале толико да им је готово веровао. Она му је говорила да је увек мислила да у њему има душе и нечега лепог незнанога и да је данас срећна, јер зна да ће постати пријатељи. Ништа међу људима није страшније, него лажан однос, тактика, дипломатија. Сад кад зна истину, она се више ничега не боји. Убеђивала га је да више није потребно да отпутује, већ напротив да треба да остане да се лечи. Он је нервозан и слаб. И Олга се толико брине. Обећавала му је да ће

се одсад обе старати о њему. Пошто је већ случајно из њенога писма Олги сазнао да она не воли мужа, признаће му да у животу никад није имала дсвољно среће. Била је већ девојчица кад јој је мајка, дивна, поетична жена умрла. И била је већ млада девојка кад јој се отац поново оженио. Не може рећи да је своју маћеху мрзела, не, пре ју је сажаљевала, али поред ње јој је било страховито досадно. Да је што мање код куће, одлазила је често у друштво. И у једној доброј кући упознала човека, за кога су јој после краткога времена казали да је заљубљен у њу. Она се смејала, јер јој је ласкало. Али пошто се више пута с њим разговарала, она се одушеви мишљу да буде милосрдна и да усрећи човека паметног и племенитог који ју је заиста волео озбиљно и дубоко. То је била погрешка њенога живота. Њена срећа на којој јој толико жена завиде може да се назове чамовање у лепоме кавезу. Њен је живот жртва. И сад се појавио он, немирни уметник... Зашто они једно другом не би били пријатељи? Зашто би се мучили кад могу провести неколико красних недеља у овој природи: он да се окрепи за рад, а она да прикупи оно од чега ће после живети. Доцније, кад оде далеко, он ће јој писати, она ће мислити о њему, радовати се његовом напредовању и успеху и то ће бити једна велика лепота у њеном животу који је тако сиромашан.

Он се подавао чару њених речи и налазио у њој нове и нове лепоте. Она га је одушевљавала и он јој је веровао под тим условом да му буде блиска, да се посвети њему и да га милује својим звучним гласом. Они нису знали колико је преваре било у њиховој истини и као да нису осећали само једну жељу: да буду вољени. Кад је завршила своју тираду, она му пружи руку:

— Пристајете ли тако да будемо пријатељи?

Он јој узне руку и ћутећи пољуби и задржа је у својој. Она се није опирала.

Олга их је видела са свога прозора и одмах све разумела. Не баш све. У њеним очима у којима је увек сањала туга заблистала се радост, као што сунчани зраци падну на густу јелову шуму усред лета и осветле је одозго не продревши у дубину њених вечно тужних снова. Она се радовала што је најзад драга добра госпођа победила рђаве особине њенога брата. Требало је само да се увери да он пати од тога што је рђав, па да му све опрости и да му помогне.

Сутрадан госпођа изиђе из своје собе у лакој љубичастој хаљини коју јој дотада нису видели. У очима нежна срећа. Изгледала је као пролеће које доноси љубичице, наду и одушевљење. Она приђе столу за којим су Олга и брат већ чекали. Прво њему пружи руку и сестрински осмехујући се рече :

— Господине, желим да се сликам... ако сам данас добра за модел...

Он склопи руке.

— Ах, ја сам баш овога часа хтео да вас молим и жао ми је да сте ме предухитрили. Желео сам само прво да вам кажем: Добројутро, плаво јутро. Ви сте уметница да се обучете и, богами, боље што нисте цвећарка. Личите на данашње море, љупко узнемирено, личите на талас, ево има и пене — рече показујући украс од белог вела на грудима младе жене који је заиста личио на морску пену.

Он одјури да донесе боје и платно, а оне се погледаше срећно.

И у души је било ведро и у срцу радосно, а узнемирено море је доносило непрестано своје плаве таласе закићене белом пеном и певало тајанствену песму коју човек не разуме и тумачи је онако како његовој души треба.

Отада је сваки тренут живота био пун лепоте; и срећа и радост изгледале су неисцрпне. Слика

се сасвим преобразио. Постао је весео неком неодољивом веселошћу од које је он постајао леп, и мио, и млад, и којом је све око себе заражавао. Млада жена се чудила и изгледало јој је неразумљиво што одмах није био такав. Зашто је употребљавао тактику и неискреност кад је могао природношћу и истином да добије много више? Било је нечега младалачки нежног и мушки снажнога у сваком његовом покрету, изразу речи. Зашто је тај човек тако тврдички крио све то благо и давао од себе једну ружну маску, као глумац који игра сумњиве типове? И откуда му је дошла ова лепота? Каода је требало да његове хладне очи засветле осећањем, да би се правилна лепота његова лица могла опазити. Лепа уста са болном дрхтавом линијом била су још лепша кад се искрено насмеју: човек се радовао као кад види да се туга развеселила.

Брат и сестра сад су много више личили једно на друго. Олга се увек кад је била с њима осмеживала радосно. Али док је њен брат сликао њену госпођу, она је одлазила своме мору, да не смета, мада је много волела да гледа како он грозничаво одушевљено ради. Она није могла ништа ни да чита, ни да ради: све јој је изгледало губљење времена. Њена љубав било је море.

— Шта радите ту по ваздан, на томе вашем престолу! — питала би је пријатељица кад би за време паузе дошла до мало проћаска.

— Слушам и гледам како долазе таласи, читави легиони таласа. Долазе, долазе плави таласи и доносе из недогледне даљине нешто мојој души што ми се чини да припада њој, и односи поглед у даљину која бежи испред погледа нешто од моје душе што можда припада даљини и ономе што се не може догледати и сазнати. Знате да ми се чини невероватно да сам ја тек одскора упознала море; чини ми се да сам га много раније видела и да сам све ово знала, чини ми се да сам живела пре овога живота и да ћу живети вечно.

— Не, Олга — говорио би њен брат који је брзо скупио своје четке и платно и дошао к њима, да му ни један тренут не пропадне и чуо последње сестрине речи — не, Олга, то што ти осећаш то је плагијат: ти осећаш моћ вечности коју има море и хоћеш да је придодаш и својој души. И мене узбуђује његова величина и волим његову лепоту. Зашто оно тако једнако стоји на истом месту? Његов живот је тајанствен и друкчији, него живот који тече. Ја волим реку; она је као човек: дубља или плића, мања или већа, клизи или јури, ломи се преко камења, стрмоглављује се и све некоме циљу жури, као човек, и пре него што га постигне она нађе смрт у мору или у другој реци. Али море, шта оно хоће? Зашто ми не каже? Моћно и силно, непрестано долази на обалу људскога живота. Шта доносе ти таласи? Здравље и тугу? Питање? Као нада, као чекање, вечито, незадовољено, поново се враћа само у себе. Шта то има у човечијој души слично мору што се одазива шуму мора са љубављу? Тајна и дубина. Одакле долази, куда иде? Река се бори као човек, а море је освојило све. Па зашто је понекад љупко као вољена и срећна жена, а понекад бесно и незадовољно као човек кога мори страст? Шта хоће оно, зар му је мало моћи и снаге? Па ипак мене умирује његов немир који је велики као мој немир.

— Ви обоје исто осећате, само различито разумете и тумачите своја осећања — рече Зора и замисли се.

»Они су паметнији од мене иако ја више знам; они дубље осећају иако мисле да сам ја нешто више од њих«. Тако је мислила млада жена. А то није било тачно. Затим јој паде на ум њен муж, од кога је данас добила писмо. »Ето он ми никад не створи овакво задовољство, никад ме не уведе у ризнице својих мисли, не понаша се са мном као са другом и пријатељем, већ као са дететом«. То није било истина. Њен муж је врло радо њој читао сваки свој рад и ценио њен суд.

Колико је год знала из наука и уметности његовом помоћи је дошла до тога знања, јер се је врло млада удала. Он би је увео и у политику да она за њу није имала антипатију, готово одвратност, посветио би је и у оне тајне у које је није посветио само зато што га није довољно волела, да би могла и сваки његов посао волети. Ако јој није био сасвим близак то је стога, што је она стављала брану између њихове две душе и повлачила се кад је он наступао. Како јој тога плавога дана није пало на ум колико је неправична?

Прва слика коју је сликар урадио није била добра. Радио је на тераси на сунцу. Како ју је непрестано погледао, забављајући је, њен се израз непрестано мењао, а то је било врло тешко ухватити. Проналазио је све нешто ново и ново и чинило му се да непрестано само почиње слику. Другога дана био је доста задовољан.

— Кад не гледам вас, већ само слику, чини ми се да је добра, а кад вас погледам, видим још хиљаду ствари које треба ухватити. Да нисте уморни? Да вам није досадно?

— Не. Врло ми је пријатно да вас гледам како радите.

— Ах! — рече Олга која је долазила с мора. — Мишо, остави тако, молим те. Немој више радити! Изврсно је иако није готово. Покварићеш, па ћеш се убити, драги мој брате. А шта ћу ја без тебе? И госпођа ће очајавати.

Она је била одушевљена. Брат није хтео да је послуша и заиста је покварио слику. Био је несрећан. Чудновато. Зори није било сувише криво. Она је сад тек веровала у њега. Хотећи да га утеши, шалила се:

— Има и у мени ваљда неки ђаво који се не да насликати.

— У вама има сто ђавола и сто анђела, али ћу их ја насликати, или ћу бацити палету у море. А сад се одморите до сутра.

Он зовну келнера и нареди му да разапне платно над истим столом. Ухвати Олгу за раме и посади је на Зорино место.

— Тако. Теби треба мало сенке. Главу мало лево. Гледај ми у очи. Добро. Знаш ли ти, Олга, да коњ и пас имају лепше очи, него човек? А твоје су и као у коња и као у пса и још лепше од обојих. А сад ћути. Само ја смем да говорим. И буди мирна, ти то умеш. Само очи да ти ухватим. Остало је врло лако сад после госпође, као да сам узео француску књигу после енглеске. Слушај, Олга, ти знаш да ја сад тебе само из амбиције сликам, да покажем госпођи да знам. Зато устани само кад хоћеш да паднеш у несвест ако мислиш да покажемо шта умемо. А слику ћеш добити; ја сам ти је још од куће дужан.

Он је тако говорио и ужурбано радио.

— Смем ли да гледам? — упита Зора!

— Смете — осмехну се он — Ја то иначе не волим, али ви смете. Ви ћете ми светлити. Други ми баца сенку.

Олга је ћутала и седела као мрамор мирна, само су њене очи гледале у његове и светлеле пуне љубави, кротости, надахнућа, једног одговора ■ једног питања, једног давања и једног искања. Зора се скупи на столици и изгуби се у гледању. Олга је само гледала како он маше руком по палети и платну и како његово лице бива све живље ■ задовољније. И из њених крупних очију сипала је љубав и вера.

Једно лепо ћутање. Сви су заборавили време.

— Доста, Олга, хвала. Готово! — рече сликар ■ измаче се задовољан.

Зора приђе ближе.

— Ах, — рече — како сам ја сујетно, уображено створење. Она је сто пута лепша од мене

— Јесте, јесте! И ви сте сто пута лепши од ње. Ви сте дан на мору, а она је ноћ на мору. У вас има више боја, у ње има више тајне.

Олга, бледа од дугог седења, загледа се у своју слику, загледа се и образи јој нагло поруменеше. За два сата он је урадио слику какву она досад није видела. То је била довршена она њена слика за којом је плакала.

Он је купио четке, клечећи на песку. Она се саже и пољуби га.

— Сад сам те опет нашла — само то промуца.

Била је много узбуђена. На његовом лицу видела се срећа. Она је долазила од успеха, од Олгиног пољупца и још од нечега. Он погледа у госпођу, хтеде нешто да каже, али се угризе за усну и рече нешто друго:

— Нисам вам казао да ја нисам портретиста. Само понекад успем кад се много одушевим. Никад не бих могао радити портрете по наруџбини. Да сликам људе које не волим, или који су ми одвратни! Ја сам сликар предела, који се пача и у нешто више. Сутра ћу да сликам море. Дођите да видите. А прекосутра поново вас. Да се одморим сутра, радећи друго. Вас је теже насликати. Погрешио сам кад сам казао да је у ње више тајне. Сунцем осветљено море није мање тајанствено него мраком покривено. Да сликам Олгу значи да отпевам једну тужну дубоку песму, а да сликам вас то је као кад бих ја сам морао да певам за цео хор. Толико у вама има различитих израза. Боје увек могу да савладам, али ту покретност, ту игру на вашем лицу ја се надам да победим само са вашом помоћи.

— Бићу мирна као Олга. А гдје је она!

Нису приметили кад је отишла. Она је узела своју слику, отишла у своју собу, закључала врата и почела да плаче. И тако јој је било добро од тога плача.

Пред морем великим и дубоким, пред својом плавом сликом и пред својом лепом госпођом стојао је сликар и загледао се санано и будно у све

троје, будно јер је сав треперио, снено, јер је имао визију. Слика је била довршена. Представљала је ону стену са које је висио џбун алоја и испод које је море било тако загасито плаво какво нигде више у тој околини није било. На стени је стојала плава жена и гледала у море предано као да тражи срећу. Жена је била само на слици на стени. У стварности она је стојала већ доле поред сликара и гледала га тако радосно као да је већ нашла срећу.

Море се таласало одмерено и меко као женске груди кад у њима срце нешто слути а још не зна; сјајно као уље, дубоко и провидно као кристал изгледало је густо и тешко као минерал, као раскаљен драги камен, гибало се и преливало у својој бујности и своме богатству, као да је лакше дисало после тежег дисања, као да је савлађивало неко велико узбуђење и желело да се одмори од среће.

— Јесте ли задовољни? — рече жена, чија је силуэта била ухваћена на слици мора.

— Не, ја никад нисам задовољан. Ово је добро, видите. Али вас и моје осећање ја би хтео сасвим друкчије да насликам.

— Како? Кажите! — молила је она.

— Ту сам идеју украо из вашег писма Олги. Но она иначе није нова. Ја бих јој дао нов израз. Најтамније и најнемирније море. И један талас пун зелене и плаве дубине и провидности, огроман и пун претње и туге удара у стену и избацује на земљу Венеру, нагу богињу са косом пуном сунца, са очима пуним морских дубина, са уснама пуним ватре и крви, са телом пуним таласа. Зашто ме не надахнете генијем? На вашем лицу био би страх сирене прогнане из мора, бол богиње која ће бити жена и волети на земљи и скрушеност жене која ће бити човекова робиња и понос богиње која ће ипак остати богиња и кад нестане богова. И док она стаје својом дивном ногом на стену, дотле ће се више њене главе поцепати црни

густи облаци и сунце ће обасјати њену косу и дрхтаво тело. И човек са обале кад је угледа осетиће страх и радост и неће знати да ли је она срећа или проклетство, али ће морати да је воли више и јаче него што воли живот и него што се боји смрти. Разумете ли?

— О, разумем — рече она, осетљива за све лепо и мистично и радосна што је она дала надахнуће. Брзо му приђе и ухвати га за обе руке као да је тиме хтела да покаже како је њена душа загрлила његову мисао.

У том часу појави се Олга и врло се збуни, учини корак као да хтеде да се врати, па се још више збуни и љута на себе приђе им као да је нешто скривила или бар да је била врло непажљива.

— Мала, да чујете што ми је лепе санке причао ваш брат. Ми се више не свађамо: сасвим смо добри пријатељи. Видите како је добро кад се ради.

— Олга, ваља ли слика? — упита је брат.

Олги је било непрестано помало незгодно: чинило јој се да они хоће само да је изведу из забуне, па се тиме и они збуњују. Али слика је била лепа и она се занесе.

— Море ти је право данашње море, осећа се густина и дубина прозрачности, а ова барка у даљини што подрхтава шумним једрилом као да је жива, као да се упила у море, па, као лептир из цвета, сише живот из њега. Има у теби нешто ретко. Ти ниси велики уметник, али си тако истинит и искрен и донде докле достиже твоја моћ ти си јединствен. Ти си као писац који не може да напише роман, али су му мале приповетке права ремек дела. Само, видиш, ја госпођу не бих овде метнула. Она је лепа и не квари лепоту и величину мора — али шта ће ту човек насликан? Пред тим морем треба да је само онај човек који је пред сликом, па да ти буде захвалан као Богу. Ја хоћу да се у самоћи дивим само мору, а сваки

ми други смета да се осећам сама. То је море сад цело њено, а ја би хтела да је моје... знаш...

— Знам — рече сликар.

Он се смејао. Допала му се та мисао иако се није слагао са њом. Јер он је хтео да је и море његово и госпођа заједно с морем његова.

— Да скинем госпођу? — рече и погледа у младу жену, дивећи се њеном изразу пуном страха и молбе и пружајући четку преко мокре слике.

Олга га брзо ухвати за руку и рече:

— Не, то би била велика штета. Него насликај друго море само са једрилицама, галебима и стенама.

— То је, сестро, старо, престаро.

— Све је у свету старо, само су уметници нови и треба да даду своју оригиналност. А ти је имаш. Чисто је човеку чудно да је природа била иста и онда кад су је сликали класични мајстори и сад кад са ње раде твоји ултра модернисти.

Она ућута и гледала је слику и природу читавих десет минута. И тихо рече:

— Толико даљине и толико душе — на једном парчету платна. Зато ја највише волим сликарство.

— Верујте, госпођо — рече сликар — кад би ми професор похвалио слику, а Олга јој нашла ману, ја не бих могао бити задовољан. Понекад ми на њену критику буде криво, али увек морам да признам да има право.

И као да из ваздуха или из мора дође нека ведрина, свима одједном би лако и лепо на души. Нашли су барку и прокрстарили свуда по заливу. Зора и Олга су говориле како је то страшно живети у Београду и немати море и давале себи реч да више никад неће провести лето далеко од њега.

Кад су били сами — а често су били сами, јер се Олга склањала што се снебивала, или што је била пажљива —, млада жена би га често нагонила да прича о себи и о својим уметничким тежњама. Чим би почео о ономе што је сачиња-

вало срж његовога живота, она би га гледала својим задивљеним очима пуним небеског бескраја, а он чим би се осетио обасјан таквим погледом постајао би речит.

Она би видела како се у пепелу његових сивих очију пале запретане ватре и на њиховој светлости гледала фантастичне слике и визије једног уметника који је много сам умео да сања и који је сад одушевљен умео и да говори. Гледала је у његове очи и чинило јој се да на неки магиски начин хладни пепео ишчезава и испод њега се разбуктава жар и из пламена се рађа стабло и из стабла шума кроз коју је лутао и нешто од живота тражио вечно немирни и незадовољни дечко. Ни шума крај родног места, ни река поред ње, ни брда иза ње нису му давала умирења, само су га умарали да се у сну одмори од чежње. Дуго је тако лутао и онда једном осетио жељу за платном и бојама и схватио да је рођен да буде сликар. Имао је дара и напредовао је, али задовољства и среће није на том путу нашао. Нешто му је недостајало. Бацао се у загрљај жена и схватио да ни страст ни разузданост није љубав. Најзад је нашао њу и осетио шта је срећа.

Она је мислила да је њој суђено да га спасе и на прави пут изведе и била је поноситеа што је она његово надахнуће и кроз његове очи гледала даље његову сјајну будућност.

Он је на другом крају града, готово у пољу, нашао малу вилу са лепом баштом и узео собу на горњем спрату. Радио је грозничаво по цело после подне. Много слика из околине висило је већ по зидовима. Атеље је узео да нико не зна. Хтео је да их изненади.

Он је био непрестано одушевљен плавом женом и плавим сликама. Преобразио се. Говорио јој је похвале, али је био мио и послушан као да је збиља победио демона у себи. У новој околини нашао је нове слике. Између два плавила било је поређано

неколико села која су се тако љупко огледала у води да човек никако није могао да верује да су то домови које су људи начинили слажући камен на камен.

Човек није знао зашто се, гледајући их, сећа оних Рубенсових слика у којима играју коло деца са плавим очима, са златном косом и са ружичастим и седефастим нежним телима. Изгледало је да је зора, бежећи пред даном, просипала крај обале цвеће. Падала је човеку на ум мисао да су богови са Олимпа створили та места да у њих побегну са своје досадне висине кад осете жељу за земаљском љубави. Каода су усклици среће и осмеси љубави постали нешто вечно и стварно и стали да се огледају у води.

Сликар јој поклони једном такву једну слику.

— Где сте нашли ову дивоту? — упита она.
— И ја бих тамо ишла.

— Хоћете ли да вас водим? — упита он и убрза му дах од узбуђења.

— Хоћу — рече она.

Он јој признаде да има атеље и не верујући успеху молећиво је упита:

— Хоћете ли да вас водим у моју сиротињску радионицу, у моју царску дворану?

— Хоћу — рече она и по трећи пут и опази на његовом лицу радост какву никад дотада није видела.

Та је радост мало уплаши. Али је она умела да савлада и своју плашњу и његову радост; осећала се јака пред њим и пред собом.

Крадом од Олге (нису се питали зашто су то сакрили) она је неколико пута ишла тамо, срећна што је за њега изузетна личност и нагонила га да пред њом слика плаве и златне пределе, начињене од сунца и од мора и од људских станова у којима живи лепота и љубав.

Она је мислила да кад она сама нема себи ништа да пребаци, не може јој ни ко други пребаци. Она се још непрестано обмањивала. Често му је говорила о њиховом пријатељству и о томе

како је сад све лако и добро. Зашто се старала да учврсти нешто што је мислила да је чврсто? Дали се она заиста није ничега бојала?

А сликар? Он се само осмехивао срећно и радио кад она хоће и престајао кад она зажели. Ту је урадио и њену трећу слику која је била најбоља.

Кад би се измакао с палетом и четкама, да издаље посматра слику, имао је један мио покрет: лако бацавање главе, при чему би му коса падала на слепе очи, а он би је другим покретом главе опет вратио на њено место. Она је тако заволела тај покрет, да се увек осмехивала као нечему живом. Он је имао загасито смеђу косу, лако таласаву, не сликарски дугачку, и меку и сјајну као свила. Њој је непрестано било чудно колико је он леп и како то све раније није видела.

— Ви као слика, или скултура на којој се непрестано ради сваког дана покажете неку нову лепу црту, ваша лепота као да се сад ствара.

— Ја сам некад био леп. Ако она сад васкрсава, ја знам зашто.

— Збиља, кажите ми како сте могли онако свирепи да будете понекад раније?

— Ах, да знате како ми је било тешко. Мислио сам да, кад се ја мучим, имам права и друге да мучим. Управо нисам ништа мислио. Био сам несрећан и рђав. И још нешто: осећао сам неисказано уметничко уживање кад видим како се израз ваших очију од најљупкије радости одједном преобрази у највећу срдитост. Небо никад није могло тако брзо да се наоблачи. Покушавао сам да вас сликам напамет, али ништа није ваљало. Једио сам се и био зао.

— Тешко ми је да мислим о томе.

— А ви немојте мислити. Зар ми нисте опростили све?

— Јесам оно прошло, али се понекад бојим за будуће; понекад ми се чини да у вама има неко зло које сад спава.

— Чувајте ме од зла. Мени треба чувар. Ја сам неваљало дете. Био сам заљубљен и био сам рђав. Ни ви нисте били добри према мени.

— А сад је пријатељство заменило заљубљеност коју ја не волим, јер ми личи на олују и јер брзо пролази. Сад нам је лако и мирна нам је душа.

— Не, моја није мирна, нећу да лажем.

— Та ви сте од самог немира сачињени. Али боље радите. Јер корим себе да због мене дангубите.

— Само кад нисам с вама дангубим.

Једанпут тако радио је са надахнућем. После се измакао до зида и посматрао слику — све што је кроз оквир прозора видео. Она је осећала неко страхопоштовање од близине истинске уметности. Одједном он преста да гледа слику и загледа се у њу. Очи му потавнеше и она опази у њима дно дубина и учини јој се да види само себе у целој његовој души. Он баца палету на под и потрча њој. У страху она склопи очи.

— Твоје су трепавице крила ноћи. Отклопи очи да видим зору. Твоја је коса сунце што не залази. Дај да сагорим на њему. Твоје очи су небо у коме се крије неко божанство. Пустите да му се молим. Твоји погледи су морске дубине, пусти ме да утонем у њих. Твоје је лице као бресква, твоје су усне вишње, — дај ми усне; ја волим сласт од које се стреса — говорио је у екстази и пошто се она није мицала, поче је љубити пољупцима у којима је било очајне страсти и задивљеног поштовања и страха од своје дрскости.

Она је бледела све више, али се није опирала, као да није имала снаге ни један покрет да учини. Напоследку се лако измаче и рече дршћући:

— Зар је то пријатељство?

— Какво пријатељство? — упита он.

— Зар ти мене пријатељством волиш?

— Не, не; волим те љубављу и зато више овде нећу доћи.

Он побледе, стеже зубима доњу усну и рече:

— Желите ли да вас одмах отпратим?

— Да.

Он ју је допратио кући. Изгледао је тужан и огорчен. А сам се чудио колико је срећан негде у дубини душе.

Отада се опет променио. Бивало је дана кад би је дочекао радосно и захвално као да је хтео рећи: не могу да живим без тебе, допусти само да те гледам. Он би јој то и казао само другим речима:

— Како можете устајати тако доцкан кад знате да вас чекам још од зоре?

— Девет сати није тако доцкан. Синоћ сам дуго седела.

— Шта сте радили?

— Писала сам писма.

Он би намах побледео, а она би додавала:

— Имам две рођаке, једну стару, а једну младу, које ме много воле и пошаљу ми по три писма док ја њима напишем једно. Причала сам им о мору.

— А њему нисте писали? — и он би је гледао испитивачки.

— Нисам. Како можете мислити да сад могу седети ноћу и писати њему?

— Опростите.

— Рђави сте ви мушкарци.

— Је ли и ваш муж?

— Не, он ме никад не сумњичи да лажем.

— Причајте ми о вашим рођакама. Оне су свакако врло занимљиве. Ја већ унапред осећам симпатију према њима. Шта сте им писали?

И она би му говорила све чега се сећала. Затим би ућутала. Она је била тужна, а он весео.

— Не љутиш се?... — шапнуо би он његовим уснама.

— Не...

— Волиш? — питало би питање на његовим уснама.

— Да — одговарале су дубине у њеним очима.

А други пут би, иако су се у вече растали пријатељски, пришао хладан и туробан као на силу

и по дужности. Неки би се цвет у њеној души мрзнуо од те хладноће и она није умела да нађе утешну реч да му каже иако јој се чинило да све од ње зависи. Запитала би га само очајно:

— Шта вам је?

— Ви знате...

Она је осећала да је постала огледало његовога расположења. Није више личила на горду госпођу која се смеши господарски и која влада собом и другима. И није била несрећна што је то све изгубила. Сву је њену душу испуњавао он: радовала се кад је бивао весео и патила кад је био мрачан.

Једног дана она доби једну депешу. Била је сама са њим на тераси.

— Чекајте — рече он — Имате ли јаку машту?

— Имам — рече она.

— Замислите да вам ова депеша доноси вест да сам ја умро.

Она одједном страшно побледе да јој и усне омалокрвише, у очима се отвори амбиз ужаса, она завали главу на наслон столице и грчевито стеже депешу.

Он скочи очаран двоструко. Дође келнер са кафом. И сликар мораде да буде само сликар. Она се већ прибрала и смешила се своме страху и стварности која је далеко од хладноће смрти.

— Дивна идеја! — усхићавао се он. — Замислите слику: девојка седи у башти и мисли на драгога, она је радосна и чека писмо. Долази писмо, она га пресрећна отвара и врисне, завали главу и рука сама гужва писмо. Све се то сазна само из израза њенога лица и њених очију, а испод слике пише:

»Он је више не воли«.

— Не — рече млада жена — ја више волим да замислим оно прво.

На његовим уснама задрхта срећа.

Она је читала депешу.

— Дај — рече он готово заповеднички.

Она му пружи са гримасом као да је хтела рећи: беспослица. Муж јој је честитао рођендан.

— Ах, убио бих се — рече сликар и оде без збогом.

А она је остала и мислила страшне мисли и чудила се како се не ужасава од њих.

Доподне су обично проводили у купању. Они су заборавили да су болесни, али су се лечили, јер је лечење било највеће уживање што га човек може имати на мору.

Још од девет часова почео би да долази свет. Купатило, начињено на дрвеним стубовима далеко у мору делило је мало луку у два дела и са својим безбројним кабиницама изгледало као нека мала насеобина, као неко село које остављајући за собом скеле које су се љуљале хоће да бежи на пучину.

Олга је имала жељу да преноћи коју ноћ ту у једној кабиници у доба »буре«. Једне степенице спуштале су се у дубоку хладну воду, друге су водиле у плитко загрејано море које запљускује малу пољаницу пуну песка, на коме су се сунчали. Над кабинама била је тераса где се могло на висини између неба и земље такође сунчати. Сви су волели »пржину«, само је сликар волео терасу са које је гледао небо и земљу и море.

Као свуда на мору, купали су се заједно мушкарци и женскиње. Њему се много допадала та шарена огромна слика најлепше природе и најлепшег живота, пуна трептања боја, покрета, говора, вриска и пљескања. Допадала му се та слика да је гледа, не да је наслика. Допадала му се као слика коју је насликао други много већи од њега.

Пошто би се прво расхладио и затим уморио пливањем по дубоком мору, попео би се на терасу, легао на леђа, изложио груди сунцу и предавао се погледу и осећању. Овај свет је био сасвим друкчији него његова паланка, него живот у Београду

и у Паризу. Знао је да су те лепе жене које су излазиле из воде у плавим и шареним костимима имале по осамнаест и двадесет година, те девојке витке и високе и зреле као ране јабуке нису имале више од шеснаест и четрнаест година. Готово невероватно.

Њему се чинило да лежи на маестраловом крилу, или на сунчаним зрацима, и са те висине посматрао је уметничким оком лепе људе и још више лепе жене. Узалуд су се обукле готово до грла у платнене блузе, море им је враћало њихову природу можда још улешшавајући је кроз мокро платно. Нимфе које се смеју и пливају по прозрачној чистој води. Изгорели од сунца људи били су стасити и лепо и у немирној глави комбиновале су се разнолике слике. И његове мисли нису биле вулгарне. Он је осећао да је овде људска природа више чулна и да је природност као увек безазлена, док би се тамо где је он живео такве слике гледале или са филистарским стидом или са унакаженом страшношћу и болесном чулношћу. И он је схватао као и увек да је човечије тело лепо и да само душа у човеку може бити гадна.

Разуме се, у тој гомили пливача, увек би налазио и чувао погледом своју плавокосу пријатељицу која је и у морску одећу уносила свој јединствени укус и своју љупку, грациозну живост. Ниједна се жена није сетила да начини костим такве боје која кад се покваси изгледа као патинирана бронза. У њему је изгледала као Дијана. (Дијана од мермера у оклопу од бронзе — ругао јој се понекад.) Други јој је костим био као бледа касија и имао само једну нијансу јачу од боје тела кад га сунце обасја и кретање загреје. Тај други се њему много више свиђао. Али је најлепша била у плавоме који је имао боју њених очију и боју мора. Иако је тај био најмање оригиналан, он јој је најбоље стајао и она га је најчешће облачила мада је иначе била сујетна и волела да носи оно што нико нема.

У мору је било пуно младића које је он познавао и који су радознано и умилно погледали плаву жену и црномањасту девојку у црном оделу која је нехотице и у мору представљала тугу. Било је неке отмене простоте у свакој њеној хаљини и било је неке чежњиве несвесне елеганције у свакој линији њенога младога тела. Сликара је избегавао сваку прилику да их упозна са којим својим познаником. А млади људи нису били наметљиви. И никад није видео дрског погледа. Због тога је био задовољан.

Олга није била најбоља пливачица, али се старала да савлада своју неумешност и поносила се и хвалила кад би препливала «више од тридесет метара». Њен брат јој је давао упутства, пливао поред ње, смејао се њеној »јединој сујети« и плашио је одлазећи далеко иза стења где је, како су говорили, било опасно због морских паса.

Највише је волео да се удаљи од њих и да их одозго са терасе посматра. Сунце је сипало златну кишу, из воде се подизао, као одзив, сребрн пљусак; море се преливало у трептању светлости, у плавилу далеком и блиском које око човечије толико заволи да га и срце заволи. Ено Олге, тамо далеко на песку, са нечијом децом зида град који се не види. Ох, груди се шире и душа осећа да се увек жељна најзад засићава сунцем и лепотом. Зашто му Олга на обали изгледа тако далеко? Зар се његова душа измакла данас тако високо? Како је то заиста чудно: Олга на жалу изгледа далеко, а тамо на пучини линија у којој се небо састаје са морем изгледа близу. А колико простора има донде?

Али где се изгубила Зора? Он је жељно тражи и не може да је нађе. Најзад је спази.

Лежала је на другој тераси сама. Лице јој је било у сенци шешира, али га је он видео или уображавао да види. Глава јој је била заваљена, грло обнажено и око њега горели су корали крупни као трешње. С мокрог одела дизала се лака пара. Њене

дуге ноге у белим сандалама биле су испружене и сва је била као малаксала од умора и топлоте. Као да хоће да заспи и у исто време као да је на опрези, као да је се ништа на свету не тиче и опет као да нешто чека или предосећа. Он је знао та осећања и те осећаје који су њу тога дана први пут савладали. Она се у уживању предавала сунцу, мору и лепоти и живот је над њом имао власт смрти и сна. Ах, смрт — кад би оваква могла бити. Једна обамрлост, једно губљење јединице у вечној лепоти целине!

Тога тренутка њему се учини да она то исто мисли и учини му се да је он једно исто са морем, са сунцем, са висином, са даљином и лепотом и са њом. И нека потајна радост преплави цело његово биће. У тај мах осети као да му се нешто таче срца и опази да га испод сенке од шешира два замагљена плава ока гледају, гледају. Та два ока осетила су магнет који их је на ту страну окренуо. И бело лице порумене као корал испод грла. Она скочи и одјури мору да расхлади своје неспокојство.

Њему се чинило да се догодило нешто важно. Он остаде, пратећи је погледом. Мало после он полако сиђе и поче да плива за њом. Кад се уморила и вратила они се сусретоше и један исти свеж хладан талас прође кроз њих обоје одједном као слатка језа страсти. Он јој рече дубоким шапатом:

— Љубоморан сам на сунце...

Она се не зачуди, не запита ништа, само му баци један поглед пун молбе, опет силно порумене и сакри образе у таласе.

Он пун неког и разузданог и безазленог весеља оде да тражи Олгу и са њом и нечијом децом играо је у песку и све их очарао. Кад им Зора најзад дође, он је и не погледа. Зашто?

Олга, по природи врло скромна, која се увек чудила каприциозности свога брата, а понекад и

своје пријатељице, почела је и сама изражавати разне прохтеве што се више срођавала са морем. Сад је желела да преседи ноћ на стени, сад, да кад ветар хуји и талас љуља дрвено купатило, спава у кабиници, сад да се купа на месечини, сад да се воза по помрчини. Само ова последња жеља била је остварљива.

Возали су се једне мрачне ноћи. Под њима дубока тама осветљена једном светиљком са барке. Над њима дубока тама прошарана ретким далеким звездама. Изгледало је при тој оскудној светлости да се небо са звездама спушта у море и да му се море пење у сусрет. И тамо негде не баш далеко небо и вода се састају чинећи један оштар угао по чијем простору плови једна барка и људи који воле тајну и не боје се тајне. Ноћ. Звезде. Огромна, невидљива вода око њих. Мала светиљка обасјава само контуру веслача. У барци тама. Како је слатко бити близу смрти, осећати дах ноћи, милину опасности од које се не бојиш. Зора запева. Никад је није чуо да пева. Тихо, нежно, страшно, као да плаче што не сме да воли, као да жали што не може стићи тамо далеко где у тами један талас љуби једну звезду.

— Ћутите... — шапну сликар, нађе у мраку њену руку и стеже је.

Шта је њој било? Као упркос, не преста да пева. Њиме овлада неки немир и он метну њену руку себи на срце које је силно куцало.

— Ћути! Море је ту, одвућићу те доле, па ћеш бити моја — шапну тако тихо и страшно да је више погодила и осетила, него чула и још јаче јој стеже руку, и повуче је ка невидљивим дубинама.

Она се осмехну у ноћи, преста да пева и драговољно се пусти, као да радо хоће да пође само са њим. Њему се учини да га обасја у тами светлост њених очију и блистање белих зуба.

— Не бојите се смрти? — рече чујним шапатом.

— Не — одговори она.

— Ви се бојите живота. Човек се увек нечега боји.

Он није хтео да умре и није се бојао живота. Не, у смрт са њом није хтео да оде, то му је изгледало луда сентименталност. Било му је пријатно само што је одмерио колико га она воли. Десном руком држао је за руку, а левом је испод огртача обухвати око струка и привуче себи. Није марио да Олга може видети. Не, она је гледала сасвим друге неземаљске ствари. Зора остаде не мичући се један тренут у његовом загрљају. Он није знао шта је осетила за тај тренут. Затим се полако измаче, стеже му нежно руку и извуче своју. Осетила је да је пропала, да је он њен господар и да сад може само да заповеда. Али одлучи да то сакрије и да се брани и бори до краја.

Сутрадан Зора не изиђе из собе. Била је неиспавана, уморна и хтела је да га се клони. Мислила је да још није доцкан да се повуче. Она је осећала сасвим друго и мислила сасвим друго, а ово сад више није била тактика према њему, већ заваривање саме себе. Он није знао докле је она дошла. Запита само Олгу:

— Је ли што озбиљно, да није синоћ озебла?

— Не, — рече Олга — само је много бледа и има главобољу.

Он се не ожалости, не затражи да је види и оде у своју собу у удаљеној вили да ради. А Зори је било нешто врло жао.

Другог дана он са једним познаником оде у барци на оближње острво.

Изненада ујутру рече Олги да одлази, да ће вероватно цео дан тамо остати, али да ће се пре мрака вратити. Рече јој још да поздрави госпођу да оздрави док он дође, и оде. Госпођа је била здрава и желела је да је повео и њу и Олгу. Њој је сад било празно и досадно без њега и предосећала је колико ће дуг бити тај дан. Није довољно умела да предосећа.

Тога дана после подне, први пут откад су на мору, дуну ветар и море се узнемири. Плаве дубине као да прокључаше и покипеше. Валови су долазили све брже и били све бешњи. Шум, удари, пљесак. Свуда око стења скакале су весело беле пене, као да неће да разумеју да се таласи љуте. А море је грмело у продорима и пећинама и све више наваљивало. Олга је с прозора гледала огромни полукруг плавог разбеснелог видика и — дрхтала. Одједном небо потамне, хоризонт се сузи, пучина се изгуби у помрчини и оно парче мора што се још видело изгуби боју. Кроз таму севну прва муња, чу се гром и пљусну киша.

Олга би тога дана могла бити сасвим срећна, јер она је већ почела да се боји да неће ни видети буру. Могла је бити срећна да нису ти бесни таласи носили можда барку и њенога брата. Узалуд су им приморци говорили да то није ништа, да је то само велики маестрал, а не бура, да опасности не може бити, оне се нису могле умирити. Чекале су га прво на тераси, а кад се смрче и киша не престаде, оне уђоше у његову собу и заузеше оба прозора. Киша виша није пљуштала, већ је спокојно падала. Разјарено море није могло лако да се утиша.

— Морао је остати на острву да преноћи — говорила је Зора, тражећи очима утехе из Олгиних очију.

— Зацело је остао... — Олга није довршивала своју мисао: ако је олуја почела пре него што је пошао.

Оне су једна од друге криле своје најдрње слутње, нагињале се кроз прозор и по мрачном усталасаном мору тражиле очима нешто. Каткад севне муња и осветли тамне таласе са белом пеном. Затим опет тама.

Таласи ударају у стену ту близу под прозором и чује се шум као да је неко пао у воду и очајно се отима.

Олга се у себи молила Богу, у кога је у последње време почињала да сумња. А Зора се нешто кајала и нешто обећавала. Њене су мисли биле земаљске. Она је сад тек почела да воли и никако није хтела да изгуби своју љубав. Проклињала је живот и смрт и себе и свога мужа; само је њега волела и само њега желела да дође.

Најзад око десет часова он их изненади, ушавши нагло у собу, и опази како су га ишчекивале с мора. И осмехну се задовољно. Био је сав упрскан морском водом и пеном, мало блед и врло расположен. Оне нису могле да коракну од узбуђења. Он им приђе, поздрави се хладним, мокрим рукама и поче весело да прича да никад није имао лепше путовање.

— Наш је чамац у галопу јахао на таласима. Милина је била борити се са таласом и уживање пустити му се кад те свом снагом понесе. Ех, ми смо страшљивци. Било ме је срамота од ових примораца који су говорили: »Ово нису валови, ово се море шали, игра се. Буре неће бити, сад јој није време. Останите још два, три месеца, па ћете видети валове као куће. Но па и онда иду пароброди као и данас«. Одушевио сам се. Веслао сам, смејао се, певао, гутао кицу и удисао ветар, владао над морем и жудео за земљом. Мислио сам на тебе, Олга, и жалио те што бринеш и не можеш се предати спокојно посматрању и уживању. Баш ми је мило што је све овако лепо испало. Не бих пристао да умрем, не, никако. Још ја нисам добио ништа од живота; још ја имам своје право на срећу. Олга, ја сам гладан. Ко је сад овде домаћин? Истина ово је моја соба, али ви ме у њој чекате. Да ли сте се побринуле да не умрем од глади ако се жив вратим с мора?

Донели су му у собу шунке и хлеба. Он је јео, а оне су га гледале. Нису се одмицале од њега, биле су срећне што је ту. Он је то видео и радовао се, и није крио радост. Нудио је и њих и оне

су узимале, као играјући се, по који залогај. Кад је довршио, он рече:

— Допустите — завали се у наслоњачу и запали цигарету.

— Јесте ли уморни? — упита Зора која није могла да се одвоји и да оде у своју собу.

— Јесам. Пријатан је овај умор. Не бих волео да морам одмах да се одмарам. Управо нисам уморан, већ сам оран. Тако ми је добро. Друкчије би било да ме није нико дочекао. Али ако заповедате да спавам, ја сам готов са највећом тугом да послушам.

Она га је гледала. Она му је очима нешто говорила. Он закова свој поглед у њезин и ћутао је као да слуша тај говор. Говорила му је колико га воли. И још нешто више.

Олга оде отвореном прозору и загледа се у ону стену у води и у таласе који су шуштећи прелазили преко ње. И сад је изгледало као да неко са пљеском пада у таласе и очајнички се отима. Но њу више није било страх.

А иза ње насред собе под светлошћу електричне лампе човек и жена су се разговарали очима. Колико тренутака? Никад у очима плаве госпође није било толико израза, толико усхићења, толико покорности. Одједном у његовим очима као да кликну радост. Он скочи лако као пантер и нечујно стаде крај ње, ухвати јој руку и узне са усана ону реч коју оне нису хтеле да кажу, а коју су очи рекле. За један секунад све се збило без речи. А шта? Ништа тако страшно: један пољубац који је узела и дала за један тренут.

Она се диже и журно оде својим лаким кораком као да је неко гони. Хтела је да плаче, да вришти, да се смеје гласно, хтела је да га грли ту пред Олгом. И зато је побегла.

Олга се још јаче наже над прозор. Осетила је нешто и бојала се да не чује. Стојала је тако, не смејући да се макне. Неко је изишао, а она није смела да се окрене. Напољу се утишавала бура.

Олга није могла слутити каква се бура спрема онима које воли и самој њој. После једног тешког ћутања он рече гласом меким као кадифа:

— Олга...

Она се окрете. Он је гледао у светлост од лампе задивљен, као да има визију. Она стаде крај њега. Тек тада је опази и погледа. Његове очи никад нису биле тако лепе.

— Олга, хајде иди. Хоћу да спавам — рече гласом пуним љубави.

»Он воли — помисли Олга — и срећан је. Данас је срећан, а сутра ће бити тужан«. Њој је било страшно тешко и хтела је и није могла ништа да му каже. Пође и опет застаде, гледајући у чудне дубине његових очију.

— Ви сте се много биле уплашиле? — упита нежно.

— Много... — одговори она тихо.

— И сад ме више волите? — ругао се он љупко.

— Не, више, него знамо колико... — рече она и узбуди се јако што он хоће и о Зори да говори са њом. Досад су увек избегавали; били су стидљиви једно пред другим. Такво је било њихово домаће васпитање.

— Олга, имаш ли нешто да ми замериш?...

— Немам.

— Лаку ноћ, Олга. Гледај да спаваш. И ти си уморна.

— Лаку ноћ — рече она. — Пази да не озебеш. Ваздух је хладан, а ти си прегрејан.

Она намести јастук на његовој постељи, сави покривач и пође вратима. Он скочи и као да хтеде да је загрли тако пође за њом, али се уздржа и кад се она са врата окрете, опази да је почео да свлачи горњи мокар капут и пребаци себи да је била небрижљива сестра.

Мало после Олга куцну својој пријатељици на врата. Зора, као да је заборавила да она свако вече долази, трже се, побеже од огледала и стаде савлађивати забуну.

— Шта ради? — упита је гласом који као да је говорио: ја не могу од тебе да кријем своје осећање, допусти, једина моја, да не кријем.

— Уморан је, хоће да спава. Мало је сувише нервозан данас. А ви, јесте ли се смирили?

— Нисам, нисам се смирила...

— Због мога брата...

— Због свога осећања.

Она окрете разговор на друге ствари, али некако зловољно, нервозно, сметено. То јој се са Олгом није дешавало. После једно десет минута не издржа.

— Олга, идите, мала, хоћу да легнем... хоћу да спавам — поправи се она, јер се сети да је много пута она лежала, а Олга је успављивала каквом причом из детињства свога и свога брата.

— Вечерас ме сви терају — рече млада девојка којој се никад није спавало — Лаку ноћ! Желим да се лепо одморите. После овога немирног дана пријатно ће вам бити спавање. Опростите.

Она пољуби топло своју пријатељицу, која пребледе, прими само пољубац, а не даде и она. Устаде, испрати је до прага, врати се, угаси електрику, бади се на постељу — а врата не закључа. Затим скочи, ухвати се за главу и упита саму себе: — Шта се то збива? Је ли ово лудило? Пропаст? Смрт? — Не, не, то је љубав! — шапну у екстази, оде до прозора, клече на диван, налакти се на прозор, спусти своје образе у шаке и загледа се у црну ноћ.

Напољу је била тама, у соби је била тама, а споља се чула само хука мора. Само су њена два ока светлела и ширила се као да траже да виде некога у тој помрчини. И она је ослушкивала као да у худи мора хоће да чује и неки други шум. Чула је само шум своје крви и тресла се у некој дрхтавици као да се боји нечега што има да дође. Затим као да осети неко разочарење, зажеле да умре, и бади се на диван, скрстивши на грудима своје лепе руке.

Одједном на њу поче да пада цвеће. Прво неки посебни ситни цветићи, затим киша, пљусак, потоп разноврсног мириснога цвећа. Оно је само улетало кроз прозор и падало по њој: по лицу, по коси, по грудима, по рукама, по оделу. Ко га је бацао, где га је нашао, које је баште опљачкао? Каранфили, руже, мирисне гранчице бора, читави снопови леандера, падали су на њу тихо, а она је лежала непомично; чинило јој се да је мртва и да је спремају за сахрану и од тога осећала бескрајно блаженство.

Падање цвећа престаде. Она је тешко дисала под тим чудним теретом и подавала се пијанству полунесвесно као да хоће са себе да скине неку одговорност.

Одједном осети да се врата отворише опрезно, без шума, али са самопоуздањем и неко уђе као у своју собу. Она се упола подиже, хтеде да се противи, хтеде да прошапће строге речи одбијања, али цвеће попада с ње, мириси се занијаше, шум мора заглуши њен шапат и испружене руке, место да одгурну онога ко се приближава, саме, преко њене воље, обавише се око његовога врата. И као у бурне таласе она паде у његове страсне загрљаје. И потону.

Ни пољупци, ни шапат, нису се чули. Владала је тама, и хујало је море...

Сутрадан је било тихо. Освануло љупко јутро и из мора искрило се нешто примамљиво као љубав из плавих очију. Сунце се нежно смешило на море. Све је изгледало друкчије и ново. Са земље се дизала лака пара, сунце је сушило трагове јучерање непогоде. У целој природи као да је нешто певало песму утољене жеђи.

Сликар се шетао по тераси, окрећући се чешће вили, него мору, а Олга је седела пред кућом, гледала у пучину и нешто је питала.

— Олга, је ли могућно да Зора још није устала? — прену је брат из сањарија — Иди види да није слаба. Кажи јој да је девет сати и да је дан леп као срећа.

Олга оде и кад се врати рече да Зора није у својој соби. Неко од послуге чу њихов разговор и обавести их да је милостива још у шест часова изишла и отишла горе поред винограда.

Он претрну од некаквог нејасног страха. Затим се насмеја сам себи. И пође да је тражи.

Ишао је дуго обалом крај винограда ограђених природним каменитим оградама. С десне стране плавило у бескрај, с леве стране зелени брежуљци; међу њима горео је јасно као цвет кактуса црвени кров понекога новог летњиковца. А још даље иза винограда нудила се оку маслинова шума која као да је шумила песму да је земља ипак лепша од мора, која као да је певала песму да човек не може да буде срећан, јер не зна које да изабере, јер не може обоје да узме. Било је лепо толико да је човек желео да клекне и да захвали Богу, сунцу, мору и земљи. А он је ишао, тражећи њу, и осећао се господар над њом и свом лепотом око себе.

Нађе је на камену на уласку у један виноград који се силазио са брежуљка као да је хтео да загази у море. Седела је заклоњена лица са рукама на слепим очима као да је хтела да заклони све блиско и све земаљско и да гледа само плаву даљину мора. Није чула шум његових корака. Он стаде. Није га осетила.

»Очајава» — помисли он и обузе га и туга и неко непријатно осећање што нешто хоће да му помути срећу.

— Зоро, шта радиш? — рече он тихим, молбеним гласом.

Она га погледа. И он разумеде све и озари му се лице ведрином са њенога лица. Она није очајавала. Она се није изненадила што ју је нашао тако далеко; она је била са њим непрестано и не-

раздвојно. Пружи му руку и он седе до ње. Она му показа погледом велику слику мора. Он појми. Ћутали су. Њега ухвати страх од величине њене љубави. Осети нешто што никад дотле није осетио и шапну:

— Опрости...

Она га погледа погледом који је говорио да му је дала сву душу, а да после душе све друго нема важности.

Он наслони главу на њено раме и као да слушаше њено дисање, куцање двају срдаца и шум таласа. Одједном кроз њега прође грч и он зајеца. Она је ћутала. Разумела је. И то је био тренутак највеће среће у њеном животу.

А море је миловало камење испод њихових ногу и пружало се у бескрај и у вечност као њихова љубав. Тако је мислила она. А он је јецао на њеним грудима, као дете и као покајник, не више господар, и не роб.

То је био тренутак кад је он био најбољи.

Од тога дана три читаве недеље буктала је њена срећа као приморско сунце и прошла брзо као један од тих лених, топлих, страсних дана крај мора поред чије песме човек на све може да заборава.

После подне рано, чим би се после ручка повукли у своје собе да се тобож одморе или да пишу писма, искрадали су се њих двоје и одлазили по највећој жези и тишини, у којој се чуло само срце мора и пуцање камена на сунцу, свако на другу страну, да би се нашли на уговореном месту. Изгледало је да је град, обамро од врућине, ћутећи издисао, а они су свежи и лаки журили далеко изван града на другу страну залива где их нико не познаје и где их нико од познатих не може наћи. Кроз крв им је струјала свежина морских таласа кроз које су се пре подне провлачили и млада њихова љубав која их је мамила у осаму.

Она је у срећи својој била горда што је могла да изазове једну тако узвишену љубав. Али је она

хтела да буде племенита и кад би је он са снебивањем замолио да оду у најскровитије уточиште, у усамљену вилу, она је пристајала покорна њему и судби са једним осећањем зачуђености као у човека, који би се пошто је после силне борбе побеђен изненада осетио као победилац.

Олга, толико скромна и повучена, ипак им је мало сметала. Од ње, од њене безазлености су се они крили, а не од непознатог света у туђој вароши. Од њеног поверења су се они помало стидели, не говорећи међу собом никад о томе. Она се увек старала да их остави насамо. Романтично девојче је налазило да је њихова љубав једна велика тужна лепота која мора брзо да прође и коју им је она одобравала баш зато што ју је сматрала пролазном срећом. Млада девојка која је по души у својој високој честитости била наивна као дете никад није посумњала у своју пријатељицу.

А други? Нису их се много тицали. И они се тих других нису тицали. Мештани које је интересовала свака сплетка њима познатих личности остајали су равнодушни или чак и љубазно попустљиви према лепим странцима које нису познавали. Нико није могао ништа тврдити, а они који су нешто слутили осмехивали су се са симпатијом на пар плавих, витких, интелигентних и лепих љубавника. Било је наивних продавачица воћа које су их називале братом и сестром.

Само жена која је чувала вилу и била на услузи јединоме госту мислила је да поуздано нешто зна. А она пак имала је материјалних симпатија за младога сликара који јој се у почетку није нимало допао, али који је за успремање радионице плаћао као какав кнез. Младу жену је готово заволела због искрене љубазности и доброте према њеноме детету. Дете је давало госпођи цвећа, а она је њему давала бонбона и пуну шаку ситнога новца. И тако нико није био против њихове љубави у томе крају где је небо блистало, где је море певало,

где је земља цветала и где је изгледало да влада срећа.

Кад би сунце зашло, они би журно излазили из свога легла које је имало тако примамљиву околину, узимали први чамац и дужином залива журили кући. Маестрал им је лепршао косе, миловао образе и скидао руменило ватрених пољубаца, да после опет стави своје руменило свежине и невиности. И он им је био савезник, маестрал, и док би стигли до куће, он би узимао на себе све поремећаје њиховог израза и косе. И они би, умирени и весели што лаж изгледа тако вероватна и њихова тајна тако сакривена, долазили до куће, звали Олгу и возали се још по мору. Олга би опазила како је срдечно зову и обрадовала се у дубини своје затворене тужне душе, а они су је више још волели што су се осећали криви пред њом. Сви троје су били људи који не сматрају да треба да говоре ако им се ћути. Дубоко је било то ћутање на ширини дубокога мора.

Млада жена, више одважна, или мање стидљива пред девојком која није била њена сестра, држала би руку младога уметника у својој. А млада девојка тужна још више што не разуме зашто је тужна кад разуме и не замера, осећала је неко велико олакшање, неку утеху и неке нове полете, наде у томе кретању посред бескрајног и вечног покретног плавила и чинило јој се да што даље у пучину залази, све је ближе постигнућу непостижнога, све је ближе остварењу идеала...

Сваки је имао своју љубав. Она је волела море.

Зора се осећала кривом пред Олгом што није потпуно искрена. Сликар се упорно опирао да јој се каже све. Говорио је да је она сувише млада, да не би разумела, да је у њој поред све интелигенције наследство ђифтинског паланачког морала и да су напослетку њих двоје овако потпуно срећни и да се он боји да се однекуд та срећа која не може

бити дуга не поквари. Олга је способна да падне у очајање кад чује истину, а онда — оде све.

Олга се склањала од њих, налазећи разне изговоре. Њоме је овладао једно нелагодно осећање. Мислила је да разуме њихову идеалну љубав, да им ништа не замера, да није љубоморна ни на брата, ни на пријатељицу и да није низашта ни пред киме крива; — а опет осећала се као да има од свега тога помало у њеној души, чак и неке кривице пред другима и пред собом.

Два створења које је највише волела узели су јој једно друго и сад јој се чинило да је сама. Они не би овде могли бити заједно без ње, а опет она као трећа била им је, тако јој се бар чинило, на сметњи, или бар излишна. Њен положај јој се није свиђао и није умела да сложи две супротности: потребна и излишна. Није умела потпуно да аналише своја осећања и патила је што није довољно племенита.

Међутим она је у души одобравала њихову срећу и волела их више него дотада. Они то нису знали. Њима је ишло у рачун, иако их је мало болело, то Олгино склањање. Она је измишљала да некуда оде са децом њиховог хотелијера, са којом се спријатељила, и некад по читаве часове тражила је и купила шкољке и пужиће. Море је било извор њене утехе и меланхолије. Каода је у својој души донела из Београда једно море и та два мора су се страсно заволела.

Једног дана Зора је упита:

— Зашто тако чините?

— Зашто ме питате, зар не разумете? — одговори он

— Разумем, али ја нећу да је вама досадно.

— Никад у животу ми није било мање досадно.

— А није вам ни тешко? Нисте тужни?

— Јесам мало.

— Ти се вараш, Олга, ти нама не сметаш. Ти си тако добра, ти си тако способна да схватиш. Кад си ти са нама, имамо једну лепоту више.

Има ствари које изазивају бол иако су речене у најбољој намери. »Ти нама не сметаш« — понови она у мислима и горко се осмехну. Чудно: њен брат и њена пријатељица који се доскора нису познавали уверавају је да им она не смета.

— Ви се варате — рече она озбиљно — ја вам сметам утолико што би се предамном снебивали. Можда вама и не бих сметала, али Миши зацело. На послетку то је сасвим разумљиво. Ви треба да сте ми захвални и да примите тако, јер тако треба да буде. Неко трећи смета да се каже све најлепше некоме ко је први, једини. Вас, госпођо, гризе савест, јер сте добри; ви мислите да је мени досадно и тешко. Зато ви мене зовете, а не што вам не сметам. Уосталом и кад ја вама не бих сметала, мени самој не би било угодно; ја се снебивам.

Зора ју је гледала очима које су признавале да је тако и које су волеле сад Олгу као његову сестру. Олга се осмехну и настави:

— Ја ћу крај мора увек бити задовољна и сама. Што мене боли то су ваши обзири и зато вас молим да будете сасвим искрени и да ме зовете само онда кад вам заиста треба и моје присуство. Јер макако да сам »млада« ја осетим кад ме зовете из пажње или из обзира према свету.

Зора је ухвати за обе руке и рече:

— Јесам ли ти и сад оно што и пре?

— Јесте. И још више сте ми.

Она стеже грчевито лепе Олгине руке.

— Буди ми блиска, разумеј ме, воли ме, ти си ми тако потребна и зови ме по имену.

— Хоћу — рече Олга срдачно.

— Кад смо сами, он ми каже ти. Говори ми и ти ти.

— Доцније, не могу одмах. Док се навикнем. Разумејте, Зоро. Сувише вас поштујем.

Она ју је гледала, испитујући, и поцрвене.

— Али ти си тужна. Зар се ти не радујеш што смо ми срећни, твој брат и ја? — упита је, мазећи се.

Она је ћутала.

— Је ли?

Она је погледа дубоко и тужно и рече тихо:

— А господин?

Господин, то је био Зорин муж. Ах, њен муж е био далеко као и њена савест. Она поче да говори ватрено:

— Зар ја немам права на мало среће? Зар кад сам је једва једном нашла да је не узмем — нарочито кад знам да ће опет одлетети? Олга, ово је срећа и лепота, највиша лепота на свету. Зашто да је се одрекнем? Ја не знам шта ће после бити, чак ме се и не тиче, само знам да нећу бити непоштена: ја ћу мужу казати да волим твога брата. Ти знаш колико ја њега поштујем и волим — као тебе. Он је добар и уман човек. Он ће разумети, ми ћемо се посаветовати; ја ћу можда отићи од њега. Једаред смо баш говорили о томе шта би било кад бих се ја заљубила у другог.

И она говораше дуго и понова задиви својом ватреношћу, честитошћу и умом то екзалтирано девојче које се подаде њеноме утицају.

После тога разговора неки се лед проби и настаде опет пролеће. Сликара је престао да се женира од Олге и шалио се са њом и био нежан као некада, пре одласка у далеки свет.

Дан растанка се приближавао. Зора је знала да он мора доћи и није протестовала, ни јадиковала. Њој се чинило да јој, иако он одлази, остаје безмерно богатство од њега. Она је научила да све поново проживи, а сада је јурила, летела из осећања у осећање и није никако остајала сама са собом, као да је грамзиво гомилала ризницу среће. Они су имали у одређени дан да стигну у своје место на свадбу своје сестре и сликар је имао одмах другог дана да отпутује у Париз.

Не схватајући колико ће јој бити тешко без њега, она је унапред уживала у његовим писмима и радовала се будућој слави његовој. Она у својој опијености није умела да губи, она је хтела само да добија. Била је заносно лепа у својој резигнацији и у својој жељи да последње часове до краја испуни радошћу своме драгоме и својој младој пријатељици. Својом живошћу она је развеселававала и Олгу. Дуго су ноћу седели или у Олгиној соби на дивану или се пели држећи се под руку све троје уз стрмене обале крај мора. И Олги није било више незгодно кад би опазила да се глава њенога брата наслонила на главу њене пријатељице и кад би јој се чинило да се у помрчини њихова уста траже. Крај среће — мислила је она и окретала је своје тужне очи мору, јер и она је имала растанак.

И кад су отишли, задовољни што она остаје јака и насмејана и поред суза и бледила, она је имала једно племенито задовољство: уображавала је да је приближила брата и сестру. Није ни слутила колико ће их удаљити.

ДРУГИ ДЕО.

Остала је сама. Мислила је како јој је та са-моћа различита од оне пређашње самоће. Цело њено биће било је прожето срећом, цео њен жи-вот био је испуњен њим, јер он и срећа то је било исто. Да јој је неко рекао, кад се на пучини иза хоризонта изгубила она лађа која га је однела, да се то спустила завеса над свршеним чином њене среће, она би се насмејала, не само да не би по-веровала. Она је тек сазнала шта је љубав, а пошто је љубав срећа, онда значи срећа је тек отпочела и има да траје, да траје — та она је тако млада и смрт тако далеко, да се чак и на њу пријатељски мисли. Да, кад се сврши љубав, онда нека дође смрт; живот без ње неће више бити потребан.

И сама се себи чудила: осећала је празнину што га нема поред себе, али не и очајање. Он је био ту, она га је готово видеала на сваком драгом месту, у свакој слици коју јој је оставио. Њој се чинило да га је пустила на неколико дана од себе, да би јој проговорио новим језиком када дође, да би му била дража кад га понова загрли. Могло би се рећи да је она потпуно уживала самоћу у неком слатком очекивању, као жена која жарки дан про-води сама и затворена и зна да хладовиту ноћ неће провести сама.

Али откуда то? Шта је она чекала? Њен је муж имао права кад је говорио да је она фанта-стична. Она је хтела сад љубав у другом облику: чекала је писмо. А кад је прошао први дан у који је могла добити писмо, онда јој је дошао незвани гост, немир, који се отада стално уселио у њену душу и трзао, као вихор, двеће љубави које је процветало у њеноме срцу.

Најзад, после неколико дана бриге да се није разболео, стиже прво писмо. Тако би се исто узбу-

нила да је дошао он. А зар то није био он? Или је човек тако бедно створење да са истом радошћу дочекује и велику и малу срећу? Она се разочарала. Он није умео да пише; у његовом писму није нашла његову жељно чекану душу. Одмах је разумела: Он, сликар, који је кад се одушеви, умео врло лепо да говори, није умео да у писму пред хладном хартијом, без њенога лица и њенога погледа, искаже своје мисли. Писао је како је страховито био тужан кад ју је гледао како стоји на бедему и како постаје све мања док се није изгубила. Описивао јој је укратко сестрину свадбу на којој је био врло весео, питао је шта ради она сама и завршио писмо овим речима: «Зажмури! Хиљаду пољубаца по образу, по челу, по очима, и један, само један на усне. Ту сам ја. Жмури. Ах, кад отвориш очи, мене више неће бити. Кажи ми колико ме волиш!»

Она победи своје разочарење. И раније је опажала да он није довољно образован, али шта то мари кад га она воли заносно, лудо, за нешто божанско што има у њему, а што нема у њеноме ученоме мужу. Она га прими онаквог какав је. То је била прва жртва њеној љубави и она се одушеви њиме и написа му писмо какво му не би написала и да је био надахнути песник. Зар није доста што је он сликар? Зар није он сам говорио да би желео да ништа није учио, ништа читао, нинашта дане и сате потрошио, већ да је све време само сликарству посветио? Она му је написала писмо, затим је зажмурила и чекала пољупце. И била је срећна. Јер љубав је тек скоро ушла у њено срце, а она још није знала каква је варалица срећа.

Лепа жена, са златном косом и са снежним лицем, са љубављу у срцу и чежњом у души, лутала је сама обалом и гледала у пучину, изазивала слике које су биле и које нису биле и њена љубав, дубока нежност, постајала је страст. Њега, њега! Његове руке да стегне, његове очи да гледа, његов глас да слуша, његове усне да љуби, да одго-

вори на болно ватрено питање. Он не зна ко је он, он не зна шта вреди. Он би пропао без ње.

Тако је она мислила и гушила се маштама. Ах, са њим побећи у свет, у неки кут бескрајнога Париза, живети негде близу њега, не сметати му у раду, само бити ту кад он зажели, да дође к њој, да му дâ живота, среће, надахнућа.

То су били луди снови. Јава јој је говорила друго: требало је да иде кући. Муж јој је писао скоро свакога дана и звао је. Био је узнемирен њеним ћутањем и бринуо да није болесна. Можда је нешто и слутио. Она му је раније писала да је дошла симпатична Олга са братом и да јој више није нимало досадно. Зашто сад није одговарала на његова писма? Није могла да га лаже, није још одлучила како ће му рећи истину, и било јој је страшно мучно да му напише досада сасвим обичне речи: драги Ђорђе.

Међутим осећала је да се према њему понаша неуљудно и то је притискало савест тежином која је била тежа од саме непажње. Да се заборави она је писала дуга љубавничка писма своме драгоме.

Био је крај септембра. Купатило је било још живо и пуно, море плаво и свеже, сунце сјајно и топло, али би понекад засвирао ветар који не обећава добро, засуштао би који крупан сув лист, падајући са висине у прашину, и на човека дошљака би пала нека хладна сенка која би доносила собом језиви осећај да и у овоме сунчаноме крају има јесени и да је лето лепо свуда, а да је зима ипак топлија код своје куће, у своме, макар и снежном крају.

Млада жена је осећала самоћу од које се плашила. Пре она није била нимало страшивица. Сликар је ретко писао. Он ју је молио да му не замера, јер не уме да пише и јер су писма њему сувише мала утеха што нема ње поред себе. Да ли је то јесен на њу утицала? Или кад је човек већ осетио срећу не може више бити миран без

ње? Нека зебња од живота, од онога што има да дође улазила је у њену душу.

Међутим она је била јуначна и бранила се. Шта је учинила? Узела је своје човечанско право на живот, на срећу. Љубав се сама наметнула, срећа је дошла незвана. Шта је она крива? И шта је крив тај драги сликар кога све више жели да види што јој све мање себе у писмима шаље? Ако су они криви, онда је крив и њен муж што није умео учинити да њега заволи. Зашто је поред њега толико година остала равнодушна и зашто је сад одједном у њеном срцу закликнула љубав као млади орао кад први пут ка небу полети?

Шта да чини? Она није одређено знала, само је знала да овако не може остати, и знала је да више не може живети досадашњим празним животом. Није знала колико ће он бити пун бола. Мужа не воли, — дакле, отићи ће од мужа. Њега воли, значи треба да оде негде близу њега. То је сасвим природно. Али... Она је била поносита, а њен заљубљени сликар јој то никада није предложио. Напротив, сада кад му се жалила како јој је тешко и писала му да ће отићи од мужа, он ју је саветовао да то не чини, преклињао је — ради њенога добра да од једне лепе срећне љубави не прави трагедију. Говорио јој је о другоме лету и о поновном виђењу тамо у »нашој кући«, понављао јој је да је овако лепше и уверавао је мало журно да је много воли. Воли је, а не зове је. Она мужа није волела, а он ју је непрестано звао. Та мисао како ће раскрстити с мужем није била тако лака као што јој се у почетку чинило, то је осећала све јаче што је неминовност састанка била ближа.

Најзад се одлучи и посла депешу: здрава сам, доћи ћу кроз десет дана. И лакну јој. Отићи, објаснити се, узети своје ствари и растати се. Како је све то лако помислити и рећи, а како је мучно извршити — то је тек много доцније појмила.

И као упркос, што су последице њене љубави изгледале опасније, што је њихово приближење

више плашило, утолико је њена љубав бивала јача. Она је своме мужу нешто пребацивала, а своме драгоме није хтела ништа да пребаци. Можда је несвесно била убеђена да јој више нема живота, но близу њега и то је примала ма по коју цену. Није му замерала што је саветује да остане поред мужа кога не воли, да лаже и да се понижава, а кад би јој то муж предложио, она би га презирала. Зашто му није замерала? Зато што је у њеној души живела љубав за њега, вера да је он воли и нада да ће га ма где, ма како и ма када опет имати, опет усређавати. Јер она је тврдо била убеђена да је сад она његова срећа. Она није познавала људе; познавала је само јединога човека, свога мужа.

Једног вечера писала је сликару који је био у туђем далеком свету у који је њу вукла чежња и Олги у Београд, у који јој се никако није враћало. Легла је доцкан и није могла заспати. Њена машта је радила два посла: једне су слике биле дивотне и засад неостварљиве; друге су сцене биле мучне, језиве и хладне и њих није могла отклонити.

Најзад се уморила и заспала уз шум таласа који су ударали у камење пред њеном вилом.

Била је у истој вили, само се одмах по одласку брата и сестре уселила у сликареву собу под изговором да је више изложена сунцу. Не, него да се осећа као да је код њега, да шета у правцу у коме је он шетао, да се огледа у огледалу у коме се он огледао, да гледа кроз прозор на који се он толико пута наслањао да види је ли пошла на тајни састанак.

Понекад је желела да ту остане целе године до идућег лета и да га тако сачека међу његовим сликама, да му се учини да је дошао у своју кућу. Била је ту у једној фијоци закључана лепа шкољка, у њој је она чувала чудно благо: били су то остаци цигарета које је он пушио уочи поласка. Она би

понекад отворила фијоку, нагла се и жудно уди-сала мирис дувана који јој је готово доносио његову живу слику. Имала је осим слика једну његову свилену марамицу која је такође мирисала на дуван и коју је она увече кад легне метала на своје усне и страсно љубила, јер је он њоме бри-сао своје усне и своје чело. Она му је то узела из џепа онога дана кад је полазио. Са новим ма-штама и много пута понављаним успоменама она је заспала.

Одједном разбуди је неки тресак. Први осећај био је страх од неке непознате несреће која се догодила њему, њеној љубави. Други, мало све-снији, била је мисао: земљотрес! Она отвори очи и оне јој засенише. Сва је соба била у светлости. Пожар! — помисли она и осети као неко олак-шање.

Али тада чу како по мору пуцају топови, како треште наизменце громови, виде како се укрштају муње и како побеснели таласи ударају у камење и пропињу се као разјарени бели дивовски лавови. Бура! — рече она гласно и душа јој се смири. Кроз отворен прозор јурили су млазеви воде у собу. Она прегазу воду босим ногама и седе на прозор.

Муње су се укрштале у плавим, црвеним и зеленкастим ватрама, а разбеснела пучина је имала нечега страхотно аветињскога. Њој су падале на ум чудне мисли да је море живо биће и да је по-лудело. Чинило јој се да се запалило небо и море и да ће свет сад изгорети. Светлост муња трајала је по неколико минута и тада би се одједном спу-стила гробна тама и душа би, слушајући са стра-хом ломљаву таласа, грмљавину и за њом тресак грома, помишљала да се свет сурвава у неку бездан.

Млада жена се стресе и осети да је мокра као окупана. Још једном се стресе, затвори про-зор, упали електрику, обуче суво одело и леже. Добро се уви покривачем, али је још дуго цвоко-

тала. Угасила је светлост, а шалоне није затворила. Хтела је још да прати буру.

У црној ноћи хујало је море као да преко неких дрвених мостова непрестано јуре много кола. У црној ноћи тајанствена ломњава. У светлости муње као да се откривао души неки ужас о коме досад није знала. Њено море, њено обожавано море уме бити и овако свирепо. Оно као да јој је нечим претило и за нешто јој се светило, као да јој се светиво за оно мало среће крај њега, као да јој је претило да ће тако убити њега и смрвити њено срце.

Она је дрхтала иако није било хладно. Питала се зашто се боји. Она је знала да би све то њој било лепо — *да не воли*. И она појми: то би све њој било само лепо да јој је чиста савест. И понова се уплаши још од нечега; од судбе, од Бога, од некога пред којим је немоћна. Давно већ она није више веровала у Бога и сад схвати да је лако и неверовати кад човек нема ништа себи да пребади. Бур се утишавала и она пред зору заспа немирним, трзавим сном који није успео да успава буру њене душе.

Сутрадан су били фикуси у башти поломљени, по стази су деца котрљала тешко као од гвожђа лишће индиске смокве, два лепа чемпреса била су са стене сваљена на друм, и многе барке привезане уз лидо биле су у комаде разлупане те ноћи кад се нико није надао бури. Са том буром свршило се лето; она донесе јесен, лукаву, горду лепотицу која прво мами па се онда руга. Море изгуби као неким чудом своје ведро плавило и постаде тамно, непријатељски подмукло и кобно. Тада се замутише и лепе очи плаве жене и она унезверено поче да се обазире око себе и да нешто чека. Узалуд се опирала и отимала паметним размишљањем; судба јој је непрестано стајала више рамена. Тада зажеле да одмах иде кући, да свршава са тим свим што је плаши. И, као да је погодио њену жељу, једнога тамнога дана по немирном мору дође њен муж да је води кући.

Он је био блед и изнурен. Прилазио јој је озбиљно са погледом који забринуту пита. Да ли је нешто слутио? Измакла се да је не загрли и казала му:

— Имам да се озбиљно разговарам с тобом.

— Остави само док одемо кући, сад не могу; сувише сам уморан.

Она га уплашено погледа. Он је био у лицу сасвим потамнео. Она се стресе, као да је запливала у ледено море. Осећајући да нема права ни да га сажалева, рече, кријући очи:

— Теби је зло од мора. А кад ћемо путовати натраг?

— Сутра одговори он.

Дакле, он зна — мислила је она. Не, он није знао, само је слутио и видео да није добро.

Она се журно спремала. Сад је хтела што пре да побегне из тога мучнога положаја. Отићи кући, објаснити се у своја четири зида и побећи, што пре побећи од тога човека пред којим се осећа тако крива иако јој он за десет година заједничког живота није умео дати нимало среће. Не, живот је страшан, људи су немилосрдни. Отићи у самоћу и смирити се — то јој је била сад хитна жеља. А ветар је фијукао као да се руга, а море је претило неким страшним неразумљивим претњама.

Лађа се љуљала. Њима није било добро, — њој од зле слутње и од љуљања; њему од несаница и од истине коју је имао да чује, да потврди. Њој је нешто било незгодно, празно, осећала је тугу; недостајала јој је нежна пажња којом ју је дотада увек обасипао њен муж. Сад је његов јад био толики да он није ни помишљао на друге ствари. Код ње као да је непрестано расло осећање страха. Она се уплаши од његовога јада, на који као да дотле није довољно свесно мислила.

После лађе воз, а после воза кола и своја кућа. Нека је туга обузе кад уђе у своју хладну налуштену кућу. Учини јој се да је израз на лицу

њенога мужа, кад се спустио у своју наслоњачу, говорио: ах, да је бар сад мира и одмора.

Она је знала да је муж воли и да ће њему растанак бити тежак, па ипак се некако неразмисљено надала у његову доброту. Њој као да се чинило да ће је он морати поштовати, као Олга, што је честита и искрена, што не вара као друге жене. Она је мислила да ће они после објашњења обоје плакати, али да ће јој он чак можда дати савета како на најбољи начин да се изиђе из те тешке околности. Све је друго замишљала, па се и од тога плашила, само није умела да замисли да њен муж може да изиђе из своје филозофске мирноће и да његова доброта уме да побесни од гњева.

Њега је мучила љубомора и неизвесност и он се надао да ће му она сад рећи да је заволела Олгинога брата и да зато хоће да оде од њега, али целу истину, каква је била, он није слутио и није јој се надао.

— Можда није требало ни да дођем у твоју кућу — тако поче она, гледајући не у његове очи које су тражиле њене, већ у његову густу црну браду. — Дуго сам о томе мислила, па сам ипак дошла, да ти овде у самоћи све кажем, па да одмах одем.

Он, блед и страшно озбиљан, седео је пред њом, ћутао и чекао да му каже све. Она му у кратко исприча како је хтела да буде пријатељ Олгином слабуњавом брату, како се после занела, бранила, борила, није се могла одбранити и заволела га за увек и смртно.

Добри човек скочи као побеснела звер.

— »За увек и смртно!« — викну подругљиво — фразе! Кажи ти мени јеси ли била његова љубазница?

Млада жена запрепашћено разрогачи очи, затим јако поцрвене као да је највећу увреду примила, па га онда погледа у очи са највећом мржњом и одједном побледивши као снег рече одлучно:

— Јесам.

Он посрну и ухвати се за чело.

— Лажеш ме, Зоро? — јекну, као да је хтео да је моли да га поштеди, да га не лаже, или баш да га слаже.

— Не лажем — рече она — Дошла сам да се растанемо. Али сам мислила да ће то бити лепше, да си ти добар и племенит човек.

— Племенит, је ли, да пустим свакоме неваљалцу да ми заведе жену? Беднице, пустила си да те превари неки фићфирић, па си се онда заљубила »смртно, вечно«. Гадно, ниско. Теби је било до простачког уживања, а на човека за кога си везана речју, чашћу и животом ниси мислила. Под мојим именом си се вукла са њим, каквим хуљом и заводником.

— Не вређај њега! — цикну она — Мене понижавај, туци ме ако хоћеш, а њега не дирај. Он није крив. Ја га волим.

— Ти си му се сама понудила, је ли? И ово сам ја десет година у својој кући обасипао милоштом! Ниска жено, чиме те је опчинио? Мора да је много леп мужјак! А где ти је сад? Зашто је отишао? Зашто те је пустио да дођеш к мени? Што ниси са њим побегла? Задовољио се човек, па отишао. А тебе послао натраг мужу, добром човеку, глупаку који још може и опростити. Је ли те он саветовао да ми признаш све? Кажи!

Она се гушила. Осећала је прљавштину те сцене, чинило јој се да је невина и да сад има права да мрзи тога грубијана човека који њу сматра за своју ствар, и у исто време боли су је ножеви његове увреде као сумња у онога кога тако много воли и због кога једино на свету пристаје да ово поднесе. Она је презирући себе као пиљарицу, викала:

— Зашто га клеветаш? Зато што га волим, а волим га зато што је бољи од тебе. Ја ћу да идем од вас, господине... али ја не могу сама, она се ухвати за главу — Олга, где је Олга да ме води?...

Тада опази један подруглив поглед свога мужа који је говорио да јој претварање неће ништа помоћи. Она пригушено цикну и потрча преко велике собе ка изласку. Ту на вратима стропошта се и тресну главом у праг. Муж који је ухватио један безуман њен поглед дође одмах к себи и потрча да је подигне.

Била је сасвим без свести и њему су се руке тресле и сузе су капале на њено лице и расуту златну косу кад ју је носио и нежно спуштао на диван. Тако је он поред ње, невиђен од ње, проплакао над својом изгубљеном љубављу и над својом скромном срећом која му се сад чинила огромном. Најзад се живот крете у њој и она отвори очи. Како дође к себи, поче да јеца и очајно да плаче. А он је умиривао и држао је за руке. Она рече неодлучно:

— Зашто ме ниси пустио да умрем? — и осети да није била искрена и да неће да умре, јер воли онога због кога се тако мучи.

— Можеш ли све да заборавиш, па да буде као и пре? — упита је муж који је мислио да се она каје.

— Не могу — рече —, јер ја волим њега — и опет је спопаде грчевити плач.

— Добро, — рече муж сасвим мирно — требаће ти дан, два, да се опоравиш, па онда иди.

Она хтеде да устане, али јој глава клону. Замоли га да јој дâ чашу воде, попи гутљај, леже и заклопи очи. Осећала је неку пријатност наљк на физички одмор и мислила: свршено је.

Сутрадан она устаде доста јака, можда од јаке жеље да што пре оде, али се деси други непредвиђени случај. Њеноме мужу дође сестра из унутрашњости, једина рођака коју је имао и која га је много волела и ценила. Кад је стигла њена депеша да она после подне долази, муж замоли Зору да га поштеди од сестриног саучешћа и да остане још два до три дана док рођака не оде. И она пристаде. Како је заиста изгледала болесна и изну-

рена, нису се морали много претварати. Рођака је по цео дан трчала по куповини, жалећи што је драга Зора слаба, па не може да је прати, и кад би се вратила утрејана, гладна и одушевљена није довољно ни опажала хладноћу која је владала у кући њених рођака.

— Треба озбиљно да се лечиш; Ђорђе је много забринут. Ах, Зоро, ретки су људи који тако умеју да воле. Ти и не знаш колико си срећна — тако је говорила својој снаји, а ова јој је са болним осмехом одговарала:

— Знам врло добро.

Међутим Олга је долазила свакога дана и Зора је свакога дана писала сликару о свему. Рођака је остала читавих десет дана. И Олга је сазнала мало ублажено све што се десило и страшно се забринула. Она је такође свакога дана писала брату уверена да он само треба да чује како је његова обожавана госпођа несрећна, па да одмах зна шта ће чинити. За тих неколико дана осетила је плава жена колико је озбиљно и страшно оно што је учинила, а што се тако весело и лако догодило.

И сликар, као да је осећао део кривице и одговорности, често је сад писао. Нежно ју је карао што се изложила мукама и казала мужу. Кад не би знао, не би му ни било мучно. Али да је он воли још више и да му је тешко што не може да је утеши. Она је сад тражила само једну реч: дођи! и није је нигде налазила. Мислила је да он несме да је зове и замишљала како ће га изненадити и обрадовати кад ипак оде. Јавиће му се тек кад се смести, да он не помисли да она нешто тражи од њега.

У Олгином писму било је ово неколико речи: »Бринем за Зору. Саветуј је да се умири, кажи јој да је волим, чувај је Олга.« Ох, како се некада горда госпођа радовала тим речима. Та он брине за њу, воли је, он не сме да је зове и саветује је да прими мужевљи опроштај макар по цену да је он изгуби. Зашто све то? Зар не из племенитости?

Зар не што је сувише воли? Како се детињасто заваравала.

Поред мужа је живела у хладној учтивости и чекала час кад ће се ослободити његовога присуства и његовога ђутљивога бола. Он каода се кајао за оне грубе речи и она је хтела да му их опрости тек онога тренутка кад пође. Међутим ред у њиховој кући ишао је старим током и она је по навици била домаћица, одлазила у кујну, плаћала намирнице из фијоке на мужевљевом столу и као и досад за столом сипала прво њему, па онда себи.

Понекад би се он заборавио и осмехнуо, јер је све изгледало као и раније. Затим он је молио да не прави скандал и да се не унесрећава. Она га је у души презирала како може тако нешто тражити кад зна да га она не воли и да воли другога.

А тај други? Он јој је саветовао да остане, да прими опроштај и да се не излаже непријатностима које она у својој наивности и неискуству не може ни замислити.

То је било последње писмо њој. Убрзо затим писао је Олги: »Моли госпођу да ме заборави. Ја одлазим из Париза на неко време. Жао ми је што је она све то тако трагично схватила, али ја се нисам ничим обавезао. Време све лечи, оно ће и њој помоћи да постане равнодушна према мени«. Олга је пригушено јаукнула кад је прочитала писмо. Али је одмах дошла Зори и одлучно јој казала: »Ја сам изгубила брата; спремите се да га и ви изгубите«. И дала јој писмо. Зора је побледела и казала: »Ох, зашто није умро!« И онда је отерала Олгу, убеђујући је да мора бити сама. »Хоћу да јаучем за њим, па ме је срамота од тебе«.

Млада жена је јецала и гурала своју пријатељицу на врата, молећи је да сутра дође; а млада девојка бледа и престрављена без иједне сузе гледала ју је очајно, покоравала јој се и са неком молбом што у срце продире љубила јој руке.

Сву ту ноћ провела је Олга у очајању. Она се никад није могла надати таквоме поступку од свога брата. Једва је чекала да сване. А кад је сутрадан у девет сати отишла својој пријатељици, нашла је врата закључана. Залупа јаче и поче да виче:

— Зоро, ја сам, отворите.

Никаква одговора. Тада њу нешто тако страховито ледну око срца и пре него што је била свесна шта је то, она потрча ка прозору, и поче да лупа.

— Зоро, отворите, забога! Ја сам, Олга.

Тада неко изнутра откључа врата и Олга дахну душом. Али се пред њом указа ледено бледо лице Зоринога мужа. Олги се учини да су његове очи говориле: »И ви сте дрски као ваш брат: хоћете на силу унутра«. Олга устукну пола корака натраг: у тренутку јој се учини да та страшно црна брада и то бледо лице нису жив човек, већ нека авет. »Они су обоје мртви иза закључаних врата и то је мој брат који их је убио« — сину јој кроз уморан мозак и она несвесно хтеде да побегне. Тада се мртвачева уста отворише и човек рече:

— Зора је болесна и доктор је забранио да ико сме доћи к њој. Апсолутан јој је мир потребан.

Олги се учини да је тај човек посматра са неком леденом мржњом и схвати да он по њеноме лицу хоће да замисли тога човека који му је убио срећу. Чинило јој се да умире од стида и од неке страшне кривице. Али нешто друго победи: мисао да је Зора болесна и да се мучи.

— Како јој је? — рече она и са таквом молбом погледа у те ледене очи што су је мрзеле да оне одједном мало омекшаше. Олги појурише сузе од срца и из грла у очи, али их она не пусти да капну од стида пред тим туђим човеком, пред којим се осећала кривом. Човек, поред кога је изгледала као беспомоћно дете, као да се сети да она није крива, рече јој готово благо:

— Непрестано је у грозници, у бунилу. Сад спава.

— Али она свакако тражи мене? Зар ја не бих могла остати да јој штогод помогнем, да је негујем?... да нешто поправим?..

Благ израз одлете са лица Зоринога мужа и Олга опет у тим хладним очима прочита прекорну мисао: и твој је брат ваљда тако умео преклињати и користити се људском слабошћу.

— Не, — рече он одлучно — јер ће с вама говорити о њему. Ето, сад знате.

Од очајања да не може Зори ништа помоћи изгуби толико снагу да не могаде рећи збогом, већ му само климну главом и пожури ка изласку.

— Госпођице — рече он, пошавши за њом — ако хоћете дајте ми адресу, па ћу вас извештавати како јој је.

Олга му баци један захвалан поглед, готово гласно зајеца и побеже без речи. И он се врати у собу са сузама у очима. На постељи лежала је Зора са заклопљеним очима и са леденом облогом на челу. Она је само тешко дисала. Иначе је била као мртва: није знала колико њена пријатељица и њен муж пате, али каода је и у несвести знала да је он више не воли, јер око њених побледелих усана је дрхтало такво очајање да је очајник, какав је био њен муж, гледајући њу, заборављао себе.

Сутрадан је добио од Олге кратко писмо у коме га је, пославши своју адресу, усрдно молила да јој јави како је Зори. Он јој је одговорио да је исто и да то мора дуго трајати. »Ја ћу имати стрпљења; гледајте да га имате и ви. Ако би било добро и доктор рекао да можете доћи, ја ћу вас звати«. Колико је сирота Олга плакала кад је добила то писмо. Међутим њен брат јој више није одговарао, мада она није веровала да је отишао из Париза и често му писала. Тада се у њеној души роди једна нада. Зорин муж ју је тако чешће извештавао, а она је молила ако што треба да му

помогне, да она купи, или да уради за Зору. Није требало ништа. »Зар не пита никада за мене?« — питала је једном бојажљиво. — »Питала је често, а ја сам јој казао да вам је мајка болесна, па сте отпутовали кући. После је бринула и непрестано питала. Где је Олга, како је њена мајка, да се није некоме њеноме десила несрећа? Једва сам је убедио да сте сада сви здрави, само још мало морате остати код куће«.

Тако је то трајало два месеца. Међутим Олги је било теже него томе несрећном човеку, јер је њој било ускраћено свако задовољство да може Зори помоћи. И њу је мучила брига, јер није умела да замисли ту Зорину болест, а није смела да моли господина да јој опширно пише. Једнога дана изиђе и пресрете га кад се враћао са дужности. Поздрави га и приђе му:

— Опростите, али ја сам у очајању. Зар неће једном доћи време да вам могу помоћи око Зоре? С ким она остаје кад ви идете на посао?

— Готово сама, јер никога не трпи сем мене. Наша служавка седи у својој соби и не улази јој док не зазвони.

— Па како је она? — рече Олга молећиво.

— Мало је боље — осмехну се он болно. — Вас непрестано тражи. Можда ћу моћи скоро да вас позовем. Бојим се узбуђења, бојим се да се не понови криза. Знате шта? Напишите јој ви једно кратко писмо да сте дошли, и да сте чули да је доктор забранио да јој дођете. Да видим како ће то утицати.

Олга је готово срећна дошла кући. Њена млада машта је замишљала најлепше слике и њена узбуђена захвалност је имала најлепше жеље за доброга господина. Она написа Зори писмо пуно нежности и пуно молбе да се чува. Рече јој колико жели да је види, али да још више жели да је види здраву, па да се онда морају покорити докторовој наредби. Признаје јој да је много пута

хтела да јој пише, али се бојала да је узрујава. Морате бити мирни, мирни!

Одговор на то писмо донео је сам Зорин муж.

— Она ме је послала — рече, готово се правдајући што је дошао — молила ме и плакала да дођем да вас видим како изгледате, шта радите, волите ли је још и пуно таквих ситница. Чак ми је казала да јој речем какву хаљину имате, да вас боље замисли.

Олга је дрхтала од узбуђења: од радости што је господин дошао и од среће што јој је Зора писала и што ће оздравити; али писмо није смела прочитати док је он био ту. Готово је једва чекала да оде. И њему се журило, јер му се сваки тренут који не би провео поред своје болеснице чинио изгубљен. Он оде, а Олга извади писмо које је Зора отворено послала. Страшним једва разумљивим рукописом писала је она писаљком ове речи:

«Једина моја, дакле још ме волиш. То ми је једина радост. Али можда ме нећеш волети кад сазнаш све. Знаш ли ти ко сам ја, знаш ли шта сам ја? Ја сам пропала жена, ја сам метреса твога брата. Сад знаш. Волиш ли ме још? Ђорђе ми је пре говорио да ћеш ме мрзети, презирати, кад са знаш да то није била само романтична љубав, као што си ти мислила. Ах, а ја не могу да ти не кажем, не могу да крадем твоју љубав. Ако ме и сад волиш, а ти дођи што пре, јер ћу умрети, јер ја никога на свету немам сем тебе, сем наде на тебе.»

Олги се учини да је гром пао на њу. И у њеном се животу деси брз и страховит преокрет. Овај бол је последица кривице, греха? Дакле, Зора је толико волела њенога брата? А тај брат сад неће да чује за њу, после тога пише оно писмо: нека ме заборави; време све лечи. За тренут Олга престаде бити дете, осети потребу да прими на себе терет кривице свога брата и у њој плану још веће поштовање за Зоринога мужа и још већа и јача љубав према Зори. И она јој одмах написа:

»Драга моја, несрећна моја, сто пута те више волим и очајавам што ме не пусте да те негујем, да те чувам, да те лечим. Ја немам више брата, али имам тебе и због наде да ти могу нешто помоћи ја још могу да подносим живот. Не верујем да твојој болести ја могу учинити зло, зато моли доктора да ме пусти. Господин је тако добар, тако сам му захвална. Убеђена сам да писма неће читати, али ми је ипак било страшно да си овакво писмо по њему послала отворено. Волим те и једва чекам да те видим. Олга.«

Зора је одговорила:

»Не брини се, он неће прочитати писмо чак и кад би желео, јер је он до крајности поштен и лепо васпитан. Но што се мене тиче ја се не бојим; нека прочита. Зашто ме није пустио да умрем, зашто ме негује? Не, ја му зато никада нећу бити захвална. Јер љубав се не заслужује. Јер ја волим и увек ћу волети само њега. И тебе, разуме се. Твоја Зора.«

И то је писмо донео господин. Олга му бојажљиво рече да му она не може дати писма да прочита иако би то можда требало:

— Не, — одговори он — не треба. Само ми кажите пише ли логично, јер некад пише одмах после нервног наступа. Разумете ли све што каже?

— Рукопис је врло нечитак, а смисао јасан. Мислим да она то у постељи пише.

— Да. Онда је добро, боље него што сам се надао.

— Хоћемо ли се скоро видети?

— Можда. Доктор попушта. Она толико наваљује, да он почиње мислити да јој може чак користити виђење с вама.

Олга сва засија од радости. Било је сувише рано. Господин рече благо:

— Али вам прво морам рећи оно што не знате. Биће вам тешко чути, али мислим да треба да знате. Тиче се вашег брата. Хоћете ли да кажем?

— Кажите — одговори Олга, сва уздрхтала и бледа.

Тада јој он рече оно што је знала у једној краткој реченици. Али каода и он и она то тек сада сазнадоше: она страшно поцрвене, а он побледе и ухвати се за срце. Тада и она побледе и уплашено рече:

— Вама је зло? О, Боже! Шта ћу да радим?

— Дајте ми мало воде, молим. Оппростите, уплашио сам вас. То је моја стара мана срца. Разумљиво је да ми је сад горе.

Она му даде воде и шећера и он се сасвим умири поново. Он се загледао у једну слику на зиду и спремао се да о њој говори. То је била башта са купусом на сунцу и у дну фигура једне старице.

— То је његова слика? — рече мирно, занимајући се само сликом.

— Да — рече Олга, стрепећи.

— Слике су му дивне — рече он поново са неким поштовањем — на тај начин изразити природу ја досад нисам видео, а доста сам видео. Они предели с мора су тако леви да му се морам дивити иако га мрзим.

Олга га је гледала широко отвореним престрашеним очима. Он се осмехну.

— Има код нас у једном углу собе иза полице са књигама неколико платна наслаганих једно преко другога. Приметио сам да се Зора боји да се приближи томе месту. И кад чврсто заспи и пренесем је у спаваћу собу, ја се вратим да радим и онда прегледам те слике. Он је заиста уметник. Зато она њега воли. Штета што тај човек није поштен. Али ја треба да идем. Збогом, госпођице. Оппростите.

И он оде, а млада се девојка чудила шта се то дешава. Пре него што се смирила, села је и написала својој пријатељици ватрено писмо о томе како је господин добар и несрећан и како је њен

брат рђав и несавестан. Зашто га толико волиш, зашто сад не волиш више мене, него њега?

Зора је одговорила:

»На страну сваку логику; волим га, јер га волим, јер је једини човек кога сам заволела љубављу, јер ни презирање није кадро да уништи и смањи моју љубав. Ти то не разумеш: то је очајна љубав жене за човеком. Љубав је пијанство — кажу божанско — али после њега човек осећа стид. А пијаница се стиди свога порока и опет пије. А тебе, ах, како тебе волим лепо и мило. Чудно те волим. Моја је мама умрла кад ми је било петнаест година. До њега и до тебе никога нисам волела као маму. Као што ми је у детињству била анђео заштитник тако сам је и после као млада жена призивала кад се из сна тргнем. Дуго сам у мислима живела заједно са својом мамом. Па после кад ми је живот поред »племенитога господина« постао неиздрживо празан ја сам желела једно дете, једног анђела коме бих ја била анђео чувар и које би мени било анђео чувар. А сад, Олга, тебе волим тако као да си ти у исто време и моја мама и моје дете... Разумеш? Али ипак не волим те више, него њега... не могу... иако би хтела.

Једног вечера дође господин изненада. Рече јој да јој не носи писмо, већ нешто лепше.

— Смем да дођем? — упита Олга готово са неверицом.

— Смете, сутра — рече он.

— Ах, најзад! осмехну се она — Сад више нећете носити отворена писма у којима вас ми помало оговарамо.

Сад се он осмехну:

— А вама није чиста савест, па хоћете да се исповедите. Знам Зора ме не штеди. Никад није умела да се претвара.

— Дакле, у колико сати сутра?

— У колико хоћете.

— Пре подне у девет.

— Врло добро. Знате она је устала. Има већ два дана како хоће и да ради по кући. Понекад ми сасвим личи на ону пређашњу. Само кад би могла да заборави. — Ја се надам у вашу помоћ.

— Само ако што могу — уздахну Олга.

Најзад је дошао и тај дан. Био је леден јануарски дан кад Олга стиже пред врата своје пријатељице, на која је некад тако радосно улазила и са којих је последњи пут била готово отерана. Неки страх је обузе и она стаде за тренут да поврати дах као да се уморила, а кад закуца осети да јој и срце залупа. Господин изиђе и весело је уведе унутра.

Зора је стојала код пећи, некако смањена, згрчена, као да се нечега бојала и као да је била спремна да побегне. Олга јој притрча и загрли је и пољуби са пуно осећања. Она порумене као да се застидела и сузе јој грунуше.

— Не, не — умеша се господин смешећи се — казали смо да не сме бити плакања. Јер иначе доктор...

— Шта доктор? Немој му казати — рече она мало уплашено, затим се осмехну на силу — Добро, нећемо плакати, је ли, Олга? Како си лепа!

— А како је теби, јеси ли најзад оздравила?

— Јесам, ја кажем да јесам, а Ђорђе све говори да још нисам.

— Још само мало мало — рече њен муж. — Доктор вели да је сасвим пошло на боље. Ето ти сад и Олге да нам помогне да те мало оснажимо.

Олга ју је гледала са пуно љубави. Изгледала јој је слабачка као дете и некако чудно плашљива. Олги се чинило да се она непрестано боји да не дође неко туђ и Олга је несвесно осећала да се и она боји од те плашљивости своје пријатељице. Она је мислила да ће је наћи гору, болеснију, али све је ово било некако друкчије, чудније него што се надала. Била је ослабила, али се врло мало променила. Детињска боја њенога лица непрестано се

мењала: сваки час би, као од неке ватрене мисли, поцрвенела, да одмах затим побледи и побели као бела мајска ружа. Само по томе сталном узбуђењу и тој заплашености изгледала је болесна. Каода јој је у болести коса још порасла. Ах, та златна коса, коју је она још канда волела, била је оплетена само у једну дебелу плетеницу и лако увијена око главе.

Говориле су о обичним стварима и господин се уплитао у разговор са неком нежном веселошћу каода се радује што је њој боље и са неком за Олгу тако дирљивом пажњом каода се боји да не увреди рањено дете тамо где га боли. Старао се да их не остави дуже насамо, да не би започеле какав опасан разговор. Зора каода се умори. Седе на диван и замоли мужа да јој донесе рад.

Везла је љубичастом свилом по шупљикавом танко зеленом платну неке крупне врло лепе љубичице. Олга се заинтересова, а она јој рече:

— Тако бројим, бодем, да ми прође време.

Господин изиђе у предсобље да каже служавци да спреми кафу. Олга загрли и пољуби Зору.

— Је ли да је лепо? — упита болесница, показујући свој рад.

— Врло лепо — одговори Олга искрено.

— Купи и ти, па да израдимо два. Купи ти за оба. Ово је купљено за Ђорђево новац, па ја не могу. А кад ти купиш обе ћемо по једно израдити и ти ћеш му оба поклонити. Волим да има моје у соби.

И она опет заплака.

— Ћути, ћути... — страховала је Олга и чудила се како сад она наређује — Опрости. Бојим се ако ти буде горе, отераће ме, па ћу опет умрети од жеље да те видим.

— Умирати од жеље да те видим — понови Зора тако очајно да Олгу заболе срце.

Уђе господин и Олга се обрадова. У његовом присуству све је било некако сигурније.

У кући је био страшан неред. По зеленим чојаним завесама белела се прашина, по угловима се ширила читава платна паучине, огледала некако посукнула од небрисања, а књиге и новине разбацане по целој соби, по дивану, по клавиру, чак и по поду. А Зора, некадашња уредна домаћица код које је све сијало, није ништа од свега тога опажала. Она је везла љубичице.

— А колико ћеш остати, Олга? — упита Зора бојажљиво док су пили кафу.

— Колико ти хоћеш — одговори она, смећећи се.

— Ја хоћу увек, а то не може бити; ти мораш у школу.

— А кад дођем из школе, могу увек свратити к теби.

Она је желела да и не иде кући, но то није смела рећи, бојала се да можда господин не воли да јој толико повери Зору. Страховала је да он не буде љубоморан на њу. А она је само желела да поправи ако се може мало погрешку свога брата, да олакша Зори, да олакша господину.

Ручала је код њих. Зора не би ништа јела да јој муж није готово силом давао. Он јој је исекао ситно бело месо, улио воде у вино, па јој наизменце давао да једе и да пије: она се мало противила, говорила је да је сита од супе, али је на његово нежно наваљивање пристајала иако са досадом да прогута још који залогат. Тако је он отишао од ње саме и од смрти њен живот.

Брзо је прошло зимско поподне. Кад поче да пада сутон, Зора се узнемири и поче да моли мужа као немоћно дете:

— Не дај Олги да иде, кажи јој и ти да остане.

— Бојим се да се не умориш — благо је одвраћао он. А она поче плакати.

— Није ми ништа, ти видиш да сам здрава, ти не волиш да Олга буде код мене.

Он попусти:

— Добро, само под условом да деца не причају много и да се рано легне.

«Деца» се заиста обрадоваше као деца. После вечере за којом је она опет мало јела из захвалности што јој је оставио Олгу, разговарали су тако нешто лако као да је њен муж неки стари чика који деци прича бајке. Само је Зора била мало нестрпљива. Око десет часова рече да ће она и Олга ићи да спавају, гледајући га са страхом да се он не успротиви. Он оклеваше. Гледао је у Олгу као да тражи помоћи.

— Бојим се — рече — да јој не буде рђаво. Требаће јој можда прашак.

— Па Олга ће ми дати — рече она молбено.

— Немој, Зоро, можда ја нећу умети — бојажљиво се умеша Олга.

— Ако не волиш, а ти немој — и она поново заплака.

Они је умирише и би како је она хтела.

У спаваћој соби испод уметничке старе слике Архангела Михаила кога су славили горела је мала зелена ноћна лампа. Зелени одблесци сијали су се на белом порцулану умиваоника, на фином огледалу и на белом рубљу на постељи. Соба је била изветрена и чиста. У њу је било допуштено служавци да уђе и да се задржи дуже. Све је изгледало хладно и некако мистично. Само мали диван од црвенога плиша као да је у целој тој соби хтео да живи. Зора седе на њега близу пећи. Њен муж метну велики пањ у пећ, рече им да одмах спавају, пожелеле им лаку ноћ и оде у свој кабинет да ради. Олга седе поред Зоре, а она поче смешећи се са неком бескрајном тугом да је пита:

— Сећаш ли се мора? Сећаш ли се нашега хотела? Сећаш ли се кад је отишао на острво? Сећаш ли се кад је насликао другу слику и кад сам му главу увенчала лавором и бршљаном?

— Ћути, ћути... — молила је Олга. — Ах, Зоро, зашто не покушаш да заборавиш? То је једини спас.

— »Време све лечи« — рече она саркастично.

— Је ли, Зоро, а какав је тај доктор што те лечи? — упита Олга само да промени разговор.

Зора не одговори. Она је тихим гласом причала о барци, о плавим таласима, о златном сунцу и о зеленим обалама.

— Ја не знам колико је времена прошло отада. Онда је било сунце и све је изгледало лепо, сад је зима и све је страшно. Ја се бојим сунца и бојим се људи. Одонда кад си ти последњи пут била нисам видела улицу. Хајде сада да видим Београд. Поред тебе се нећу бојати. Јер, знам, ја треба што пре да оздравим, да одем од Ђорђа. Напољу је снег, је ли?

Олга је хтела нешто да јој каже, али није смела. Она је непрестано осећала да је боље било да их господин није пустио саме. И у исто време корела је себе што не жели и она оно што Зора жели. Млада жена је узе за руку и проведе кроз једну хладну собу и отвори тихо врата на балкону који је био пун снега. Пред њима је лежала бела слика Београда обасјаног месечином. Била је скоро поноћ. По плавоме небу дрхтале су звезде као златне топле сузе, као да хоће да падну на земљу. Између снежних облака пловно је месец. Небо је било свечано живо као да се измицало на више. На земљи је владао мир који улива страх. Нигде звука у тој чудној светлости пуној ледене лепоте. Каода никога живога нема у тој благој вароши. Снежне залеђене искре су одбијале месечеву светлост, као да свитци умирући у снегу последњи пут подижу своја сјајна крилца. Електричне лампе гореле су неком мртвом никоме непотребном светлошћу. Све је било под снегом, под белом кором тврдог леденога снега. Само неке плавичасте слике које су се повлачиле испод високих кућа лепршале су се у тој светлој белој ноћи пуној тајне. Као да је дошао час кад је време у свом току стало.

— Како је лепа слика Београда — рече Олга, само да прекине ту тишину која поче да је плаши.

— Да, — рече Зора — лепа као мртва девојка под невестинским велом. Ах, где ћу ја да побегнем, где ћу да побегнем?

— Хајде, молим те, у собу, хоћеш да озебеш. Господин је имао право: ја не умем да те чувам.

Она је ухвати за руку и уведе у собу. У пећи је пуцкао пањ и ватрене шаре играле су весело по маломе дивану. Постеља се чинила примамљивом. Олга, као да се журила да нешто предухитри, уплашена Зориним узбуђењем, помагала јој је да се брзо свуче. Чинило јој се кад легну да онда има да дође сан и мир. И легле су. Олга се дивила Зориној новој скромној и несвесној лепоти. Злато њене косе расуло се по белом јастуку, а израз њенога лица био је тужан као у детета пред смрт. И Олга се брзо зави у покривач и рече:

— Доцкан је већ, хајде да спавамо.

— Теби се спава?

— Не, већ ти си уморна. Шкодиће ти мој долазак.

— Нисам уморна.

Оне су лежале у два кревета који су били један до другог и биле су окренуте једна другој. Олга се после сећала како је имала несвесну жељу да се окрене на другу страну, или бар да склони очи, да се претвара да спава, а није смела. Зора је непрестано гледала у Олгу, а њу је све више хватао страх од тога погледа. Лепа, гола, дугачка, танка рука Зорина изиђе из покривача, ухвати брзо Олгину руку и стеже је. То је било као нешто само за себе и Олга се и од тога уплаши, а док је хладна рука стезала њену руку Зорине очи су је непрестано гледале као да нешто питају.

— Смири се, немој ништа ди мислиш — замоли Олга уплашено.

— А је ли, зашто он мене више не воли? Кажи зашто он мене не воли? — упита она шапатам.

Кроз Олгу прође ужас. И она познаде оно од чега се непрестано бојала, а што је предосе-

тила чим је видела своју пријатељицу. Она као хипнотисана поче да муца:

— Можда он није крив, можда му се нешто десило, можда је и он несрећан, можда те воли...

А очи никако није могла да откине од њених. Лепе Зорине очи су се избечиле, лице побледело, а уста поплавела. Она је тако била страшна као да умире од отрова. И непрестано је понављала:

— Зашто он мене више не воли?

Да, зашто? — питала се и јадна млада девојка која досад није знала шта је живот и шта је љубав. Руке Зорине почеше да очајнички стежу њене и отворене очи да моле и плаве усне да шапћу:

— Кажи да ме воли! Је ли да ме воли?

— Воли те, воли — говорила је Олга којој се чинило да и њу разум напушта. Она примети да се толико тресе да отскаче од постеље. У свему томе ужасу њу забави то опажање. Мисли су ишле страховито брзо: она помисли да ће и то ваљати брату написати између осталог и помисли да јој неће веровати, кад му каже да је отскакала од постеље и поново падала као лопта кад се ситно њоме бије дланом у зид. Све то опажајући узред, она је пратила оно главно, а плаве очи су засијале и модре усне су се смешиле и Зора је говорила:

Је ли да ме воли? И ти кажеш да ме воли. Зашто би престао без икаквога разлога тако брзо да ме воли? Видиш, ја нисам никад сасвим поверовала да ме не воли. То је немогућно. Воли ме, је ли? Кажи!

Олга је нешто лагала. Не, није ни лагала, Она је осећала да и она постаје као Зора и чинило јој се да говори истину. После се чудила откуда су јој дошле неке речи како се брат уплашио за њу, како мисли да је он није достојан, како је уверен да је боље да остане код господина који је јачи и бољи од њега и који је тако много воли.

— Али ја волим само њега, како то не разумете!

— Слушај, Олга, ниши му да дође; хоћу да дође.

— Добро, сутра ћу му писати.

— Хоће ли да дође? Кад ће да дође? Кажи.

— Ја ћу му тако писати да ће одмах чим добије писмо доћи.

Сад је и Олга у то тврдо веровала.

— А кад, кад ће доћи? — наваљивала је Зора.

— Не знам, кроз који дан.

— То је дуго. Кажи сутра, сутра нека дође.

— Добро, сутра, само се умири.

Умири се, а она је умирала од немира. Гледала је како се лудило развија и расте и хтела је да виче, да јауче, да зове у помоћ, а није смела и није знала зашто није смела, чега се бојала.

— Је ли, Олга, а кад је то »сутра«? Сутра ће он доћи — говорила је у екстази. — Кад је сутра? Кажи!

— О, Боже, па док спавамо, одмах је сутра. Зоро, молим те пусти ме да зовем господина.

— А зашто?

— Па теби је зло.

— Није, није, сасвим ми је добро. Само треба што пре да дође сутра. Кад спавамо. Хајде да спавамо. Дај ми прашак.

Олга скочи. Мучила се да се обуче; није могла да закопча хаљину, прсти је нису слушали.

— Куда ћеш, Олга?

— Да зовем господина. Мени је зло.

— Шта ти је?

Она не одговори. Навуче само капут и излете у салу која је била осветљена, удари се у велико покретно огледало и врисну уплашивши се од саме себе. Из кабинета изиђе господин. Он није ни легао. Радио је, а можда и чекао тако нешто. Али кад виде Олгу, он се уплаши.

— Шта је, вама је зло?

— Ах, не мени, него Зора... она умире, или хоће да полуди.

Он се осмехну благо:

— Не бојте се, то је наступ. Дакле, опет. Хајде да јој дамо прашак. Знам, тражи њега — рече, кад га Олга престрашено погледа. Треба јој само повлађивати. Прашак ће је успавати. А ви сте се тако уплашили. Умирите се. Тога сам се и бојао због вас, али сам се понадао да ће мимоићи. Данас је све било врло добро.

Олга је плакала, гласно јецајући и нервозно се трзајући, свесна да треба да се умири и немоћна да спроведе своју вољу.

— Не бојте се — рече јој господин — или идите у мој кабинет, спавајте на дивану, а сутра ћу вас рано одвести вашој тетки. Или ако хоћете сад, чим она заспи, узећу вам кола.

Олга зајеца јаче. Он је не разуме, он мисли она се боји, он хоће да је пошље кући. Она скупи сву снагу своје воље и рече:

— Не плашим се ја због себе; ја сам несрећна због ње и због вас! Ја нећу кући. Хоћу да је негујем, хоћу да вам помогнем. Али ово је страшно, страшно.

Он јој рече неколико благих речи да ипак треба да легне и да се одмори у другој соби. Она тек тада савлада свој страх и рече одлучно да ће ноћас остати крај Зоре и замоли га да он само дође који пут да их обиђе. Он је сипао прашак у млеко, а Зора их је обоје гледала зачуђено.

— Ђорђе, зашто плаче Олга?

— Она мисли теби је зло, ти си болесна, па зато плаче.

— Не, нисам болесна. Само... Је ли, а кад је сутра?

— Спавај, па кад се пробудиш, онда је сутра.

— Дај ми прашак.

Он јој даде чашу с млеком у коме је био растворен прашак. Она попи, леже, поћута један минут, па скочи.

— Ђорђе немој да закључаш капију.

— Добро, нећу, спавај ти.

Она склопи очи, па се одмах трже и поче да ослушкује.

— Ни врата на кући немој закључавати.

— Нећу, спавај ти без бриге.

— Треба да спавам, дај ми прашак.

— Па дао сам ти већ један.

— Ниси, ниси, ето не могу да заспим! ти не даш да дође сутра!

Он даде знак Олги.

— Не мари, даћу јој два; наступ је јак.

Олга насу млека из велике чаше у малу и пружи господину. Он сасу прашак у чашу и напоји болесницу. Она устаде. Пође ка вратима. Они се погледаше — разумели су.

— Ја падам, доле, доле, у море... Хоћу да спавам. Ах, сутра... — и метнувши главу на његове груди она рече: — Ох, Ђорђе, како ми је тешко!

— Шта ти је, душо? Кажи, биће ти лакше.

— Сутра... Не, ти то не волиш, то није добро, ја нисам добра. Дај ми прашак.

Он јој даде чашу млека без прашка. Она је пила склапајући очи и онда понова клону. Олга се гушила, гледајући јад. Златна глава лежала је на грудима тога јаког озбиљнога човека и његова црна брада која је почињала да седи мешала се са плавом њеном косом. Олга је мислила о томе како је њен брат бедан дечко према овоме човеку, а њена јадна пријатељица јој се чинила несвесна грешница коју је сустигла најужаснија казна. Она се непрестано осећала кривом пред господином, јер је свему томе болу био узрок њен брат.

Зора заспа и муж је спусти у постељу. Олга, обучена, леже поред ње и трзала се на сваки њен покрет. Господин је с времена на време долазио, метао дрва у пећ и одлазио у своју собу да ради. Олги се учини да тај човек може живети а да никако не спава. И она појми да би њена пријатељица зацело умрла поред ње, или поред њеног брата, поред свакога другога; само је он умео да је сачува, само ће он умети да је излечи. И Олга

се молила Богу да Зора заборави њенога рђавога брата и да заволи свога доброга мужа.

Свану се најзад. Око осам часова Зора устаде бледа, али сасвим мирна. Олга позва господина, јер се бојала шта ће сад бити.

— Јеси ли мало спавала? — упита је муж.

— Све сам спавала, добро сам спавала — одговори она детињим гласом.

Олга погледа господина и уздахну дубоко. Дакле, свршено је; она ништа није знала о ономе што је било ноћас. Дадоше јој чашу топлог млека и одведоше је у гостинску собу, Покушала је да везе, али одмах рече:

— Не могу, морам да легнем. У глави ми се мути.

На широкоме дивану јој наместише постељу и она леже и опет заспа.

Господин упита Олгу хоће ли кући, а она га стаде молити тако усрдно да је не тера, да она никако не мисли кући, већ да хоће да остане увек ту да негује Зору. Он се осмехну и она виде да ју је разумео.

— Ви ћете ми бити од велике помоћи, али се бојим и за ваше живце.

— О, ја сам тако јака, видећете. Ово је ноћас било страшно изненађење.

Он се опет благо осмехну и њој се учини да ју је прошао умор и да јој је Бог дао неко лепо обећање.

Доктору није било по вољи »шта су они учинили«, и бојао се да се болест кад се већ повратила не заврши рђаво. Потребна је савршена нега, само нега је може одржати. А то је имала. И Олга и господин су напротив имали једно осећање олакшања и једну веру у себе. Заједнички они су желели једно исто.

По читаве дане је Олга седела код болеснице и хладила јој главу. Њен муж је сад био много спокојнији. Кад је ишао послом, Зора није остала једна сама. Верни чувар била је та добра Олга која

му је желела из свег срца оно што је он желео и надам се у оно у шта се он није смео надати.

Наступи су се већ неколико пута поновили, а Олга је одмах после првога казала да она не сме више остајати ноћу сама са Зором. Понекад би тако до поноћи остајали у гостинској соби; Зора у несвести на дивану, Олга поред ње, а господин за столом у послу. Олга се чудила како тај човек може дз ради и да чита и у исто време да боље него ико на свету испуњава своје дужности око болеснице. Она није могла узети књигу, нити разумети шта у њој пише. Радила би какав механички рад и гледала непрестано у своју пријатељицу, стрепећи од свакога њеног покрета. Кад би пошао да спава, он би је пренео лаку као дете у спаваћу собу. Онда је Олга била сигурна и онда једино одморила би се и она у сну пуном наде.

Тако су пролазили дани пуни брижљиве неге и меланхолије. Зора би понекад у несвести ширила руке и мицала уснама. Олга би чула како јој куца срце и хватала се руком да га умири и пре-страшено би погледала да ли господин види.

Једном су се изненадили. Болесница је имала на лицу израз таквога блаженства, такве екстазе, а лежала је мирно са полуотвореним очима, да се Олги учинило да се десило какво чудо: да ће она одједном оздравити, или да ће сад отворити очи и рећи господину да га воли. Он је стојао више ње и посматрао је узбуђен и зачуђен. Њене се усне макоше, и она шапну:

— Дивно... моје очи и море... море, ах, ти си велики. — Она се смешила, дивећи се нечему што је њена запаљена машта видела.

Олга је разумела и побледе кад се и он сети и рече:

— А, она сања да онај неваљалац слика.

Он се трже и погледа Олгу. Она је стојала бледа и крила је очи. Стидела се. Јер тај неваљалац је њен брат.

— Опростите — рече Ђорђе озбиљно и срдечно — ви и ја смо кажњени иако нисмо ништа скривили.

— Ви нисте, а ја јесам.

— Ви? Не разумем.

— Зашто вас онда нисам звала да дођете, да је одведете.

— Јесте ли то желели?

— Не, није ми ни на ум падало, јер ја нисам знала зашто ми је тешко.

— Ви целу ствар нисте разумели?

— О, не, ја сам гледала и нисам видела. Али ви, господине, зар ви нисте посумњали?

— Јесам.

— Па што нисте дошли?

— Нисам хтео. Убеђивао сам себе да је жена слободан човек и да се осећањима не може заповедати.

Олга је ћутала. После једне дуже паузе он поче понова:

— Ја сам хтео да вас молим да пишете вашем брату.

— Шта? Да дође?

— Да. Без обзира на мене. Њу само треба спасти.

— Ох, писала сам, одмах онога јутра после оне страшне ноћи, описала сам му све до ситнице и молила га да дође ако је макар мало још поштен човек.

— Па шта је одговорио?

— Није одговорио.

Ћутање. Човек устаде и промени болесници облогу. Олга је видела да се савлађивао да не каже ништа рђаво. Затим јој опет приђе и показујући ону која је ту лежала бледа са затвореним очима и белим склопљеним уснама исприча тихо Олги, као да се некоме изјада, како га је у бунилу толико пута молила да му пише и да га зове и говорила да ће умрети без њега.

— Дакле, — заврши он — кад вама није одговорио, надам се да ће мени одговорити и одлучио сам да му пишем, мада ми је то врло тешко.

Сутрадан, он чак даде Олги то писмо да прочита.

»Господине, пошто више не мислим на себе, могу да вам пишем без гњева. Жена коју сте узели мени, умире од љубави према вама. Не пишем вам да вас осуђујем, већ да вам кажем да још можете поправити своју погрешку. Љубав има само два пута: један води браку, а други греху. Да она не би умрла, ја сам учинио све што сам могао. Да би она била срећна, ја пристајем да останем сам. Развод ће се свршити без шума. Али пре свега мени треба да знам ко сте ви. Да она може оздравити потребно је да дођете ви што пре. Ми не можемо бити пријатељи, али ја ћу тада имати боље мишљење ● вама.«

На то писмо је дошао одговор:

»Поштовани господине, жао ми је што је све то тако рђаво испало. Признајем да сам био слаб, али друкчије нисам могао. Ја не могу да се женим — то сам увек истицао — пошто сам још ђак. Мени је тешко, али ништа помоћи не могу, нити могу доћи.«

Кад је Олга прочитала ово писмо, она рече тихо:

— Можда је тако боље.

Господин је погледа у очи и мало поцрвене. Они су се разумели и њему је било мило то што она мисли.

Ноћ. Напољу зима, а у соби пуца пањ у пећи.

Тешке завесе спуштене, зелена електрична лампа гори. По читаве сате Зора лежи непомична, по читаве сате Олга седи покрај ње и плете чарапе, посао који је готово била заборавила. По читаве сате седи озбиљан човек за столом и ради, ради енергично и мирно на делу свога народа. Толико се пута Олги чинило да је то све неки сан, нека очарана бајка. И питала се: шта су људски греси

на прагу смрти и лудила? Они су им узроци — долазио јој је одмах одговор чим би погледала у господина.

Само је једно Олгу изненађивало, готово ју је вређало, изгледало јој прозаично код тога тако племенитога и умнога човека. Она и Зора готово ништа нису јеле. Зора је пила само млеко, а Олга се увек неком мишљу задавила пре него што би који залагај прогутала. А господин је међутим јео са задовољством укусна јела која је стара Анка кувала, пио је вина, и после ручка кувао кафе и пушио. Увек је нудио и корео Олгу што готово све одбија, и она му једном, смешећи се, рече:

— Ја се баш увек чудим како ви можете тако с апетитом да једете.

— То је врло потребно — рече он. — Да човек издржи толику борбу потребна му је и физичка снага. Колико месеца ја не живим нормално, првих недеља готово нисам ни спавао, па ја бих досад сасвим посустао да се не храним. Машина мора да се ложи.

Олга се чудила. И пристаде да попије за два прста вина у пола чаше воде, и пристаде да после тога поједе комадић торте које је он увек доносио од посластичара. Тога вечера, кад му Олга бојажљиво изрази своје дивљење како уме да негује Зору, он рече да је то искуство тек доцније стекао, а да је у почетку много грешио. Исприча јој како се био разгњевио што је он лично изгубио срећу, а после кад је видео како је она ломно и слабачко створење, он се покајао. А кад се уверио да је њена погрешка једна заблуда коју ће платити животом, а не неваљалство, онда је заборавио на себе.

— А кад је то почело? — упита Олга шапатом и погледа у Зору која је живела у неким незнаним сновима.

Олги је увек било то чудно и страшно, што њих двоје поред Зоре говоре о Зори, а она ту лежи и ништа не чује, и ништа је се не тиче.

— Почело је онога дана кад сте ви добили оно писмо. Ја сам на подне дошао кући и један сељак донео ми је са пијаце торбу јабука. Сељак је чекао у предсобљу, а ја сам метао јабуке у корпу. Отворих врата од ове собе и рекох Зори да ми донесе пет динара. Како није то учинила док сам ја преместио јабуке и човеку који је журио предао торбу, уђох у собу и рекох:

— Пет динара, молим те, из мога стола. Она се окрете и видех јој лице тако надувено и црвено и тако страшно и ружно да умало не вриснух. А она се обазирала и гледала час у клавир, час у прозор и онда ми шапну:

— Пет динара, шта је то пет динара?

За трен ока нађох новац, дадох сељаку, закључах за њим врата да нико несме ући и видети моју несрећу па дотрчах њој, зграбих је за руке и у очајном саучешћу јаукнух:

— Зоро, шта ти је, несрећна Зоро?

— Он ме више не воли. Зашто ме он више не воли? шапутала је она.

— Ко ти каже да те не воли?

— Ето... има писмо.

Нађох оно писмо и појмих све. Приђох јој, почех да јој говорим да треба да га заборави, а она ме је гледала разрогаченим очима.

— Шта ти то говориш? Али ја њега ипак волим. Зашто је Олги писао, зашто није мени? Кукавица. Али ја њега ипак волим.

Ја сам плакао. То је било први пут што је видеела.

— Што плачеш? — упита сломљеним гласом.

— Жалим тебе — рекох ја.

Тада зајеца и она и викну очајно:

— Ја хоћу да умрем, али ја нећу да полудим. Мене је страх. Ђорђе, Ђорђе, спаси ме, не дај да полудим.

Ја је узех за руке, а она ме загрли као да се дави и поче да говори речи без смисла.

Тада, у томе тренутку безумља, родила се моја нада: да је спасем.

— Животу и себи — додаде Олга тихо.

— Да, тако сам мислио у почетку, али је све тако тешко да некад сумњам, а некад не верујем.

— А ја верујем — рече Олга убедљиво.

— Ви сте мала фантазија — осмехну се он, а Олга се сети оне сцене на мору и то јој се све учини тако ружно и тако страшно далеко. — Осећам се крив што сам вас онога дана онако нељубазно предусрео. Морам вам признати да сам осећао мржњу и према вама све дотле док нисам осетио да вам чиним неправду.

— Мени је било тешко, али ја сам осећала да смо ми то заслужили.

— Видео сам то у вашим очима. Ви врло често своје мисли оћутите, али вам се виде у очима.

Олга обори очи и мало поцрвене. А он је мислио: и Зора је ваљда у његовим очима читала да је воли, а није умела прочитати да ће је тако бедно обманути.

— Кад оздрави — рече Олга, гледајући са љубављу болесницу — ми ћемо јој дати то његово писмо. То је крај, сва су средства исцрпена. Више неће имати ни луде наде. Можда ће добити још један наступ, али ће после оздравити и физички и душевно и морално.

— Мислите? — упита господин.

— Ја сам убеђена. Мислите ли и ви да јој треба дати писмо?

— Да — потврди он.

Тога вечера Олга га упита шта то ради и не би ли можда могла што да му помогне. Он јој објасни и смешећи се рече јој да би јој могао дати један посао ако јој није досадан. Она научи врло лако да држи коректуру свега што је он писао, а њему је остајала само ревизија. Он је био задовољан што је могао више радити, а Олга, познавши у чему се састоји тај његов рад, радовала се што је могла помоћи таквоме човеку.

Зора би се каткад пробудила, затражила воде, покушала да седне, али би је снага издавала и она је понова главом падала на меко узглавље. Њена златна коса се замрсила, њене ватрене усне испуцале су и помодреле, а њено некада детињски свеже ружичасто лице побелело је као цвет од јабуке кад опада. Изгледало је понекада да она само отвори очи да би се уверила је ли Олга још ту и онда, осмехнувши се што се Ђорђе и Олга лепо слажу, падала поново у своје болесне снове, у којима јој је било допуштено да воли свога сликара.

Мало помало ипак се осети бољитак. Прво је питала Олгу иде ли у школу, брижна да она због ње не дангуби. И кад јој Олга рече да је семестрални распуст она се обрадова:

— И нећеш никако ићи кући?

— Нећу ако ме не отераш — смешила се Олга.

— Ђорђе, — обраћала се Зора мужу — је ли и теби мало боље откад је Олга ту?

Он се нагао над њу и говорио јој колико му она помаже. А болесничине би се очи засјале у некоме триумфу.

Најзад поче мало да устаје и да ради. Нашла би белогла конда и почела би да плете чипке.

— Зашто и ти, Олга, не радиш? Хоћеш ли да ти почнем? — говорила је слабачким гласом.

— Хоћу, само немој нешто тешко — смешила се Олга.

— А ја баш волим тешко, да не могу да мислим друго.

И она би тражила по фијокама клупчад енглескога конда и почињала Олги рад. И тако би цело пре подне, које није било дугачко, јер су доцкан устајале, провеле у раду. Олга се чувала опасних разговора и често се претварала да је глупа за плетиво и молила Зору да јој покаже. Зору је то занимало. Чак би се који пут и насмејала. Једном покуша да говори о њему, али Олга то врло енергично пресече.

— Зоро, ако говориш о њему, ја ћу да идем више ти нећу доћи. Зашто ја морам да се бојим кад господин није овде.

Зора је уплашено погледа и поче тихо да јеца. А Олга јој је миловала руке и причала јој да је јутрос једна девојчица донела киту висибаве.

У томе је долазио господин готово радостан, одвијао пакетиће у којима је било шунке, ајвара, финих вина и колача. За ручком би их нудио и разговарао са њима као са двома својим ћеркама.

— Је ли, Ђорђе, и ти волиш Олгу? — питала је смешећи се готово детињски радосно Зора.

— Она је моја сестра, — говорио је он баш тако исто као што се говори детету. — Видиш како те лепо заједно чувамо.

Олги је било и тешко и мило. Јер она још није преболела свога брата. Али је једно осећање спокојства и сигурности за Зору имала само кад је господин ту. И она му је поред великог поштовања била још захвална што је отео њену пријатељицу од смрти, и сачувао њенога брата да буде убица. Неки мир као да је силазио у ту кућу откад је Зора почела да се опоравља. И свима као да се понова враћала нада да се још може лепо поживети.

Тај мир брзо се помутио. Олга је прва то опазила. Зори се враћала снага, али јој се враћала и љубав према сликару заједно са снагом и са свешћу. Једнога дана она рече Олги изненада:

— Шта мислиш ти: да ли ја могу за неколико дана путовати?

— Куда? — запрепасти се Олга.

— Свеједно куда, само да побегнем од тога човека чија великодушност ме доводи до очајања.

Олга хтеде да јој пребацује, али се сети да јој треба повлађивати и рече:

— Не, за неколико дана још не можеш никуда, али ако се стрпиш још месец дана, мислим да ћеш бити потпуно здрава, па можеш чинити што хоћеш.

— Ах, како ми је то дуго да чекам.

— Не мислиш да си мало себична?

— А не мислиш ти да је он себичан?

— Не, не мислим.

— А видиш мене је понекад страх од његове доброте: он све повлађује, а увек буде како он хоће. Он не дâ да ја одем од њега. И ти си сад уз њега, и ти њега више волиш него мене.

— Ја њега много поштујем и много сам му захвална што ти је спасао живот, али тебе волим више него икога.

— Олга, ти си златна, ти си слатка. Ходи овамо.

Олга је погледа и зачуди се. Она ју је гледала тако продирући, са тако много љубави, да се Олга разнежи, приђе јој и загрли је. Тада Зора покри њене очи руком и поче да јој љуби усне тако страсно да Олга врисну. Затим поче горко да плаче.

— Олга, опрости, али га волим, хоћу да умрем за њим. Зашто ми спасавате живот кад ми не дате њега?

Олга рече да она њега мрзи што је унесрећно њих све троје. За мене је смртна увреда да преко мојих усана њега љубиш. Не, ја не личим на њега, и ако ти је стало до моје љубави, немој пожелети да се овако што понови. Јер ја се бојим да ћу и тебе престати волети.

Но она се сама уплаши од својих речи, прекоре себе да не уме да се понаша са болесницом и да ће изазвати нови наступ, те је обасу нежностама, умири је и помири се са њом, убедивши је да од свију њу највише воли.

Једнога дана нестане Олге. Отишла је у школу и више није дошла. Зора се страшно узнемири и не хтеде мужу да повери чега се све бојала. Муж јој објасни да је Олга изненада отишла кући, јер им је неки даљи рођак умро, па ју је мајка звала. Тако се он известио код Олгине тетке, а то исто је било и у краткome писму које је Олга пред

полазак оставила У ствари је било овако: умро им је старалац који им је био далеки рођак и Олги су од куће јавили да је брат морао доћи да уреди питање наследства, па је и она журно отишла да покуша последње средство.

Било је рано пролеће кад је стигла кући. После непрестаног седења у топлој соби покрај болеснице ово пролеће, ово увек исто буђење природе, дође јој као нешто ново, као нешто свеже што је и њу хтело да пробуди и освежи и обнови. Чиме? Баш оним што је било старо.

Надошла река дочека је старим шумом и она за њу осети стару љубав. Тополе и врбе су мирисале на младу наду и на детињску веру. Једна драга успомена разбуди се у њој и зададе јој бол. Зашто? Зато што такав дан не може више да се понови, зато што она више нема брата. Ко зна? Зар није дошла да покуша?

Чим се поразговарала са мајком оде у башту. Љубичице је дочекаше мирисом који каода јој исказиваше симпатију пуну туге, као неко саучешће. Ево белог и ружичастог зумбула који је свакога Великога Петка носила у цркву. Сваке године у исто време он би дошао на свет да проживи један кратак век и да га опет нестане. Па зар није тако и са човеком на овој земљи? — помисли она која је до скоро веровала у бесмртност душе. Откад је одрасла није много волела зумбул, док је љубичицу увек волела. Осмехну се на своју мисао да љубичица има бесмртну душу.

Уђе у ходник који је чинила чардаклија орезаних лоза и он је одведе у зелени цветни гај њенога детињства. Сети се зрелих гроздова и својих ошишаних витица и играња »жмурке« и од ораја црних руку њених и њенога брата које су прали трљајући их о ћерамиду сушнице што се сакрива у зеленилу у дну баште. Њој паде на ум како је био блед малочас кад га је видеела и хладно се

са њим поздравила. Би јој нешто жао, њега или себе, не запита се, већ зађе даље у башту.

Са свих страна јавише се неки стари познаници и она осети да је за све те ствари везана јаким везама и паде у неку малаксалост и зајеле да остане ту да се мало одмори. Али је одмах трже помисао на Зору и на њенога мужа и на све патње којима је узрок њен брат. »Тамо, тамо је моје место« — помисли и покуша једним замахом воље да покида све те конце који су је везивали за место рођења. Ах, осети потрес из дубине душе и схвати да су ти конци жиле на корену њенога живота који је ту изникао и на томе се тлу отхранио.

Јеле су горко мирисале и дувао је ветар који ју је познао и поздрављао. Њена највећа и најлепша љубав којом је волела брата као да јаукну у њеном срцу за нечим што је пропало, — или није сасвим пропало. Ствари су јој сувише успомена будиле, а успомене сувише бола задавале и као повлачиле је некуда у слабост. Не, није она више од оних слабих! Она затвори очи пред сликама детињства и прве младости, запуши уши да не чује хорова њихових песама и уђе у кућу. Али успомене су живеле свуда и оне навалише на њу као пчеле на први цвет, или на последњи цвет.

За вечером је непрестано гледала свога брата. Није могла да откине очи са његовога лица. Он је можда мислио да она то навалице чини, да га мучи, али не, она га је гледала као да хоће да га позна, па не може да га позна. Чинио јој се исти као и пре, а то јој је било непојмљиво. Он је сакрио од других, а њој је показао да му је непријатно што је дошла. Њој се учинило чак да се он боји разговора са њом. Или је то био само њен страх? Чекала је тренутак. И кад он одмах после вечере пође у своју собу, пође и она за њим. Задржа врата пре него што их је он затворио. Он начини израз као да се покорава судби и неизбежној непријатности.

— Имам да се разговарам с тобом — рече она озбиљно.

— Видим — одговори он подругљиво.

— Јеси ли добио моје писмо?

— Па ти си га препоручила — рече он, смећећи се.

— Остави тај шаљиви, лажни тон, — проговори она некако и јетко и заповеднички — није му овде место.

Он се намршти.

— Овде је место сузама, је ли?

— Да, сузама, или ако је то »женски«, онда кајању без суза, а нарочито поправљању онога што се још може поправити. Зашто ниси дошао?

— Ти си луда. Шта ви хоћете од мене?

— Да је спасеш од смрти.

— Не, ви хоћете да се оженим њоме. Ко ме сам ја то обећао? Питај њу, она зна да јој ништа нисам обећао; напротив, увек сам истицао...

— Али она умире, чујеш ли! Она не уме више да мисли. Она очајава што је више не волиш и не верује да је више не волиш. Она хоће да те види, осећа да ће једино тада разумети ово што сад не разуме и што је доводи до лудила. Ти си дужан да је спасеш, јер ако она умре, ти ћеш бити убица. Пођи сутра самном.

— Не.

— Мишо, тако ти нашега детињства!

— Остави се заклињања. Да идем у туђу кућу, да будем магарац пред тим човеком који изиграва племенитост — хвала лепо. Сад она жели само да ме види, а после бисте захтевали од мене и да се венчам. Та сам ми је њен муж писао да жели да ме ожени својом женом.

— Па ти си је тако много волео. Зар је то већ прошло? Зар си ти тако рђав човек?

— Волео сам је, али сам јој казао да јој ништа не могу дати до кратко време љубави и одушевљења. Увек сам истицао да нећу да се женим, да хоћу да сам слободан, јер сам пре свега умет-

ник. Она је све то онда разумела, а сад се ту пренемаже. Доктори, лекови, муж, сузе, умирање, ах све је то тако досадно и одвратно.

— Али ти си је гурнуо у такав положај. Она је била мирна и поносите, а сад...

— Она се понашала слободно и смело као мени равна. Правила се великодушна, хтела је да поклања своју лепоту, а сад плаче и иште оно што јој нисам обећао.

— Није у питању шта си обећао, већ шта си дужан да учиниш. Мишо, знаш како се пред њима стидим за тебе и како патим због тога? Та ти си мој једини брат. Господин је тако добар, он је тако много препатио и сад жели само њу да спасе од смрти, а спас је сигуран само ако ти дођеш.

— Ти си досадна. Да идем да лечим туђу жену, да је растављам од мужа, да правим бруку и да се оженим њоме, да се вежем за цео живот, сад кад ми је омрзнула због те њене глупе сентименталности. Замисли и то шта би казала мајка, сестре, зетови?

— Имаш ли ти савести и шта ти она каже?

— Једном ћеш друкчије мислити кад постанеш зрелија и паметнија. Ви сте сви троје полудели.

— Али смо остали поштени људи.

— А можда тај човек хоће да је се отараси, па намеће мени своју жену? Можда мисли да сам наиван и млад као ти.

— О!.. — јекну Олга, ломећи руке.

У њеној је души беснела бура и она је са страхом гледала у тога човека који је био њен брат. Учини последњи напор и рече:

— Мишо, слушај, размисли. Убио си једном човеку срећу и гурнуо си једну жену у пропаст. Добро, не мораш се оженити кад ти је то тако мрско. Али њу треба спасти. Дођи, утеши је, док оздрави. Она не тражи, она неће да се уда за тебе; она жели само да оде од мужа и да буде близу тебе.

Њој се учини да се он колеба. Не, он се колебао тренутак да ли ће да је за срце уједе. Неки демонски осмех сину у његовим очима.

— Шта и ти напредујеш? Да ми буде љубазница, је ли? Видиш, она је била искусна жена, кокетовала је самном, мамила ме, али она није добра за љубазницу; сувише је хладна...

Олга врисну:

— Ти си подлац!.. — и потрча из собе, али посрте и удари се о клавир из кога јекнуше болни звуци.

Његове очи плануше мржњом, хтеде нешто да викне, али се савлада и подругљива маска му покри бледо лице и он рече саркастично и готово љубазно:

— Није требало да се мешаш у оно што не разумеш. Ти си тако млада, то није за тебе. Али доста је било сцена, ја то страшно мрзим. Ја сам подлац, а ти иди твоме племенитом господину и обожаваној госпођи и старај се да их утешиш. Боже, како си млада!...

Она посрћући изиђе. Оде у своју собу и питала се да ли не сања. Њој се чинило да је својим речима убила свога брата. Он је то заслужио и она се није кајала, али је све то било страховито. И она се зачуди да досад још није била престала да воли свога брата. Он јој је раздирао срце, као да је неко чупао корење и жиле њенога живота. Најзад се сажали на саму себе и заплака, горко јецајући, као дете.

Преседела је још један дан, па онда отпутова изговарајући се пред мајком да мора у школу. Са братом се више није разговарала, али га увек без престанка гледала кад би био за столом или у истој соби. Он је гледао да јој је што мање пред очима. Кад се опраштала са мајком, рече јој она:

— Заборавила си да се опростиш с Мишом.

— Нисам — одговори Олга сасвим мирно — поздравили смо се ми и опростили лепо.

И она оде у Београд.

Зора је дочека са таквом радошћу и таквом нежношћу да је то доста утеши. Зора није ни слутила да се је она видела са братом. Господину рече да јој је покушај пропао, да ју је брат одмах у почетку увредио и да му није могла ни казати све што је хтела, Ма како да је била захвална господину и готово поносита што јој он поклања поверење и њене поступке одобрава као поступке паметнога и честитотога човека и ма колико осећала задовољства од његове искрености, овога пута је сакрила истину, то јест прећутала што јој је рекао брат. Али је чврсто била одлучила да све до ситнице исприча Зори чим буде толико јака да може чути.

— Па то значи да сте се ви разишли са вашим братом? — рече Зорин муж.

— Сасвим — одговори Олга — Њега имамо да изоставимо, па да се окренемо њој.

И удвојише вољу и снагу да је излече. И напоследку кад је гранао топло пролећно сунце, земља замирисала цвећем и шумом одјекнула тичија песма, поче и њој да се враћа снага и живот. Полагано је оздрављала. Али је још непрестано страховала да не дође ко од туђих људи, то јест од оних познаника и познаница који су се пре њене болести сматрали њиховим пријатељима. Она би се узнемирила само кад би чула куцање у предсобљу и одмах би побегла у најдаљу собу. Олга је улазила као у своју кућу без куцања. Својим меким гласом викнула би полако да Зора у првој соби чује:

— Ја сам. Могу ли да уђем?

И Зора би јој само потрчала на сусрет. И очи би јој светлеле од радости, и лице сад руменило, сад бледило, као да се непрестано сећа нечега ужаснога и као да се нечега непрестано стиди. Олга је из школе долазила Зори. Много пута је и спавала код ње, тако да је њена тетка постала љубоморна на ту болесну госпођу. Олга се смешила. Била је задовољна што господин није љубоморан. Можда би

он то ипак мало био да није јасно видео да је Олга својом душом за њега и да се нада у оно што он само жели готово без наде.

Једнога дана случајно су били сви троје у предсобљу. Одједном изненада упаде у кућу један господин приличан лармаџија. Зора се страшно уплашила. Њен муж и Олга се уплашише за њу. Видели су како је нагло побледела, па онда одмах сва поцрвенела. Гост је видео само руменило и клањајући се рече:

— Мило ми је што сам видео и госпођу. Врло добро изгледате. Потпуно сте се опоравили.

Зора ништа не одговори, само опет побледе. Њен муж журно уведе тога букача у свој кабинет, а Олга оде са Зором у другу собу.

Тада је Олга појмила Зору. Она се бојала и стидела туђих људи. Њена заблуда, њена несрећа да воли тога човека који ту љубав не заслужује изгледала јој је понижење које је могла поднети једино пред Олгом и донекле пред мужем који су је обоје могли разумети и волети је и после тога. Туђи људи можда ништа о томе не знају, али само ако је виде, они ће морати све то прочитати у њеним очима. Бојала се да је ко не погледа у очи, да је штогод не запита, јер није знала како би се у томе случају понашала. Њен муж је налазио да је то још једина нелогичност, последњи остатак болести који се повлачио од оних бунила и полубезумља. Олга није ништа говорила, али је она сад била убеђена да је то Зорина морална особина и да друкчије не би могло ни бити. Али кад оздрави физички биће јача и душевно. И то двоје њених најбољих пријатеља удружише вољу да је до краја излече.

Кад је пролеће освојило, они би је намолили да је рано после подне одвезу у Топчидер. Тамо не би било никога, само се пролеће, као несташно дете, крило и истрчавало из свакога цбуна. Величина шумске тишине би их обузимала и они би, седећи на клупи, говорили тихо, као да се растају

с неким злом, као да се боје да се не покаје и не врати. Зора би се својим зачуђеним и уплашеним очима, као дете које је преживело најстрашнију бајку, обазирала око себе, као да пита је ли то све био само сан, старала се немоћно да задржи уздахе и савлада тугу и онда би одједном брзнула у плач. Они би је тешили, а она их молила да јој опросте. Олга би се тада бојала да погледа господина у очи, јер су они обоје разумели да их она моли да јој опросте што не може да заборави њега, што не може да га не воли.

После нежнога пролећа које јој је повратило снагу настаде лето које је претило да јој врати главобољу и несаницу. Доктори су саветовали да иде негде у шуму, или још боље у шуму крај мора. Кад јој обећаше да ће тада сасвим оздравити, она пристаде и рече мужу:

— Куда хоћеш, само не на море.

Њему је то било пријатно. Он се одлучи за Швајцарску, узео одсуство, и поче да се спрема на пут.

Случајно баш тих дана Олга доби грозницу због које два дана није била код Зоре. Зора, не рекавши ништа мужу, спреми се трећег дана, уви се у густ вео и дође сама Олги. Олга се необично изненади и обрадова. То је био врло добар знак и њена је радост била већа кад је помислила на господиново изненађење и његову радост. Али радост брзо пређе у страх. Зора одмах после првих питања и пољубаца поче да разгледа собу. На зиду су биле две његове слике. Зора се загледа у њих и рече после дуге паузе болно и убеђено:

— Ипак ти кажем да у њему има нешто што вреди.

Олга је ћутала.

— Знаш ли онај бршљан... тамо на мору... што се обавио око оне воћке и угушио је? И тужан је, не што је њу угушио, већ што је сам од себе тужан, мрачан, горак, отрован. Зар је бршљан крив, и зар је он крив што је такав? И зар сам ја

крива што га за тај његов бол и за тај његов отров волим... ја угушена, осушена воћка...

Олга је гледала доле и ћутала. После онога разговора с братом она је изгубила сваку веру и наду у њега, и сваку симпатију. Није смела да погледа у очи Зору, да ова не би прочитала у њеним очима оно што је било у њеној души. А у души је било непоколебљиво жалосно убеђење да њен брат није никакав човек и да њена пријатељица не може да се помири са својом заблудом, ни с мишљу да је волела никаквог човека и да због тога поред свега хоће да му припише неке тајанствене, добре, или бар дубоке, особине.

— Ти ћутиш? Кажи.

— Да, он има талента — рече Олга полагано.

— И више ништа?

— Горе од тога: он нема оно што вреди више него сви таленти — додаде она гласније.

— Луд је сваки који мисли да разуме живот — рече Зора замишљено.

— Али кажи ми како си дошла сама? — упита Олга у очитој намери да промени разговор и погледа је са толико љубави, да се Зора смилова и на себе и на њу.

И настаде разговор о Олгиној грозници и о Зорином путу у Швајцарску. Грозница је прошла, али Олга се није могла придобити да путује с њима.

— Волим да одем тамо где ме нико не познаје, али ће ми бити страшно празно и тешко без тебе.

Олга је доказивала да мора распуст провести код куће, да је мајка сама, стара и да је се много ужелела. Али поред тих разлога Олга је имала још један да не пође с њима: она је имала тврду веру да ће Зора, кад се потпуно опорави и кад све појми, и кад буде сама у туђем свету са господином, заволети њега и тако га наградити за све његове патње и жртве. Она је у то веровала само зато што је желела да тако буде. Али догађаји не теку онако како млада девојка жели, па макар било и

право тако; и чим су се они вратили с пута, она је видела да се преварила и да то што је она желела не да још није дошло, већ да уопште неће ни доћи, да због нечега не може доћи.

Иако је био много паметнији и искуснији од Олге, иако је Зору боље познавао и Зорин муж је с истом надом пошао у Швајцарску. Да се то све догодило некоме другом човеку, он би унапред знао како ће се свршити, али тицало се њега, он је друкчије желео и надао се. Осим тога он се толико напатио, знао је њу благу и нежну, нежнију него пре, а осећао је и неку потребу да буде награђен за све муке и напоре од којих се његова стоичка душа готово разболела.

Само Зора није никад помислила да тако што може бити. Она је намеравала нешто сасвим друго. Још у почетку болести, кад је била раздирана највећим душевним мукама, муж ју је тешио и говорио јој да ће јој, чим оздрави, дати слободу, оставити јој на вољу да оде од њега или да остане, ако хоће развод, развешће се, ако хоће да иде као госпођа Николић, нека иде тако. Он је то говорио да је завара, не и да је превари, јер тада, кад је то обећавао, то је и изгледало најбоље и најприродније. Али он није знао колико се та мисао учврстила у њеној болесној глави. Она је Олги више пута говорила да ће отићи. И мужа је више пута у болести питала да ли је довољно оздравила да може путовати.

Та идеја се у њеној болесној глави свезала с другом идејом. Још кад се растала са сликарем, она је маштала слатке маште како ће отићи од мужа, отпутовати у Париз, узети стан ни сувише близу, ни сувише далеко од њега, наћи неки посао, радити у слободи, а њему рећи: — Ја нећу да ти сметам у твојој уметности, нећу ничим да те везујем, ни обавезујем, само ти кажем: ја сам ту и ја сам твоја; кад хоћеш да се одмориш од посла, кад ти затреба моја љубав, дођи, она те чека увек ватрена и нежна. Допније сећање на те нежне мисли

уједало је као змије, као његово неверство. Али мисао да оде негде далеко у свет није попустила. Сад из другог разлога; њу је свирепо мучила мисао да прима добротинство од мужа кога не може волети онако како треба мужа волети и како он жели да га води. Пре тога поласка у Швајцарску она се противила лекарској наредби, говорила је њему да је сад већ јака и здрава, а он је безусловно захтевао да још овога пута послуша, а после — он се нада да ће бити сасвим здрава — може изразити своју вољу. Она је одговорила бојажљиво:

— Ти знаш да ја желим да идем.

Он је ћутао. Њој се тада учинило да он прима оно што мора бити, али му је жао.

У Швајцарској било јој је лепо у почетку. Природна лепота и нова околина увек утичу на душу, а болесна душа је још осетљивија. Само очајници не осећају природу, — не, и они је осећају. А код ње је очајање већ било прешло. И туга и досада могу се забавити. Начинили су неколико одабраних познанстава и учинили неколико занимљивих шетња по брдима. Изгледало је да се Зора сваког дана помало више оснажује. То је и радовало њенога мужа, али и неку зебњу уронило у његово срце. Сви су са пажњом посматрали младу жену, чак су и стара седа господа гледала с неком зачуђеном симпатијом ту жену која је на своме лицу носила љупкост невинога детета а у изразу свега бића имала нешто дубоко трагично, највећу несрећу женину.

Једнога дана десило се нешто непредвиђено. После једне шетње с малим заиста духовитим друштвом, после једнога дана у коме је било више него обично њенога руменила и њених осмеха, после дана кад је дубоко плавило њених очију пробудило нове наде у срцу њенога мужа, они су се увече враћали у свој хотел. Кад су се пели уз степенице, спази она у ходнику једнога високог витког човека и учини јој се да је то сликар.

Она претрну и снага јој клону на руку која ју је водила. Млади човек прође поред њих. Не, није био он. И руменило се полако превуче преко бледога лица лепе жене. Радост затрепта у срцу њенога мужа, који сликара није познавао и мислио да личи на Олгу. Чим уђоше у свој стан, она клонуло седе на диван. Он јој приђе. Она је била задовољна што онај човек није био сликар. Па ипак је била много узбуђена. Муж је запита:

— Да упалим светлост?

— Не, — одговори она — овако је лепше.

У соби је била полусветлост од дана који још није прошао и од месеца који је рано изишао.

— Ти си уморна — рече јој он.

Она склопи капке у знак потврде. Она је бела као снег. Кад опет отвори очи оне су биле тако светло плаве и тако изразите да се њему учини да хоће да кажу неку жељу, тужну жељу. Две минђуше од опала засветлуцаше као две сузе тих плавих тужних очију и као да још мало осветлише ту болну лепоту.

— Како си дивна! Ох, како би био срећан кад би ме волела!

Она га погледа. Лице му је било пуно искренога бола и неке чисте чежње. Она се лако стресе. Помисли: зашто не могу да га усрећим?

И рече тихо:

— Хтети — то није ништа.

— То је мени засада доста — шапну он нежно, болно.

Она изусти:

— Ја би хтела... али...

Она не доврши, већ спусти главу на његово раме, као што је увек у болести чинила. Он је загрли она се не опираше. Осећала се малаксалом, требало јој је нежности, хтела је и она њему да буде добра. Али кад у њему проговори човек гладан љубави и кад је он обасу ватреним, страсним пољупцима она изгуби свест.

Тада се понова разболела. И тада је он разумео да је свршено са његовом надом и осетио да дужност у браку кад нема љубави није ништа.

То је био последњи нервни наступ. За две недеље она је оздравила. И онда су дошли кући, да се она спреми, па да иде некуда сама.

Падала је киша из прљавога неба и у душу се увлачила сумња да је зла јесен већ почела и да неће више бити румених септембарских и октобарских дана. Зора се спремала за одлазак. Претурала је све ормане и све фијоке, налазила стотину разних стварчица, ситница лично њених које је некада волела и код сваке би се мало задржала и свакој по коју мисао поклонила. Баш зато што их није хтела носити биле су јој милије. Муж јој је саветовао да понесе само што јој је најпотребније, а ако јој штогод затреба, нека му јави, па ће јој послати. Она је пак желела да узме све што јој треба, да после не мора опет да тражи његове услуге. Све крупне, њихове заједничке, ствари имале су да остану. Он је на то пристајао, јер му се чинило да ће се тако мање растати са њом и јер се надао да ће се она ипак некада вратити.

Напољу је падала јесења киша, а она је унутра претурала своју кућу, свој живот, да све то тако обоје, тако интимно остави и да оде некуда у непознат свет. Они су се у последње време разговарали као два драга пријатеља који се због неке зле судбе морају растати. Она се спремала, а стрепела је од неке чудне сумње да неће отићи; он је стрепео од њенога одласка, а није га остављала нада да она може и остати. Раније, док је веровао да сликар може доћи, муж је говорио о разводу; сад је и он желео да она под његовим именом оде, па ако јој доцније затреба слобода, он ће јој радо све учинити. Она је на то пристајала, јер је и њу, као и њега, хватало страх од непознатих људи и од конзисторије. Она је желела

да само једном побегне у свет где никога не познаје; а њен муж јој је говорио да се врати ако јој се у свету не допадне.

Она још није паковала, већ само одабирала. Било је ту лепих радова, започетих за време дуге болести, о којој је она сама имала врло нејасну представу. Било је и ситница којих се апсолутно није сећала, као да их је неко други донео и ту заборавио. У том послу понекад би се осмехнула, а понекад поцрвенела, или, побледевши, загризла своју румену доњу усну и сагла главу, да јој муж не погледа у очи.

Он је био нагнут над неком књигом, радио је, или се упињао да ради, али је често подизао главу, погледао у своју жену, па онда у прозор. Киша и тама изгледале су вечне. Он не издржа, баца књигу и приђе жени.

— И ти баш заиста хоћеш да идеш — он показа руком мокру таму напољу — и није те жао да оставиш све ово, кров, удобност, своју кућу. Зар ти није жао?

— Мислим да ће ми бити жао, после; сад има нешто важније од тога.

— Да што пре одеш... — упита он, и погледом је чекао одговор.

— Да што пре одем — одговори она, али пре тога саже главу, јер јој би мучно од тога погледа.

— Али шта ћеш радити тамо? Јеси ли мислила шта ћеш радити?

— Радићу, ма шта. Тамо ми је лакше радити, него овде. Или ћу ја што учити, или ћу друге чему учити.

— Мучићеш се без икакве потребе.

— Није без потребе.

— Али зашто, зашто? Само да одеш од мене?

— То није само.

— Да можеш тиме добити срећу ја бих разумео и не би ми било криво. Тамо ћеш се мучити, — знам и овде ти не би било лако, али материјалне и телесне незгоде су теже, него душевне.

— Мени су теже душевне. Уосталом хоћу да видим.

— А ако се увериш да сам имао право, хоћеш ли се вратити?

— Не знам... мислим да нећу.

Он је ћутао и пушио. Затим опет поче некако нервозно и узбуђено, што је била реткост код њега, увек сталоженог и по изгледу мирног.

— Хоћу све да ти кажем — то је моја дужност пријатеља. Ти страшно грешиш што одлазиш. Бежати од своје куће да нађеш живот, љубав, срећу, то можда има смисла и кад је грешно; али отићи да тамо животариш бедно као нека изгнаница то не разумем.

— Али тамо ћу имати слободу! — рече она и глас јој одједном задрхта. — Ја сам знала да ми ти нећеш дати да идем. Само си ме завааравао као мало дете...

Она бризну у плач. Он устаде и поче је убеђивати:

— Не, ја те нисам завааравао. Ти можеш отићи, ти треба да имаш воље да одеш и поред овога што ћу ти рећи, ако ти се живот овде чини тежак и немогућан. Само ти не знаш шта те све чека. Живот на страни са мало средстава је тежак. Људи су груби, а твоји су живци истрошени. Како ћу изићи на крај са својом савешћу ја који сам те пустио у свет, ако се понова разболиш и умреш тамо у некој најмљеној собици?

— Па нека умрем. Боље би било да сам још зимус умрла — рече она и глас јој се изгуби у сузама.

— Молим те, немој бити дете — рече он болно и озбиљно. — Ја зато и говорим с тобом што видим да си оздравила и што мислим да можеш схватити моје и дати своје разлоге. Данас ја само саветујем, а ти одлучујеш.

Она га погледа очима мокрим од суза захвално, бојажљиво, па ипак поверљиво. Он настави.

— Ти ниси никуда путовала без мене. Била си увек поштована. Сви су ти се клањали и склањали с пута. А сад хоћеш да идеш у неки нови живот сама, без вере, без наде, без... — он изгуби везу мисли, јер опази како је она прво нагло поцрвенела, па онда нагло побледела, али појмивши, он продужи — не, нисам хтео рећи без љубави, већ без потпоре, без мога окриља под којим си била сачувана од многих злих ствари. Ја нећу никоме ништа говорити, испратићу те на станицу, и нећу допустити ни да ми постављају питања. Али кад ти не дођеш неколико месеца, људи ће погодити истину. И тада, ако кога одавде сусретнеш тамо, тебе ће болети и његов радознао поглед. Но на страну то, али, мада не знам где ћеш живети, знам да ћеш на првом кораку наићи на грубости живота. Како ћеш поднети људску грубост ти, која си навикла на нежност? Зар се не бојиш каквог понижења ти која из поноса остављаш мене? Зашто одлазити у ружну неизвесност кад можеш остати код свога огњишта, које греје у хладне дане, под својим кровом који чува од уличне прљавштине, поред пријатеља који ће увек бити нежан и пазити да те ничим не увреди?

Она поцрвене као жеравица и очајање се појави у њеним лепим плавим очима. И нехотице јекну:

— Ето, од те великодушности, од тога милосрђа, од те доброте ја и хоћу да побегнем. Све је друго лакше поднети.

Она се мало умири. Да ли што је казала оно што ју је мучило, или што се стидела што је казала? Тишим гласом упита:

— Зар ти мислиш да ја могу непрестано да примавам, само да примавам... и кад не могу да дајем?

— Ко тражи од тебе да само примаш? — рече он горко. — Мислиш ли ти да ја не тражим милосрђе кад те молим да останеш? Како ћу ја остати без тебе? Јеси ли мислила кадгод и на мене у

егоизму свога поноса и у жељи за независношћу? Ти хоћеш слободу? Можда да је и мени даш? — осмехну се он болно. — А знаш ли да онај ко пати нема слободе и да онај који учини да други пати, ако је поштен, такође нема слободе? Десет година је блага срећа твојим присуством испуњавала мој живот. Кад ти одеш ја никога нећу пустити да приступи и загледа у тајну моје душе. А бити сам на свету то је страшно. Зар ти не пада на ум да се могу разболети?

— Пиши ми, ја ћу тада доћи да те негујем. Ја ти то дугујем.

— Гле, доћи! Док ти дођеш ја могу умрети. Доћи! А зашто онда одлазиш? Мислиш да ја већ нисам тешко болан и да ми нега сад још није потребна? Ти хоћеш да побегнеш од примања, и хоћеш да дођеш дуг да вратиш кад ја легнем у постељу. Видиш, није лепа твоја гордост. А ти знаш да нико као ти не уме да ми удеси све што ми треба за одмор и за рад.

— О, Боже! — узвикну она као човек који и последњу наду губи. — Али како ми можемо тако непрестано живети једно поред друготога? Не, не, ја не знам шта треба да чиним.

— Не иди у туђ свет, остани код своје куће. Ја знам чега се ти бојиш. Ево ја ти свечано обећавам да никад нећу покушавати да задобијем твоју љубав. Убедио сам се да је то немогућно. Али ти си тако добра домаћица, тако нежна пријатељица. Остани, буди ми сестра. Није још дуго до старости. Преболеће се то, а после ћемо се волети ведро и тихо и бити захвални једно другоме. Остани, да не очајавам мислећи о томе да ли патиш, да ли те је когод увредио, да ли умиреш, не зовући из поноса онога који и понос ево гази да се не би растао од тебе.

— Ах, ја не знам да ли ти тражиш од мене жртву, или ми нудиш жртву.

— А ти, ти би дала жртву, а не би примила жртву? Ја је тражим.

— Не, ти ме вараш, ти због мене желиш да останем. Кажи истину, да бих могла одлучити.

— Ја сам убеђен да је за нас обоје боље да останеш.

— Како ја могу мирно седети крај тебе кад знам да ме ти волиш љубављу коју ти не могу дати. Ја ћу патити и стидети се што ти је не могу дати? Ти ћеш патити и стидећеш се што је желиш и што жељу кријеш. То ће бити крај свога огњишта, под својим кровом, поред музике, у удобности, раскоши и топлоти, у ћутању и у осмесима пакао, пакао претварања. А сваки за се у својој соби осећаће се понижен, преварен, окован и жртва.

— А ти нећеш да будеш жртва?

— Ти знаш да не могу бити потпуна. Зар вреди муке бити упола?

— Вреди — рече он одлучно. — Кажем ти, доћиће старост и донеће мир и спокојство. Чекаш ли ти нешто друго од живота?

— О!... — прекорно узвикну и прекорно га погледа она. — Ја би хтела да дајем, а морам да узимамам.

— Онда да завршимо. Теби треба слобода, мени треба љубав. Жалиш што ми не можеш дати љубав, дај ми место ње слободу. Ако не можеш, онда иди. Ето, решавај!

Настаде неколико тренутака ћутања, у коме се племенитост и себичност не могоше одвојити једна од друге. Дешава се понекад тако у животу да после јаке препирке између двоје људи, у којој је једно друго убеђивало и није могло убедити, настане ћутање, чудно ћутање у коме се довршава препирка на штету убеђења оба противника: као да обе стране ћутке признају непризнато право и примају понешто од разлога које су побијале.

Најзад жена малаксало рече:

— Добро, остаћу.

— Ако мислиш да ће ти бити тешко, боље иди — одговори муж несигурним гласом.

— Не, остаћу — понови она одлучније.

Они се погледаше у очи, за трен само, и као да се нечега уплашише, окретоше брзо главу једно од другога. И онда опет настаде ћутање, дуго ћутање, у коме се већ рађала сумња. И не знајући шта ће, они се загледаше у прозор.

Мутан и мокар септембарски дан бивао је све мрачнији. И није се знало докле ће то тако трајати и да ли ће доћи још који ведар јесењи дан...

ТРЕЋИ ДЕО.

Шест година је прошло откад се Олга објашњавала с братом и откад је, како је мислила, за свагда прекинула с њим. Дугачке и мучне и пуне догађаја су биле те године. И Олга се променила.

Седела је код своје куће, у својој топлој соби крај прозора и гледала у башту. Мислила је о свему и чинило јој се да разуме све.

Напољу је падао снег и засипао полагано црну влажну земљу, голо дрвеће, зелене борове и оголео хладњак, око кога су се као дебеле змије обавијала стабла дивље лозе. Пре три недеље тај је хладњак био румен на јесењем сунцу као да је у пурпур обучен, а сад је ветар улазио кроз отворена врата и снег још није успео да га одене у одећу чистоте. Олги која се пре тако кратког времена заносила његовом лепотом није жалила његову прошлост. Она се радовала што пада снег.

У њеној души била је мирна, мекана, тиха, велика радост која се тако слагала с тим падањем крупнога белог снега: њен брат био је ту близу у другој соби, спавао је, или се одмарао будан, свеједно, само је био ту. Има већ десетину дана како је дошао кући. Био је изнурен и изгледао је болестан.

О, колико га је Олга волела за време тешких година рата, колико се бринула за њега и пребавала себи. Она у ропству осећала се кривом пред њим у изгнанству. На све те невоље није хтела данас да мисли. Она је само осећала да је љубав њена према њему увек постојала и да се негде сакушљала и да га сад воли свом том љубављу и да ће му садашњом нежношћу надокнадити сву ону сурову несестринску хладноћу и презирање.

Како је дошло до тога? Мисао да га може изгубити вратила јој је осећање за њега. Није пла-

кала кад је изгубила слободу из поноса и из мржње према непријатељу, али је у својој соби сама увече крадом плакала што је била тврда према своме брату, што она није умела њему да опрости као што је Зори њен муж опростио. Да му је прилазила као сестра, а не као судија, можда не би могао бити онако свиреп као што је био. »Време све лечи« — осетила је истину тих речи које су је некада онолико увредиле. Она му је, незаборавивши ништа, све опростила. То су сад за њу биле две различите ствари: његови поступци и њена љубав према њему. Прво није смело смањити друго, нити бити услов за величину љубави.

Удесила му је најлепшу собу, украсила прозоре саксијама с најмилијим цвећем и дочекала га с љубављу која се речју није изразила, али која се видела у сваком њеном покрету и која је сијала као сунце у њеним црним очима. Брат се изненадио и жељан куће и домовине много се обрадовао. Он је нашао своју пређашњу Олгу, не, него пређашњу Олгину љубав у другој, не детињски усхићеној, већ паметној, сталоженој, озбиљној сестри.

— Али шта је то с тобом, Олга? — није се могао уздржати, а да је не запита.

— Боже, па радујем се што си дошао. Откад ниси био код куће... код мене — поправи се она.

— Има шест година — казао је он с осмехом.

— Да, шест година, а мени се чини да има много више.

Тако су лако прешли преко оне велике страшне преграде која их је делила. А њихова обрадована мајка се чудила како та учена деца могу понекад говорити детињарије, јер је знала да је свега три године откад није видела свога сина. Родитељи многе ствари не знају. Кад би све знали колико би морали бити узнемиренији и брижнији.

Мајка је већ неколико дана била код удате сестре која је после две ћерчице сад родила сина и од тога тешкога посла који је усрећео њенога мужа осећала се толико слаба, да није могла бити

без *неге* своје мајке. Родитељима се још поклањају физичке и материјалне бриге.

Олга је с братом била сама код куће, и водила с њим бескрајне разговоре, као некада кад је сањала о његовој будућности, као некада дуге, па ипак сасвим друкчије. Било је и сада мисли због којих се с њим није никако могла сложити, али јој је све то сад било споредно. Главно је да је рат свршен, да брат није погинуо ни умро, да је ту, да га она воли, и да он њу воли.

А снег је падао, тихо, меко, неосетно, долазио однекуда из даљине, као њене мисли и успомене. Ево већ су јеле и шимшири добили беле оклопе, кров и праг су на хладњаку обелели, и уске баштене стазе су сад нове, чисте, негажене. У чардаклији се граде неки бели дворци. Она гледа и мисли и подаје се чару тога што гледа и онога што мисли.

Она се чуди својој промени: она више не жели да јој брат иде у Париз, да постаје велики и да стиче славу, већ жели да остане код куће, да буде потпора старој мајци, и он сам да буде на доброј нези. Кад га је упитала за даље студије, он јој је рекао да би било излишно још учити, да је његов таленат сувише узан и да је стигао циљу, да он од предела не може даље и да више и не жели даље.

— Па шта мислиш да чиниш? — упитала га је бојажљиво.

— Да останем код куће, да се мало одморим и опоравим, да се оженим каквом добром девојком и да управљам дедовским имањем да не пропадне. И да сликам пределе кад се уморим и кад се зажелим уметности, као што ти свираш у клавиру пошто си била у кујни, пошто си залила све саксије и наместила све ћилимове.

Да се ожени каквом добром девојком! И он то тако безазлено говори, он који је тако бурно живео, који је већ до пола главе оћелавео, који

кашљуца и већ се у ходу помало грбави, он који је имао ону историју са Зором. Олга сагне главу да га не погледа у очи, да он не прочита те мисли. Која би се девојка удала за њега кад би знала све? Не, тако, него која би девојка одрекла њеноме брату који је богат, који је уметник и у коме има нешто необично? И не нађе ни једну једину од оних које је познавала и које чекају младожењу која би му одрекла. И она још ниже саже главу, као да је притисну терет истине живота. Па ипак све је то споредно; главно је и добро то што она има брата и што је он ту близу.

Олга је гледала како пада снег и он јој је отварао нове видике. Чинило јој се да сад први пут у животу може да гледа и преда се и иза себе. Тај снег што је падао са висине доносио је њеној души нешто што су јој доносили и морски таласи: неке снове, сећање неко, умирење, неко богатство, неке дарове из заборављене прошлости и незнане будућности. Она је волела: шуштање шуме, падање снега, пљуштање кише, хујање ветра, волела је сваки покрет у природи; он јој је нешто казивао, он је био као неки рад, као израз неке воље, — док су је тишина и ћутање плашили као зла слутња, као спремање за нешто што не знамо шта ће бити.

Пре три вечера су се сећали детињства. Оно је било весело и чисто и немирно као ове звезде што падају с неба, витлају се по ваздуху и смирују се на земљи. Она га је потсећала на дан кад је пронашао да има талента и кад га је она једина потпомагала у вери да ће постати велики човек.

— Сећаш ли се како си насликао Животу кочијаша и Злату упрегнуту у таљиге? Било је ту много проклете црне боје, а Злата је била строго бела без сенке. Ја тада нисам знала да се бео коњ може и другим бојама сликати и била сам усхићена.

Затим су ћутали и мислили. Одједном тргоше се обоје.

— Сећаш ли се...? — поче она.

— А сећаш ли се ти...? — рече у исто време он.

Он је прекиде, они се погледаше, она виде да је није прекинуо и рече осмехнувши се:

— Ах, сећам се... онога дана —, је ли? — Кад је била поплава?

— Да. Како смо обоје одједном дошли на ту успомену?

— Али кажи шта је било у томе дану? Није се десило ништа нарочито, па ипак као да се десило нешто необично. Река се разлила далеко преко њива, међе су се пресијевале у томе зеленкасто сјајноме мору, прво је падала лака пролећна киша, ми смо се чамцем возали испод брда и то пола поред којих смо пре кратког времена шетали, и заклонили смо се од кише испод једнога густог дрвета. Затим је престала киша, грануло сунце, чамац је пошао даље, ти си пуцао на дивље патке у лету, ниси погодио и сви смо се смејали. Затим су зазвонила звона ту у брдима преко реке и наш је смех умукнуо. Не знам да ли сам из чамца видеела црквицу међу брдима, или је то звук звона изазвао слику у мојој машти, али ја и сад њу као да видим: сеоска мала, с новим црвеним кровом и златним крстом с јабуком у жуто-зеленим брдима и под плавим небом које се огледало у разливеној реци. Ти си откинуо грану тополе са младим лепљивим лишћем и ја сам тек тада сазнала да је тај чудни, благотворни мирис који се осећао по целој поплављеном простору мирис тополинога лишћа. Да, то је све било лепо, али то није било све. Каода се нешто догодило што смо само нас двоје знали и нисмо никоме казали. Било нас је тада у чамцу повише, али их се ја никако не сећам; мени се све чинило као да смо ти и ја ту сасвим сами. Шта је то тада било?

— Биле су преко пута мојих очију твоје очи које су веровале усхићено у мене и у све оно у шта сам ја веровао усхићено. И ваздух је био уморан као да је прошла срећа и зајела га својим крилом, а на твоје лице као да је био одблесак те среће. Била је чудна та возња по томе плитком недогледном мору које се ширило по њивама које су отхраниле наше детињство. Тога дана пуног поезије као да нас је неки глас позвао у свет. Знаш да смо тога вечера одлучили, ја да идем у Париз, а ти у Београд на универзитет. Можда и нисмо погрешили, али ето тај дан је оставио неки светао траг у мојој души и најтежих дана у туђини сећао сам се њега и мислио: човек верује да је срећа у даљини, у туђини, и лута по свету да је тражи, а она је можда код његове куће. А кад се најзад вратиш кући да видиш, а среће нема више: чекала, чекала, па отишла.

— Или можда не, већ чекала, чекала и још је ту, али је остарила и променила се, не можеш одмах да је познаш — рече Олга шалећи се.

— Можда — осмехну се он — а можда и није остарила, већ не можеш да верујеш да је то срећа само зато, што она тако много личи на твоју рођену сестру.

Олга, и сад, сећајући се тих речи поцрвене неким добрим топлим руменилом.

Како је живот ипак леп и како је добро имати брата!

А снег пада, пада неуморно и чистом неком љубављу обавија земљу.

Олга се предавала сећању тих тако скорашњих разговора, јер јој је неисказано пријатно било да их, гледајући падање снега, понова преживљује.

Сама се чудила како су лако говорили о ономе што је пре шест година било тако страшно. Не зна откуда је то дошло да му после једног лепога ћутања постави питање:

— А кад си у животу био најбољи?

— Тога дана у чамцу, не, после једнога дана... кад сам волео Зору...

— О! — уздрхтала је сестра и сва љубав за њега у њој. — Знаш ли како ме је болело кад си после био онако рђав?

— Знам, јер је и мене болело. Знао сам да ћеш отићи само ако те увредим, ако кажем нешто врло грубо.

— Да оставимо мене. Зар те није мучила савест због ње? Зар се ниси осећао крив што ниси хтео да дођеш?

— Гризла ме је толико да сам у моментима чак и хтео да дођем, али сам брзо одустајао. Јер, ако дођем, требало је после да учиним све што други хоће, а ја никако нисам имао воље да се оженим њоме. Мислио сам: ако ме омрзне, брже ће преболети, а кад преболи онда ће из захвалности завоleti свога мужа, као што је изгледа и било.

Олга је ћутала. Није хтела да му каже оно што је знала о својим пријатељима. Чинило јој се да он, иако је имао права на сву њену сестринску љубав, није имао права да од ње чује истину о њима. Место да одговори, она питаше благо, гласом пуним осећања за њега данас, и успомене на бол који је прошао:

— Али зар ниси помишљао шта ће бити с тобом ако она умре?

— Помिशљао сам. То је било најгоре. Био сам као луд кад си отишла. Спопао ме је страх. Дотле ми се све чинило да ви романски претерујете. Видео сам очајање и мржњу у твојим очима, а изгубити тебе, то је значило много за мене тада заиста несрећног. Отишао сам рођаку Н., испричао му све, показао му твоје писмо и саопштио наш разговор. Тражио сам савета шта да чиним.

— Ах, — прекиде га Олга — зато ме је он увек сретао у Београду подругљиво и сажаливо љубазно као да би хтео да каже: »ти си страшно

наивна, досадно наивна, али ја те ипак волим». Па шта ти је он саветовао?

— Казао ми је да не идем, да би се тако начинио скандал, да би се наши сви побунили против таквог брака, да би се тај господин покајао за своју великодушност ако жену воли, да она неће умрети, да ће ме омрзнути као и ти и да ће јој мржња дати снаге да се излечи од неизлечиве болести и љубави и да ће и она и њен муж напослетку увидети да је боље што нисам дошао. Он је, смешећи се, завршио: »У главама списатеља се испредају романи који се после износе пред публику, а у животу се заташкавају и сакривају романи.« Он ме је много умирио. Казао сам себи: ако случајно она умре, ја ћу се макар и убити, али отићи нећу. И зар нисам добро учинио?

— Не знам — рече Олга замишљено. — Добро је могло бити само да нисмо отишли на море.

— Мислиш? Да нисам био ја, нашао би се неко други. То је њој било суђено. Њена природа је тражила нешто необично, она је хтела да створи, да преживи роман.

— О, шта ти говориш!... Па ипак... и господин ми је једном рекао нешто слично: да се сва та невоља догодила што је њена машта била пресићена догађајима из романа, што си ти био сликар, дакле, по њеном мишљењу виши човек, што она није имала неку дужност, већ је у беспослици желела да постане каква јунакиња, и ето створила један мали роман.

— Који нимало није уметнички довршен.

— Твојом кривицом — казала је Олга тоном који неће да вређа, а хоће да каже истину.

— Мојом кривицом — нека буде, кад ти тако хоћеш, јер ја се бојим...

— Чега.

— Да се опет не посвађам с тобом.

— Не, то више не може да буде. Можемо се свађати, али се више не можемо посвађати, јер ја то нећу.

— Ни ја нећу.

Пауза.

— Је ли, Мишо?

— Шта?

— А јеси ли ти њу онда заиста волео?

— Јесам. И она два месеца на мору била би најлепша епизода у моме животу да се није све тако глупо и ружно покварило. Знаш онај дан овде на реци. Он је био чудесан, али ја нисам могао цео живот посветити томе дану, нити целога живота сликати исту слику, нити целога живота волети једну жену, и то туђу жену. Ми смо се срели случајно, ја сам се одушевио, она се показивала слободном. Нисам јој ништа обећао, нисам ништа слагао, понудио сам јој само садашњост. Она је тада све разумела. Знали смо да се морамо растати и растали смо се. Жалили смо и — требало је прежалити. И да је на томе остало, ништа лепше не би било од те успомене. А ви сте ме салетели да се вежем и да вучем терет кроз цео живот.

— Али како си тако брзо престао да је волиш?

— Чим сте ви почели да говорите о практичним стварима: о браку и дужности. И чим си ми писала о сценама, сузама, свађама и опроштајима, о неверној жени и о племенитоме мужу. Ах, ту тако мало има естетике да бих ја све то презрео, само да се нисам бојао да ће она умрети. А кад сам чуо да оздравља, ја сам осетио радост, знаш, Олга, срећу као кад ме је заволела. И тек тада могао сам добро да радим.

— Она је цео живот ставила у ту љубав, а ти си се само забављао. Не разумем — казала је Олга жалосно.

— Ево, ја ти објашњавам. Питам те: да сам онда дошао, зар би после свега могао да се настави онако леп живот као на мору? И зар се од мене тражило само да се оженим? Она је хтела да буде обожавана за цео живот. А екстаза и срећа се не могу продужавати као роман у подлиску новина.

— Не, — рече Олга тужно — никад се у томе нећу сложити с тобом. Ти си био дужан да дођеш. Није била ту више у питању екстаза и естетика, него живот једнога човека, за чију би смрт ти био кривац. Без мудровања и те себичне филозофије имао си да дођеш, да се суочиш са смрћу, да станеш пред болесницу поред њенога мужа. Ми не знамо шта би се тада догодило. Него ти си се бојао за себе да те не заробе, а ниси имао ни сажаљења за другога, ни страха од савести.

— Вараш се, Олга. Мени је било страховито тешко. Мучила ме је савест, плашио сам се за њу, за тебе, али сам се највише уплашио од онога што сте ми предлагали.

— Пре свега си био егоиста. Да си дошао, да си видео ону величину бола и ону величину племенитости, ти би морао постати бољи и осетити оно што сам и ја осетила. Кад си ти волео Зору и она тебе ја сам мислила да вас разумем и нисам вас осуђивала, а кад сам после видела колико је господин патио, ја сам осећала да је Зора крива, не ти, јер она је њега знала, она је била дужна да га чува од бола. Али кад је она хтела да умре и да полуди и једини спас био си ти, а ти ниси хтео да дођеш, онда си ми за све био крив ти. И тада сам појмила да је највећи грех чинити другоме зло — бол.

— То није логично, Олга. По твојем мишљењу бол је неправда и неморалност, а њега мора увек бити. Од њега се човек неће ослободити и ако се ослободи свих материјалних беда. Срећа човекова зависи од осећања, а човек није господар осећања. Шта сам ја крив што не волим више? Можда је баш она крива што још воли? И она пати, и мене окривљују, а ја не смем њу да окривљујем. Ти си жалила њу и њенога мужа, ја сам жалио тебе што се без икакве кривице кидаш и мучиш, а нико није жалио мене коме је сва та историја тако мало задовољства, а тако много горчине дала.

— Да, заиста, требало је и тебе жалити. Али ти си сам био крив.

— Ако жена не воли мужа, већ воли мене, нисам ја крив што ће он патити. Нека буде филозоф, па нека не пати.

— Он је то заиста био, он је био стојик. Али, опрости, да оставимо с поштовањем његов бол.

— Али његов је бол прошао. Они су онда пропатили обоје, а сад ето опет су се помирили и воле се можда више него раније. Значи, ја сам им учинио добро што нисам дошао.

— Ниси им учинио добро. Они се нису вратили једно другоме, као што сам ја желела и надала се, они су само пријатељи, нису могли да се раставе, јер их је везивала заједничка прошлост као мене и тебе наше детињство, и било их је страх да сваки за се пође другим путем сам и болан. Они су остали заједно, да се негују у старости, они су пријатељи као ти и ја.

— Олга, шта говориш?

— Оно што знам.

— Али то је немогућно, то је невероватно.

— Невероватно већ није немогућно. А ти верујеш да у свету има чудних ствари. Ја верујем да их има много више и много чуднијих него што се зна и што се мисли. Мислила сам да ти то не кажем, али сад ми се чини да је то боље, него да мислиш друкчије. Али немој мислити да она тебе још воли.

— О, не, — рече сликар и замисли се.

— Видиш, Мишо, — поче Олга тихо — кад си ти био онако зао, ја сам патила страховито. Мени је недостајао брат, али ја нисам пошла по свету да тражим другога брата. Остала сам са својим болом. (И ето, ти си ипак дошао, помирили смо се.) Зашто не би и човек волео само једну жену? Зашто разочаран не би остао при своме болу?...

— Али, Олга, — прекиде је он — то је свим друго: сестра и жена!

— Да, на жалост. Али зашто да је друго? — раче гласније и узбуђено. — Зашто да је улога жене мања, нижа, него улога сестре и мајке? Зашто се жена не љути, зашто не протестује? Јер је то понижење за њу!

— Али, мила — рече он с тугом — опет ћемо се посвађати. Ти то не разумеш. То је сасвим, сасвим друго.

— Зашто не разумем? Вараш се. Ето ти сам пре би гладовао, него да украдеш, пре би убио себе, него да убијеш другога, да би ти могао живети. Зашто си ти поштен у свима односима живота, а само према жени ниси поштен?

— Жена је слободан човек кад ступа у слободну љубав. Ја нисам непоштен; ми смо тада равноправни.

— То није истина. Ви то или свесно лажете или несвесно заваравате и себе и њу. Ето ти ваше равноправности: она остала да умире од љубави за тобом, а ти си се бацио у вртлог парискога живота, да заглушиш своју савест. Жена зависи од љубави — то је њена судбина, њена трагика, или њена срећа — од љубави према родитељима, браћи, мужу, деци. Ето ја, на пример, никад нисам била слободна од љубави и од бола, према кући, теби, Зори и господину. Ти говориш да жена има право да воли, да се одазове љубави, а ти исти који никад не би украо и убио убијаш једном човеку срећу, једној жени уништаваш живот, доводиш је до лудила и до смрти — зашто? У име чега? Да се мало проведеш, позабавиш, да насликаш слику, да створиш себи епизоду. И ти си поштован и поштен пред светом, нико те не тужи и нико ти не суди. Та она је онда нешто тражила ваљда од тебе у замену за све оно што ти је жртвовала. »Одазвала се« — кажеш ти. А куда си је звао? Шта си јој дао под именом те љубави?

— Олга, ја сам тада био врло млад. Да говоримо данас теориски.

— Да, једино би ти оправдање могло бити што си био врло млад. Али, Мишо, мени се чини да је човек бољи кад је млад. Ето, ја сам онда била боља. Кад си ми ти рекао да ћу некада о Зори друкчије мислити, ја сам говорила у себи: и кад би она сад сасвим пропала, ја бих је опет волела, јер за све њено зло био би крив само мој брат. И сад осећам да је ипак не бих волела, и да не би био крив само ти. Кад сам после за време рата страховала да те не изгубим, жалила сам што те пред полазак нисам сестрински испратила и пољубила. Тада сам имала тренутака слабости кад сам окривљавала и њу говорећи себи: ето ја се мучим што се други нису умели уздржавати, што су хтели велику срећу, нису се задовољили малом.

— Била си у праву.

— Не, треба бити правичан. Ти и наш рођак сте говорили — упитајте се са колико права! — да је Зора била мало лакомислена. А видиш њена је болест била тако велики доказ да то није истина. Тако пропатити, тако исплатити своју погрешку, тако умети волети — то зацело није фриволно и лако.

Брат је ћутао. Пустио је да се изговори. Интересовало га је да види како она мисли. Није хтео да спори, јер је видео да се сложити неће. Она се мало трже: било јој га је жао; чинило јој се да га сувише напада. Учинила се сама себи неделикатна: опростила му, а сад му опет пребацује.

— Не знам, не знам, — рече — овако како је не ваља ништа, а како ви проповедате, бојим се да не буде још горе.

— Разна су гледишта — рече он помирљиво — ти ниси за слободну љубав.

— Не да ја нисам за слободну љубав, него не верујем у њу. Не може ништа бити слободно док прво људи нису слободни. Не одричем да је потребна реформа, него се ничему не надам од начина на који хоће да је уведу. Нисам ја ћифта:

знам да има парова невенчаних који су поштенији од многих венчаних, али то су изузеци. И баш у јачини, истрајности, оданости и састоји се то што их уздиже. Ето видиш, ја бих рекла да нема ни слободне љубави, него има само велике и мале. Велике су ретке као велики таленти и велики карактери.

— Ти хоћеш да човек убије човека, живот, у себи.

— Не, него ви хоћете да човек ослободи звер у себи. Ја мислим да човек и жена не траже у љубави слободу, већ срећу. За срећу се жртвује слобода. Има да се бира једно или друго,

— Ја сам за слободу.

— Не, ти ниси за слободу; ти си за себе: ти хоћеш да ти будеш слободан од свих обавеза и обзира. Ти хоћеш себи и срећу и слободу и покушаваш да је узмеш силом без обзира што у замену другоме, коме си узео спокојство, не дајеш срећу, већ проузрокујеш бол. Али, ето, ти на тај начин не добијаш ни срећу ни слободу. Ослободите ви мушкарца од зле навике да на жену гледа само као на задовољство и ослободите жену да у човеку не гледа газду кога ће експлоатисати и под чијом ће фирмом моћи да чини што јој је воља. Видиш, господину Николићу није ништа потребна слободна љубав, а ти си се њоме користио и злоупотребио је, и пресела ти је. Ко се боји да се веже пред друштвом или пред законом за увек с личносћу коју воли, тај унапред спрема растанак, тај управо и не воли. А растанак боли или једно, или друго, или обоје ако су племенити, или бар осетљиви. Само кад су обоје лаки подносе растанак лако.

Он се замислио. Живо се сећао мора и плаве госпође и нека тужна симпатија будила се у његовој души. И чудило се откуда то сад. Скоро ју је видео у пролазу с мужем испод руке. Она која је патила и умирала још је лепа и млада, а

он који је у име природе и живота све себи до-
нуштао болестан је и почиње да стари.

А Олга стоји као да чека одговор.

— То је питање врло тешко и нећемо га ти и
ја моћи решити данас — осмехну се он, силом
воље савладавши тужне мисли.

— Заиста је врло тешко — рече она озбиљно
— али ако мислимо о њему, можда ћемо доћи до
некога изласка, до некога умирења. Ослободити
љубав! Како дивна идеја. Али људи сваку идеју
изопаче. Има нешто друго: има једна друга већа
љубав — љубав човечанска. Њу треба ослободити,
прво њу; она је у оковима, једва гласа кадгод пу-
сти од себе. Да си ти у Зори волео прво човека,
а онда жену, ти би зацело дошао кад је она уми-
рала, ти би видео да нико неће ништа да ти на-
метне, ти би можда стресао са себе егоизам који
никако не може да се назове слободом, као што
га је и господин стресао. Ја тек сад разумем за-
што сам онда у себи говорила: само да дође, само
да дође... и зашто ми се чинило да бисмо онда
сви били добри и нико не би био несрећан, и да
ти не би морао да се ожениш њоме... или да би
баш сам желео да се ожениш њоме...

Настаде ћутање. Она га погледа. Он се чудило
како она говори благо и убедљиво и отворено и
тужно. И рече:

— Мене врло интересује твоје мишљење, Олга.

А Олга је гласно говорила своје мисли које
су се сад рађале:

— Ето у томе је несрећа — настави она и
нека блага светлост обасја јој лице као да пред
њом пуца нова истина: — цело наше друштво
стоји на лажноме темељу. Прво би му требало по-
ставити темељ: човечанску љубав, па онда на томе
темељу зидати све остало. Ми, људи данашњега дру-
штва, ценимо и волимо код човека богатство, енер-
гију, продуктивност, лепоту, таленат, ум, вредноћу,
образовање, духовитост и т. д., а готово никад не
ценимо, не волимо и не тражимо човека у човеку.

Ти си у Зори волео лепо тело и тражио у њој модел и метресу; она је у теби страсно волела уметника и своју машту о теби. Душу сте заборавили да тражите и да волите једно у другоме. И зато сте били кажњени и пропатили сте и ви и они који су волели и вашу душу.

Он ју је гледао и осмехивао се тихо и замишљено.

Њој се чинило да га је убедила, јер је видела да је тронут. А он је налазио да је све то што је она говорила само васпитање које се зове морал. И било му је мило што је такав њен морал. Да, таква је и баш таква треба да буде његова сестра. И таква треба да буде друга једна млада идеална девојка којом ће се он оженити и коју ће волети као што воли отаџбину и домаће огњиште. Он се сећао како му се допало, кад је пре краткога времена у кући једнога атеисте видео његову жену како се срдечно моли Богу са својим синчићем. И атеиста му је на примедбу одговорио: — »Ја то волим; жена и дете треба да су побожни«. Он је гледао у Олгу братски нежно и није му падало на ум да упореди свој морал с њеним моралом. Он је личио на многу браћу многих сестара. И после дуже паузе упита је:

— А ти, Олга, јеси ли ти некога волела?

— Нисам.

— А зашто?

Она га погледа као да се чуди томе питању. Он се мало збунује и обоје поцрвенеше. Он је разумео да је она увек само о њима трома мислила и пошто је због брата имала рђаво мишљење о људима уопште није ни на кога обраћала пажњу, и да је хтео, не би нико могао да јој се приближи.

Снег је падао и гомилао на земљу бело богатство, а она се јасно сећала сваке његове и своје речи, и његовог израза, и собе осветљене жуто црвеном светлошћу лампе. И као да јој је то сећање тек сад давало јасну слику и правилно схватање свега што се догодило.

Да још воли свога брата то сазнање јој се јавило изненада и одједном силно, као неко откровење, чим је наша војска одступила, и цело време робовања било је време и сестринске чежње и жеље да искупи, да надокнади своју нељубав. Сећала се како је прво помислила да се тиме не греши о своју пријатељицу и да је одмах ту мисао зажелела другом: да ће Зори јавити да опет упркос свему воли свога брата. Душа јој се ширила, чинило јој се да је дошла до последњег круга сазнања. Раније је жалила, готово се љутила што Зора није после оздрављења заволела и усрећила свога мужа; сад јој се чинило да је само овако могло да буде, да је тако и требало да буде. Три момента јој се одједном јавише у сећању. Три: кад је Зора прочитала оно злокобно братово писмо и казала: »Боље да је умро.« У њој се тада поред свега гњева нешто инстинктивно побунило; чинило јој се, можда и несвесно, да је и за тај грех ипак та казна велика. Други моменат био је кад јој је господин, побледевши, рекао: «ваш је брат преварио Зору.» Она би тада пре умрла, него што би пред њим једну реч о томе могла рећи, али се у њој опет нешто подигло у одбрану брата: она је осећала да он, макако био крив што неће више да воли и да пише, није њу преварио, да је и она крива ако кривице има, и ако јој се она мора сад опростити. А трећи случај био је код старије сестре која је чула да Миша живи у Паризу сувише распусно и једнога дана, плачући, казала Олги: »Он ће пропасти, а томе је свему крива та твоја госпођа која је омађијала и тебе и њега. Шта сте то радили на мору? Сад она болује, а њега гризе савест. Кокетовала с дечком док га није залудела, а сад ако умре, он се може још и упропастити.« Олга и тада од узбуђења није могла да проговори, али се никако није сложила са сестром да је Мишу госпођа залудела.

Њу прође дрхтавица: како је заиста добро што су све те страшне ствари прошле и како је

утешно што се све те болне мисли и сећања окрећу око њенога живог брата који је ту у другој соби.

Пре неколико дана писала је Зори. И као да је прекори савест, и као да јој јави свест да сад пријатељицу мање воли него пре. И осмехну се Олга тужно на мисао да се две особе не могу од једном највише волети, већ само једна. Али се Олга трже и један живљи прекор отрже је од гледања кроз прозор: јутрошњу пошту још није била прочитала, падање снега ју је примамило и она је заборавила.

Устаде и нађе две карте без вредности, и једно писмо — од Зоре. Она се узбуди, читајући то писмо:

Мила моја Олга, увек сам себи пребацивала да сам је крива што си се ти разишла са својим братом. Има много браће налик на твога, па их сеestre ипак воле. Сад ме савест више неће мучити. После свих чуда што смо претрпели, човек се толико променио, да може преко свега да пређе. Дакле, мени је сасвим право, а ако си ти срећна, мени је и мило. Јер ти знаш да те ја волим.

Како ми живимо? То си питање подвукла. По изгледу врло добро. Он ради ван куће, ја радим у кући. И што је више посла, и што смо више сами, т. ј. једно без другог у толико боље. Кад имамо друштва, изгледамо и паметни, и весели, и добри. Синоћ су били неки странци. Лепо су се занимали. Свирали смо, разговарали, један је од њих дивно певао, а други је изврсно мени ласкао што ја опет не могу да не слушам радо кад је на француском и кад је духовито. И обојица су завидели Ђорђу што има овако необичну жену. А кад су они отишли, ми смо ућутали као да је између нас стала залеђена река. Ја сам мало распремала, а он је пушио цигару за цигаром, од оних »хавана«, од којих је мени мука. Рекох му лаку ноћ и склоних се у своју собу. По-

кушала сам да у постељи читам и нисам ништа разумела, јер сам непрестано ослушкивала његове кораке. Он је непрестано нервозно шетао по гостинској соби. Срце ми је јако лупало, ја се дигох и боса, полагаано, крадући се као лопов, дођох до врата, и кад ми се учини да је он на другом крају собе, полако повукох резу, премирући од страха да он не чује да се закључавам... и од стида што немам поверења у њему.

Ето тако ми живимо. Понекад, раније, спопадало ме је огорчење и срџба и говорила сам себи да би сто пута боље било да је он био неки рђав човек, и кајала сам се што ипак нисам отишла. Пре ме је свет мамио, желела сам да путујем, да видим нове земље, а сад сам према свему равнодушна. Ето тако чекам старост. Чини ми се да само још тебе једину на свету волим, али се више ничему не радујем.

Твоја Зора.

Олга се јако сневесели. Дакле, још није све готово, још није настао мир међу људима. Одлучи да о томе писму ништа не говори брату. Мислила је о томе како би било добро нагнати на неки начин Зору да узме какво сироче да васпитава. То би је разонодило и отргло из апатије. Да, и то је морало тако бити, а она је друкчије мислила. А кад је Зора била болесна, њој се чинило да је до краја познала живот и добро и зло у њему. И у школи једном, у петом разреду, јој се учинило да сад све зна и разуме. Изведе закључак, сасвим логичан, да и овај степен сазнања није последњи, да и овај хоризонт није највећи који она може видети. Јави јој се слика њене сестре, чудна слика истине: изнурена бледа жена лежала је немоћно на постељи и изгледало је да је пристала да умре, јер су болови рађања били страховити; али не, та малаксала, немоћна жена гледала је очима пуним блаженства у колевку поред себе и белом својом полумртвом руком поправљала јастучић на коме је

лежала црвена, ружна главица једнога новог човека коме је она дала живот. Да, — помисли Олга — шта ми знамо какав је видокруг једне мајке? Шта све она види, осећа, слуги и жели?

И Зора је често говорила како би јој живот био сасвим друкчији да је имала једно дете. Има жена и са децом које... О, Олга се трже: то су жене неваљале, а Зора је само била несрећна. Олга са замисли о животу жене без деце. Она је готово исто што и љубавница. Или ако није лепа, она је напуштена јадница.

Шта ће бити са Зором? — бринула се она. У тај час зачу из друге собе кашаљ свога брата. Она се трже, устаде, приђе вратима и ту остаде. Израз бола изви линије њених лепих усана. Он је дуго кашљао, зацењујући се. Неколико пута она се маши руком за кваку, али увек одуста, г. Најзад се он смири. И она чу да клопара око умиваоника. Значи спавао је и сад се умива.

Олга се врати прозору и умири се. Снег је још падао, као да се журио да пре мрака доврши своје величанствено дело. За неку белу невесту били су готови бели дворци и беле стазе, испод сводова снегом покривене чардаклије водиле су у хладњак који је напред баште изгледао као бела црква. А јеле су повијале своје оптерећене гране, као да нуде бисер и ћердане.

Како је лепа природа, а како је јадан човек и како је рђав живот! — помисли Олга. И одједном изненада Олга сва поцрвене и узбуди се од једне досад непознате жеље. Она хтеде да испита шта је то и зачуди се сама себи. Чинило јој се да је то нелогично: поред свега што је знала о животу и упркос свему на крају овога белог дана јавила јој се и сву је обузела жеља да и она живи, да и она воли, да и она пати лично за себе. Да, синоћ се поткрала као варница једна мисао и неосетно је тињала док овог часа није букнула и осветлила Олги неосветљени предео живота.

Како је то било? Синоћ јој је брат казао:

— Добро, Олга, ти ниси никога волела, јер си сувише волела нас, али — та ти си лепа и паметна девојка — зар се нико није заљубио у тебе?

Олга је пробала да се насмеје и да каже није, али је изненада поцрвенела, збунила се и ућутала. Брат је био деликатан и после дуже паузе прешао на неки други разговор. А Олги је тек сад било све јасно. Па ипак не све...

Имала је у школи једнога колегу који јој је некако случајно увек прилазио кад јој је требала каква услуга. А она је увек, захваливши, одлазила и заборављала га. И то је дуго трајало. Можда је он њу волео? Он је био врло повучен и озбиљан. Никад није био наметљив својом љубазношћу. Једном само пришла му је сама и питала га има ли једну књигу, о којој је чула да је врло интересантна, а коју није могла наћи у књижари. Он је одговорио да нема. Она га је упитала је ли он читао, он је одговорио да није. А сутрадан он јој је донео ту књигу и у њој је нашла неколико његових врло умесних примедба. И њој ни на ум није пало да је он ту књигу можда цело после подне тражио и свакако целу ноћ читао; та она је мислила само на Зору, на господина и на свога брата. Сад се узбуђивала, сећајући се те подугачке књиге, његових речи да вреди прочитати је и његовог погледа пуног другарског поштовања. Мора бити да је он њу волео. А можда је и сад воли? Баш то мора видети. Никад није доцкан бити паметан. И она се осмехну подругљиво и сети се како јој брат ниједном није рекао да је млада. Не, сад сам сасвим зрела — помисли она и опет се подругљиво осмехну, при чему је личила на свога брата.

Она поцрвене и уозбиљи се. Каода се постиде нечега. Али у исто време учини одлучан покрет и устаде каода хоће да види да ли је он још воли и кад немаде куд стаде пред огледало и сети се да је хтела да види је ли остарила и поружнела. И у огледалу виде прво белу снежну

слику своје баште, а затим своју главу и зачуди се како је израз њенога лица благ и као надахнут лепим мислима. Она није остарила и била је лепа. Склад њених црта сад је савршенији; пре је било крупних и несразмерних форми. А очи њене пуне блакости и дубине гледале су је отворено и спокојно, као да хоће да јој кажу: не, ти немаш зашта да се стидиш. Олга се осмехну и оде од прозора. Помисли како њеноме озбиљноме колеги, ако је воли, не би ништа сметало и да је мало поружнела и остарила, али се осмехнула што се то није десило. Била је жена и та Олга, која никада није довољно знала колико је лепа.

Одједном се насмеја немилосрдно, увредљиво себи. Та тај човек коме ништа није дала, ни љубезну реч, ни један осмех, не може њу волети и сад кад је прошло три године откад је није видео. Он је можда већ ожењен, можда се променио и телесно и душевно, можда је њу и заборавио. А она би хтела да је још воли. А зашто да не? Ако ју је заиста волео, требало би да је и сад воли. Она је хтела љубав јаку која не заборавља, љубав која побеђује.

Олга саже своју лепу главу и пребаци себи да је луда. Затим поцрвене од мисли да све те сањарије долазе отуда што се у њој разбудила жена. Не, колегу је одбила њена немарност. На овоме свету нема јаке и велике љубави; има само великога бола. Она се сети Зоре, брата и Зоринога мужа. Зашто није он могао тако великом љубављу да победи њену пријатељицу, да је саломи, да је зароби? Зашто?

Олга се лако стресе, прекоре себе што ништа не ради цело после подне, али се не диже, већ се удобније намести у наслоњачи и, згрчивши се, упусти се у неке нејасне маште: загњури се у гледање снега, као да је хтела да и њу и њене маште затвори.

Неко куцну. Она се трже. Уђе њен брат.

— Ти си спавао? — рече она румена и мало збуњена.

— Да, и кад сам се разбудило... Олга, какво је ово преображење? — и он показа кроз прозор.

— Преображење! — понови Олга.

— Јесте, Олга, и твоје се лице светли.

— Јер већ неколико сати гледам преображење.

— Олга, никад нисам радио слику зиме. А ти си тако лепа код куће. Обећавам ти да ће бити добра... као она на мору. Хоћеш ли, Олга?

— Хоћу. Али каква разлика између овога и онога сунца на мору.

— Па и сад нам је топло, Олга; греје нас домаће огњиште. Слика је врло лепа, Олга. Могла би се звати: После лутања по свету.

Олга је ћутала и гледала га. Он је био озбиљан и блед. Је ли то заиста њен брат, онај исти са којим је пре неких петнаест, шеснаест година трчала у ово доба по овој истој башти по снегу и, цичећи бежала испред његове грудве и, смејући се, бацала своју грудвицу на њега, руменог и милог дечка, који је био њен заштитник и идол. Је ли то он, тај бледи човек који сад стоји између среће двоје људи? И је ли то она иста, ова неодлучна сањалица? Зар да сву енергију у животу потрошимо на грудвање, на игре и на маште? Нека туга обузе јој душу, али она не захеле као увек дотада кад јој је бивало тешко, да умре, већ се нешто у њој отимаше животу. Учини јој се да и она и њен брат личе на људе који су у борби остали без руке и без ноге, али не желе да умру, већ са штаком или с празним рукавом иду кроз овај живот жељни сунца и људске милоште.

И ми смо богаљи — помисли она — али без те части да смо били јунаци. Изгледа да човек, пошто је био дубоко несрећан, не може више бити дубоко срећан, пошто је био опасно болестан не може више бити савршено здрав...

То није логично — прекида она сама себе и сетивши се рата, дугих година страшнога чекања, зебње и слутње, пребади себи да је незахвална.

— Ала сам ја спавао. А шта си ти за то време радила, Олга? — упита он.

Олга се осмехну: то је била његова стара навика да место љубазних речи, кад је много био расположен према њој, говори уз сваку реченицу: Олга, Олга.

— Ништа нисам радила. Гледала сам ово и мислила.

— О чему си мислила? Или о коме?

— О свему и о свима нама. О ономе што смо препатили и о ономе што ћемо још препатити.

— Па јеси ли дошла до каквих закључака? — осмехну се он.

— Јесам — одговори она озбиљно и тужно.

— Смеју ли се знати?

— Да је живот ипак леп и... да је добро имати брата...

Он порумене, што је била реткост. Његова је особина била да побледи.

Ћутали су и гледали кроз прозор.

Напољу је још падао снег крупним белим пахуљама иако је величанствена слика већ била довршена. И бели дворци, и бела црква, и белим застиркама покривене стазе, и ограде, и белим ђерданима окићене јеле, и белим џубетима огрнути стражари шимширови, све је било весело, све као да се радовало што је дошла бела невеста — зима.

— Мишо, о чему сад мислиш? — упита Олга изненада и њен глас топло одјекну у тишини.

Он јој главом показа белу природу пред њима и рече:

— Мислио сам: пре три сата било је блато и туга и пустош — а сад? Зашто не би могао и човек тако?

Она рече озбиљно:

— Мишо, и ја сам то исто овога часа помислила.

Она се варала: то исто по речима имало је сасвим друкчије значење код њега. Он је желео нову младост и здравље и снагу и жигот и жалио што их не може вратити, а она је хтела душевно преображење и била готова да поверује у њега.

И они се погледаше у очи и разумеше да се нису разумели и ипак се осмехнуше једно на друго тужно, не више ведро, као некада у детињству.

А снег је и даље падао, ронећи пахуље меко, тихо, нечујно, као време секунде у вечност, падао је непрестано и обилно, као да хоће да заведе и изједначи све: и прошлост и садашњост, и прво цвеће и суво лишће, и колевке радости и гробове болова...

